

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

CHOMSKY’NİN EVRENSEL GRAMER TEORİSİNİN KANT VE FREGE
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rumeysa ATEŞ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi E. Burak ŞAMAN

İSTANBUL

2021

**T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**CHOMSKY’NİN EVRENSEL GRAMER
TEORİSİNİN KANT VE FREGE
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rumeysa ATEŞ

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi E. Burak ŞAMAN**

İSTANBUL

2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalında 010218YL04 numaralı Rumeysa ATEŞ'in hazırladığı *“Chomsky’nin Evrensel Gramer Teorisinin Kant ve Frege Bağlamında Değerlendirilmesi”* konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26/10/2021 günü 18:00-20:00 saatleri arasında çevrimiçi olarak yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi E. Burak ŞAMAN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. A. Ayhan ÇİTİL

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. S. Atakan ALTINÖRS

Galatasaray Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Rumeysa ATEŞ

26.10.2021

ÖZ

Chomsky, evrensel gramer teorisinde dilin insana içkin olarak var olup evrimsel olarak aktarılan bir yeti olduğunu, bu yetinin sunmuş olduğu sistemde sentaksın semantiğe önceliği olduğunu ve bir bakıma semantiğin sentakstan türetildiğini öne sürmüştür. Chomsky, dildeki terimlerin zihinsel veya fiziksel nesneler ile nasıl ilişkilendiği konusuna dair bir açıklama sunmamıştır. Çünkü o, terimlerin nesnelere gönderimi problemini bilim dışı olması sebebiyle konu dışı bırakmış ve bir semantik kuram öne sürmemiştir. Ancak dilin yapısına dair felsefi bir bakış açısından gönderim probleminin aydınlatılması gerekmektedir. Bu sebeple tezimizde Kant ve Frege'nin kavramların nesnelerle bağına odaklanan teorileriyle Chomsky'nin teorisini bir arada düşünebilme imkânını araştırdık.

Anahtar Kelimeler:

Anlam ve Gönderim, Chomsky, Dil Edinimi, Evrensel Gramer Teorisi, Frege, Kant, Kavram ve Görü, Üretici Gramer Kuramı

ABSTRACT

Chomsky has asserted that language is a primary faculty of human beings and is developed and passes over through evolution and that syntax has priority over semantics and in some respect semantics is derived from syntax in his universal grammar theory. He did not offer any explanation about how terms refer to objects, either mentally nor physically. Because he considered the problem of reference as a pseudo-scientific notion, he did not involve this problem in his theory. However, to understand the nature of language from a philosophical standpoint, this problem needs to be illuminated. For his reason, in our thesis we investigated the possibility of combining Chomsky's theory with Kant's and Frege's theories which mainly focus on linking concepts with the objects.

Key Words:

Sense and Reference, Chomsky, Universal Grammar Theory, Generative Grammar Theory, Language Acquisition, Frege, Kant, Concept and Intuition

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	İİ
BEYAN	İİİ
ÖZ	İV
İÇİNDEKİLER	Vİİİ
KISALTMALAR.....	İX
GİRİŞ.....	1
1. CHOMSKY’NİN EVRENSEL GRAMER TEORİSİ VE SEMANTİĞİN DIŞLANMASI	5
1.1 CHOMSKY’NİN SEMANTİĞİ DIŞLAMASININ GEREKÇELERİ	5
1.2 DİLBİLİMİN KONUSU.....	11
1.3 DİL YETİSİ VE PERFORMANS AYRIMI.....	13
1.4 I-L VE E-L AYRIMI	15
1.5 DERİN YAPI VE YÜZEY YAPI AYRIMI.....	18
1.6 SÖZ ÖBEĞİ YAPI KURALLARI	28
1.7 ÜRETİCİ GRAMER TEORİSİ KURALLARI	38
1.8 SENTAKSTAN SEMANTİĞİN TÜRETİLMESİ	40
1.9 DÖNÜŞÜM KURALLARI	41
2. KANT’TA NESNE KURULUMUNUN OLANAKLARI VE YARGI.....	48
2.1 Giriş.....	48
2.2 KAVRAM İLE GÖRÜ AYRIMI	50
2.2.1 ANALİTİK VE SENTETİK YARGI.....	50
2.2.2 TRANSANDANTAL ESTETİK	52
2.2.3 TRANSANDANTAL MANTIK	55
2.3 YARGI	60
2.3.1 ŞEMATİZM.....	60
2.3.2 ANALİTİK VE SENTETİK YARGILAR.....	61
3. FREGE VE GÖRÜNÜN İPTALİ.....	66
3.1 ÖKLİDÇİ OLMAYAN GEOMETRİLERİN KEŞFİ VE SENTETİK <i>A PRIORI</i> ÖNERMELERE ELEŞTİRİ.....	66
3.2 ÖNERMELERİN DOĞASI.....	68
3.3 ANLAM VE GÖNDERİM AYRIMI	71
3.4 FONKSİYON-ARGÜMAN AYRIMI VE KAVRAM VE NESNE.....	75
3.5 ARİTMETİĞİN MANTIĞA İNDİRGENMESİ VE GEOMETRİ ÖNERMELERİ	79
4. SONUÇ	83
KAYNAKLAR	93
ÖZGEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Alm.	Almanca

GİRİŞ

Noam Chomsky dilbilimi fiziğe benzer bir bilim olarak kurmayı hedeflemektedir. Bu itibarla geliştirdiği dilbilim teorisi dilsel fenomenlerin belirginleştirilmesine yönelik bir açıklama girişimidir. Chomsky'nin dilbilim kuramı bir yandan sonlu sayıda ses ve sözcüğü girdi olarak alan, ama sınırsız sayıda cümle üretebilen bir gramerin nasıl bir yapıya sahip olduğunu; bir diğer yandan insanların böyle bir gramere nasıl olup da sahip olabildiklerini açıklamayı hedeflemektedir. Chomsky, kuramının ilk amacını gerçekleştirmek üzere hesap kuramsal bir yaklaşım geliştirme yoluna gitmiştir. Yani, sistemdeki üretimi belirli girdiler ve çıktılar olarak ele almıştır. Bu itibarla gramer aslında sonlu sayıda özyinelemeli kuralın girdi olarak alınan sözcüklere uygulanmasından ibarettir. Chomsky'nin bu amaca ulaşmak üzere izlediği yöntem oldukça rasyonalisttir. Bu bakımdan dili insanda içkin bir yeti olarak ele almaktadır. Dil, “*bireysel*” (*individual*), “*yönelimsel*” (*intentional*) ve “*içkin*” (*internal*) bir yapı olarak düşünülür ve bu yapının temel kurallarıyla parametreleri çözümlenmeye çalışılır. Chomsky, kuramının ikinci amacını gerçekleştirmek üzere dilin aslında insan zihnine gömülü bir aygıt olduğunu ve bu aygıtın evrim süreci içerisinde gelişerek bugünkü haline geldiğini öne sürer. Bu açıklama çıkışı itibarıyla doğalcıdır. Yani, insanda içkin olarak bulunan dil yetisi zaman içerisinde türde ortaya çıkmış olup dönüşüm gösteren bir yetidir. Kuram ilk veçhesiyle kapalı ve insanda içkin olarak var olması sebebiyle nispeten daha doğuştancılığı savunan bir yönetime sahipken, ikinci veçhesiyle açık ve doğalcı bir çıkış noktasından hareket etmektedir.

Chomsky'nin bu kuramsal tercihleri dilbilimi temelde sentaksla ilişkili olarak görmesiyle nihayetlenir. Dil aygıtının incelenmesi esasen işaretlerin, yani terimlerin belirli kurallara göre hareket ettirilmesinin incelenmesidir. Bu itibarla dilin kendisi sentaktik bir yapıdır. Bu aygıtı sahip olan ve söz konusu gramer kurallarını edinen birey bu aygıtı kullandığı ölçüde bu yapıya gömülü işaretler belirli anlamlar kazanırlar. Bu itibarla anlamın ortaya çıkışı pragmatikğin inceleme alanına girmektedir. Pragmatik ölçütler dil yetisinin çalışma mekanizmasının prensiplerinin belirlenmesini sağlayan ölçütlerdir. Chomsky dildeki işaretlerin (terimlerin) dünyayla (zihinsel veya fiziksel karşılıklarla) nasıl ilişkilendiğine ilişkin semantik bir kuram geliştirme yoluna gitmez. Bu

pragmatik yaklaşım terimlerin nesnelerle ilişkileneşine dair semantik çalışma yapılmasını olanaksız kılar.

Öte yandan dil, sentaktik ve pragmatik iki cihetin esas alınmasıyla var olan bir yapı olarak ele alınsa da en nihayetinde dünyadaki nesnelerin nasıl olup da işaretlerle ilişkilenebildiğı önemli bir soru / sorun olmaya devam eder. Chomsky semantikle ilgili bu boyutun incelenmesini bilim dışı olması sebebiyle bir yanıyla imkânsız bir yanıyla gereksiz görse de, felsefi bir bakış açısından dilin nasıl bir yapı olduğunun anlaşılması söz konusu semantik boyutun da işin içine katılmasını gerektirir. Bilindiğı üzere çağdaş felsefede, özellikle Immanuel Kant ve sonrasında, fenomenlerin nasıl olup da nesnemiz haline geldiğı sorusu üzerine yoğun araştırmalar yapılmıştır.

Bu araştırmaları gerçekleştirenler arasında zihnin (Alm. *Gemüt*) işleyişini ayrıntılı bir biçimde ele alıp bu soruna yönelen en önemli isim hiç şüphesiz Kant olarak karşımıza çıkar. Öte yandan Kant'ın zihnin işleyişi esasında fenomenlerin nesne kılınmasına yönelik girişimi, dil felsefesinin yükselişi ve bugün dile dönüş süreci (*linguistic turn*) olarak andığımız gelişmelerle birlikte geri plana itilmiştir. Bu süreçte pek çok araştırmanın ve tartışmanın çıkış noktasında ise bir yandan modern mantığın bir diğeryandan da çağdaş dil felsefesinin kurucusu kabul edilen Gottlob Frege'nin çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla dildeki işaretlerin nasıl olup da nesnelerle ilişkilendiğı ya da Frege'nin terminolojisini kullanırsak, terimlerin nasıl olup da bir gönderime (Alm. *Bedeutung*) sahip oldukları sorusu üzerinden dile ilişkin kavrayışımızı genişletmeye dair bir girişim bu iki ismi, Kant ve Frege'yi anmayı gerektirmektedir.

Öte yandan Kant ve Frege'nin nesnenin tecrübe edilmesi ya da nesneye gönderimde bulunmasına matuf görüşlerinin sunumu, yukarıda andığımız sorunun çözümü için – yani semantiğin mahiyetinin anlaşılması ve dilbilimin semantiğı de içerecek şekilde felsefi bir cihetten genişletilmesi için – yeterli olmayabilir. Bunun nedeni gerek Kant'ın zihni inceleme biçiminin gerekse Frege'nin dildeki önermeleri (Alm. *Satz*) ele alış biçimlerinin Chomsky'nin yukarıda andığımız doğalcı yaklaşımı ve dili zaman içerisinde gelişen açık bir yapı olarak ele alma yaklaşımı ile doğrudan uyumlu olmayışıdır. Nesnelerin insan zihnine konu edilmesi meselesi, Kant'la birlikte öznenin kurucu olarak merkeze alındığı bir düzleme taşınmış ve Frege'yle birlikte ise bir gönderim problemine dönüşerek dilin sınırları içerisine taşınmıştır. İki filozofun da doğal

dilin yapısını ve dilbilimsel verileri tartışmaya dahil etmemesi sebebiyle terimlerin nesnelerle ilişkilenebilmesi meselesi tüm cihetleriyle ele alınmamıştır. Chomsky'nin tartışmanın bilim dışı olması sebebiyle semantik teoriyi konu dışı bırakması, benzer bir biçimde dilin doğasının tüm yönleriyle incelenmesinin önüne geçmiştir. Ancak, dilin insan zihninin çalışma biçimini belirlediği veya yansıttığı kabulü, dilin ve dolayısıyla insan zihninin doğasının anlaşılabilmesi adına dilbilim verilerinin felsefi bir zeminde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu sebeple tezimizde temel sorunsalımız olarak, Kant ve Frege'nin yaklaşımlarının ne ölçüde Chomsky'de bahsettiğimiz doğalcı perspektifle uyumlu hale getirilebileceğini ve üç ismin ortaya koyduklarının nasıl bir arada düşünülebileceğini tartışmaya açmak istiyoruz.

Tezimizde meseleyi, bahsedilen bu üç teorinin birlikte ele alınabilmeleri imkânı açısından tartışmayı hedeflediğimiz için birincil kaynakları esas alarak tartışmaya çalışacağız. Böylelikle, bahsi geçen teorilerin öne sürdükleri kavramların ve verilerin hangi bakımlardan irtibatlanabileceklerini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu amaca ulaşmak üzere ilk bölümde Chomsky'nin evrensel gramer teorisine dayalı dilbilim anlayışını kısaca sunacağız. Burada ilkin Chomsky'nin semantiği dilbilimin dışında tutmaya yönelik gerekçelerini anlamaya ve açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Sonrasında ise Chomsky'nin sunmuş olduğu veriler doğrultusunda, sentaktik yapının semantik yapıya önceliği olduğu ve dilin yalnızca sentaks ve pragmatik ölçütlerin birlikteliğinden ibaret olduğu öne sürümünü açıklayacağız. Böylece, Chomsky'nin sentaks ve semantiğe dair öne sürümlerini ve dilin doğasına dair öne sürümlerini açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Tezimizin ikinci bölümde, Kant'ın nesnelerin insan zihnine konu edinilmesinde özneyi kurucu olarak merkeze almasını ve meseleyi yargının olanakları üzerinden ele almasını açıklayarak Chomsky'nin teorisiyle hangi yönlerden uyumlanabildiğinden bahsedeceğiz.

Üçüncü bölümde meseleyi Frege'nin nasıl ele aldığı ve problemin dil alanına taşınarak bir gönderim problemi haline gelmesinden bahsederek Chomsky açısından değerlendirmeye çalışacağız. Bu doğrultuda ikinci ve üçüncü bölümlerin sonunda Kant ve Frege'nin yaklaşımlarının ne ölçüde doğalcı bir dilbilimle buluşabileceğini tartışmaya açacağız.

Sonuç bölümünde ise bir yanıla felsefi, bir yanıla bilimsel bir perspektiften dile ilişkin bütünlüklü bir kavrayışın ortaya konulup konulamayacağı sorusunu Chomsky, Kant ve Frege bağlamında ele alarak bu üç ismi birbiriyle diyalog içerisinde düşünme denememizde vardığımız sonuçları kaydedeceğiz. Yine sonuç bölümünde Chomsky'nin evrensel gramer teorisi ile dil edinimine dair söylediklerinin sentaks-semantik ilişkisi ve gönderim bağlamında Kantçı kavram-görü ayrımı ile Frege'nin bu Kantçı ayrım üzerinden dil-düşünce bağlamında öne sürdüğü görüşlerle birlikte nasıl yorumlanabileceğini ortaya koymaya çalışacağız.

1. CHOMSKY’NİN EVRENSEL GRAMER TEORİSİ VE SEMANTİĞİN DIŞLANMASI

1.1. Chomsky’nin Semantiği Dışlamasının Gerekçeleri

Chomsky’ye göre dilbilim, sonlu sayıda ses ve sözcükten sonsuz sayıda cümle üretimini mümkün kılan dil yapısının nasıl işlediğine ve insanın bu dil yetisini nasıl edindiğine dair bir açıklama girişimidir. Bu nedenle ona göre dilbilim, “doğal dil için basit ve açıklayıcı bir gramer keşfetmeye çalışır” ve bu gramerin yapı özelliklerine dair sunduğu incelemeler ile genel bir teoriye ulaşmayı hedefler.¹ Chomsky, sonlu sayıda girdiden sonsuz sayıda cümle üretimini sağlayan mekanizmanın özyineleme (*recursion*) mekanizması olduğunu öne sürmüştür.² Bu mekanizma, bağlı olduğu kurallar doğrultusunda söz öbeklerinin yinelenerek yeni cümle üretimlerini mümkün kılmaktadır. Chomsky, dilsel üretimi gerçekleştiren bu mekanizmanın insanda evrimsel olarak bir anda ortaya çıkmış olan bir yeti olduğunu öne sürmüştür. Dil yetisi insanda içkin olarak var olan, zamanla evrimleşen ve değişip dönüşen bir yetidir. Chomsky dili insanda içkin (*internal*), bireysel (*individual*) ve yönelimsel (*intentional*) olarak ele almasıyla rasyonalist, zaman içerisinde değişip dönüşebilen bir yapı olarak ele almasıyla da doğalcı bir tutum sergilemektedir. Chomsky yaptığı incelemeler doğrultusunda sentakta ortaya çıkan değişimlere, semantikte açığa çıkan değişimlerin eşlik ettiğini tespit etmiş ve sentaksın semantiğe bir önceliği olduğu sonucuna varmıştır.

Chomsky’ye göre dil, sentaks ile pragmatik ölçütlerin birlikteliğinden ibaret olup semantik biçimsel yapıda ortaya çıkan dilsel bir seviyedir. Ancak Chomsky, bilim-dışı olması sebebiyle söz öbeklerinin nesnelerle nasıl ilişkilendiğine yönelik bir semantik kuram geliştirme yoluna gitmemiştir.³ Ona göre söz öbeklerinin nesnelere gönderimde bulunması problemi bilimsel olarak çözülebilmesi mümkün bir problem değildir. Onun gönderim ile ilgili iki hipotezi vardır:⁴ “Gönderim bağıntısı düşüncesi, sentaktik ve içkin

¹ Noam Chomsky, “Three Models for The Description of Language,” *Department of Modern Languages and Research Laboratory of Electronics*, 1956., s.113

² W N. Chomsky, Tecumseh and Marc D Hauser, “The Evolution of the Language Faculty: Clarifications and Implications,” 2005, <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2005.02.005>., s.181

³ Enrico Cipriani, “Some Reflections on Chomsky’s Notion of Reference,” *Linguistics Beyond and Within* 2 (2016), s.47

⁴ Enrico Cipriani, s.48

bir tasarımıdır ve konuşmacının düşüncesi kelimeye değil dünyadaki nesneye gönderimde bulunur.” Yani, gönderim kelimeler ile nesneler arasında var olan bir bağıntı olmayıp, dilin biçimsel yapısı içerisinde var olan bağıntıların kullanımda dünyadaki nesnelerle ilişkilendirilmesidir.

Chomsky incelemelerini doğal dilin kullanımına odaklanarak gerçekleştirmiştir. Ona göre dili anlamak için ideal bir dil formundan değil, gündelik dil kullanımından hareket etmek gerekir. Chomsky, dil felsefesi kuramlarında yer alan cins adı ve özel ad ayırımı yapmamakta ve anlam-gönderim ilişkisini gündelik kullandığı bağıntıların ortaya çıktığı şartlar ve sentaktik yapının işleyişini belirleyen kurallar doğrultusunda ele almaktadır.⁵ Yani dilsel üretim, yapı kurallarına bağlı olarak gerçekleşmekte ve tecrübe ile ilişkilendirilmesi sonucunda ise anlam dilsel düzlemde açığa çıkmaktadır. Chomsky’ye göre dilde farklı seviyede temsiller yer almaktadır. Bu temsil seviyeleri dilin fonetik formu ile mantıksal formunu içerir ve anlam bu formlardan ortaya çıkan bir temsil seviyesidir. Yani, anlam bu fonetik form ve mantıksal form seviyelerinin birlikteliğinden ortaya çıkan bir temsil seviyesidir. Anlam, dildeki işaretler arasında geçişin kurulmasını sağlayan eş-bağlantılar (*co-indexicalization*) ve eş-gönderimler (*co-reference*) bağıntılarının ortaya çıkardığı temsillerdir ve bu bakımdan gönderim içkin olarak ele alınır.⁶

Chomsky için dil yalnızca bir iletişim aracı değildir.⁷ Chomsky’ye göre dili yalnızca iletişimi mümkün kılan bir sistem olarak ele almak dilin yalnızca tek bir cihetten ele alınmasına sebep olur ve yapının bütününe dair bir açıklama yapma imkanını ortadan kaldırır. Bu sebeple gönderimin içkin olarak ele alınmasından dolayı ortaya çıkabilecek öznellik problemi iletişimin imkanı açısından bir soruna yol açmamaktadır.⁸ Dilsel üretim, yapı kurallarına bağlı olarak ve tecrübe ile ilişkilendirilerek gerçekleşmektedir. Dilsel üretim, yapı kuralları ve tecrübeyle ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Dilde semantiğin bir seviye olarak açığa çıkması Chomsky’nin dili insan zihninin işleyişinde belirleyici olan bir dinamik olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Böylece dil yalnızca bir araç

⁵ Enrico Cipriani., s.48

⁶ Enrico Cipriani., s.48

⁷ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser, “*The Evolution of the Language Faculty: Clarifications and Implications.*”, s.180

⁸ Enrico Cipriani., “*Some Reflections on Chomsky's Notion of Reference.*”, s.53

olarak ele alınmayarak doğrudan tecrübeyle ilişkilendirilebilmektedir.

Chomsky dil yetisini ikiye ayırmaktadır: Genel anlamda dil yetisi (*faculty of language in broad sense*, yani FLB) ve dar anlamda dil yetisi (*faculty of language in narrow sense*, yani FLN).⁹ FLN insana özgü bir mekanizma iken FLB insanın diğer türler ile ortaklaştığı bir mekanizmadır.¹⁰ FLB dilsel olmayan (*non-linguistic*) bileşenleri de içermesi sebebiyle diğer türlerde de var olan bir mekanizmadır. Bu mekanizma dil yetisi bileşenlerinin kabaca bir kombinasyonu olarak düşünülebilir. Yani türlerin kendilerine özgü yetilerini birer küme olarak düşünecek olursak bu kümelerin alt kümesi olduğu üst kümelerin kombinasyonunu bizlere FLB mekanizmasını verir. İnsan türüne özgü olan dil yetisi bileşenleri kümesi ise FLN mekanizmasına karşılık gelir. Bu mekanizma “özyinelemenin çekirdek hesaplama mekanizması olarak araçların haritalanmasında ve belirli sentaks içerisinde açığa çıkar.”¹¹

Yani FLN, belirli bir dilsel üretimde kendini tekrar eden söz öbeklerinin birbirleri ile ilişkilennmelerini sağlayan yapı birimlerinin (zaman kipleri, çekim ekleri gibi) sentaktik yapı içerisinde konumlarını belirler ve yeni bir cümle ortaya çıkar.

Chomsky insanın dil yetisine özgü olan mekanizmayı mümkün kılan yapı biçiminin onun özyinelemeli olarak üretim gerçekleştirmesinden kaynaklandığını savunmaktadır¹² Özyinelemeli bir üretimin gerçekleşebilmesi için ise bu mekanizmanın sensori-motor (SM) ve kavramsal-yönelimsel (*conceptual-intentional* yani CI) mekanizmaları aracı olarak kullanması gerekmektedir.¹³ SM mekanizması fonetik ve fonoloji, CI ise semantik ve pragmatik bileşenlerini içerirler. SM mekanizması sesleri taklit etme gibi motor faaliyetlerden sorumluyken CI mekanizması dilsel üretimden sorumludur. Chomsky’ye göre anlam, sentaktik yapıdaki temsillerin yanı sıra, SM ve CI mekanizmalarında haritalanmış olan fonetik ve semantik temsilleri de ifade edebilir.¹⁴

Bir sonraki başlıkta açıklanacağı üzere Chomsky’ye göre dil edinimi evrimsel bir gelişime sahiptir ve türlerde dil yetisi genetik olarak aktarılır. Chomsky’nin böyle bir

⁹ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser, “*The Evolution of the Language Faculty: Clarifications and Implications.*”, s.181

¹⁰ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.182

¹¹ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.182

¹² N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.181

¹³ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.182

¹⁴ Enrico Cipriani., “*Some Reflections on Chomsky's Notion of Reference.*”, s.48

sonuca varmasını sağlayan soru, çocukların dil edinimi süreçlerinde, süreç boyunca dile dair toplamış olduğu verileri aşan bir kullanım geliştirmelerinin nasıl mümkün olduğu sorusudur. Chomsky buradaki sorunu *uyaranların zayıflığı (poverty of stimulus)* olarak adlandırmıştır. Bir sonraki başlıkta Chomsky'nin dil yetisinin evrimsel bir gelişim olarak genetik aktarım sayesinde kişinin sahip olduğu bir yeti olarak ele alınmaması durumunda bu soruyu cevaplama imkanımızın olmadığı iddiası açıklanacaktır.

Dil yetisini evrimsel bir adaptasyon süreci olarak ele aldığımızda sorulması gereken soru bu adaptasyonun ne için gerçekleştiği sorusudur ve bu soruya verilecek “iletişim” cevabının sunduğu sınırlı yapıyı aşabilmek adına tüm yapı bileşenlerini içerecek bir biçimde cevaplamak gerekir.¹⁵ Yapının tamamını kapsayacak bir cevap bulabilmek adına yapı bileşenlerinin işleyişlerinde hangi başka bileşenlerin mekanizmaya dahil olduğuna ve mekanizmaya dahil olan bu bileşenlerin FLB ile FLN mekanizmaları ile irtibatlanmalarına yönelik bir inceleme gerçekleştirilmesi gereklidir.

Yapılan incelemeler göstermektedir ki¹⁶ FLB mekanizması kısa süreli bellek gibi birçok bilişsel mekanizmayla birlikte çalışmaktadır ve bu mekanizma problem çözme, bir duruma odaklanma veya sosyal zeka gelişimi gibi birçok süreçte etkin olan bir mekanizmadır. FLN mekanizması ise FLB gibi birçok bilişsel mekanizmayla birlikte çalışmanın yanı sıra yukarıda bahsedildiği üzere özyineleme (recursion) ve aracıları haritalandırma operasyonlarını (operation of mapping the intermediation) yönetmektedir. Dolayısıyla öncelikle dilin iletişim kurmaktan çok daha fazlası ile ilgili olduğu aşıkardır. Dil yetisinin birçok bilişsel mekanizmayla birlikte çalışıyor olması göstermektedir ki dili yalnızca bir iletişim aracı olarak ele alarak onu araçsallaştırmak hatalı bir tutum olacaktır. Dil, bilişsel sistemin bir aracı olmaktan ziyade sistemin bütününe işleyiş biçimine etkisi olan bir yapıdır. Yani dil yetisi, bilişsel sistemin yapısını belirleyen dinamiklerden biridir. Bu sebeple dile dair bir araştırma insanın zihnine dair bir araştırmadır ve dilin evrensel yapısına dair bir teori geliştirebilmek insan zihnine yönelik bir anlayış geliştirmeyi sağlar.

Chomsky'ye göre dilin insanda neye yönelik bir adaptasyon olduğu sorusunu cevaplayabilmek adına diğer canlılarla ortaklaşan işleyişleri ayırtırmak gerekmektedir.

¹⁵ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser, “*The Evolution of the Language Faculty : Clarifications and Implications.*”, s.186

¹⁶ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.186

Dil edinimi süreci gözlemlendiğinde bu sürecin öncelikle bir taklit ile başladığı görülür; seslere, yani sentaktik yapıya yönelik bir taklit söz konusudur. Bu aşama birçok canlıda gözlemlenebilen bir aşamadır. Dolayısıyla konuşmanın kendisi insana özgü değildir.¹⁷ Hayvanların birçoğunda kavramsal bir anlayıştan bahsetmek de mümkündür. Birçok hayvanda diğer zihinlere yönelik bir kavrayışı ve aidiyet algısını gözlemek mümkündür.¹⁸ Dolayısıyla diyebiliriz ki sese dair bir taklit yetisi ve onların belirli bağlamlara karşılık olarak kullanılabilmesi FLB mekanizmasına dahildir. İnsana özgü olan ise bu taklitleri ve kavrayışları özyineleme gerçekleştirerek düzenleyebilmektir. İnsan belirli sentaktik yapıları, belirli kurallara dayalı olarak özyineleme gerçekleştirerek yeni bağlamlar oluşturabilme yetisine sahiptir. Bu mekanizma için yukarıda bahsedildiği üzere SM ve CI mekanizmalarına araç olarak ihtiyaç duyulur. Örneğin, fonetik yapı belirli bir sentaktik yapıya geçiş için zorunludur, ancak özyinelemeli bir yapıya sahip değildir. Onu üretici hale getiren sentaktik yapının sınırlarının çizilmesidir. Dolayısıyla fonetik FLB'ye dahildir. İnsana özgü olan yapıya yani FLN'ye ise dili üretici kılan mekanizmalar dahildir. Kavramsal bir kavrayışa sahip olmak ve yönelimsellik de FLN için zorunlu olmakla birlikte onun yalnızca araçlarıdır. Dolayısıyla dilin neye yönelik bir adaptasyon olduğu sorusunun cevabı için ele alınması gereken dilin özyineleme mekanizmasıdır. Böylece dilin üretimi nasıl gerçekleştirdiğine yönelik bir inceleme gerçekleştirmemiz mümkün olur.

Evrensel bir gramer kuramı oluşturulabilmesi için öncelikle analiz edilmek üzere ne tür yapıda bir dil varsayılması gerektiğine karar verilmesi gerekir. Yani dilin sonlu sayıda bildirime mi, sonsuz sayıda bildirime mi sahip olduğu konusunda bir karar verilmelidir.¹⁹

Dilin sonlu mu yoksa sonsuz sayıda bildirime mi sahip olduğuna karar verilmesinin ardından şu üç husus belirlenmelidir:²⁰ Varsayılan yapıya uygun olmayan bir dilin var olup olmadığı, eğer yoksa bu yapıya uygun tüm dilleri kapsayacak bir gramer teorisi oluşturma imkanı ve böyle bir gramer teorisinin semantik analizi mümkün kılan sentaktik bir yapı sunabilme imkanı. Sonlu sayıda bildirime sahip bir dil kapalı bir döngü

¹⁷ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser. "Speech is Special"

¹⁸ N. Chomsky, Tecumseh and Hauser., s.191-2

¹⁹ Chomsky, "Three Models for The Description of Language.", s.114

²⁰ Chomsky, s.114

sunar ve bu sebeple *özyineleme* mekanizmasına sahip değildir.²¹ Bu tür bir yapı üretimi gerçekleştirmek için, yani morfem, kelime gibi birimler arasında bir ilişki kurulmasını sağlamak için geçişlilik sembolleri üretmesi gerekir.²² Bu sembollerin işleyebilmesi için ise öncelikle dilin karşılık geldiği kapalı döngü içerisinde bağımlılık bildirimi²³ seçilmesi gerekir ki o bildirim birimler arası geçişi mümkün kılacak kuralların oluşturulabilmesini sağlayacak bir referans noktası olsun. Yani kapalı bir sistemde bir söz öbeğinden diğer söz öbeğine geçişleri mümkün kılan kuralların belirlenmesi için belirli referans noktalarının, yani bağımlılık bildirimlerinin belirlenmesi gerekir. Böylece geçişleri ifade eden semboller bir algoritma gibi yapılandırılır. Bu semboller geçişlilik sembolleri olarak adlandırılır.

Yukarıda bahsedilen üç husus dikkate alınacak olursa öncelikle sonlu sayıda bildirim içeren bir dilin üretim gerçekleştirebilmesi için sahip olması gereken geçişlilik sembolleri İngilizce dili gramerinde yer almamaktadır.²⁴ Dolayısıyla varsayılan yapıya uygun olmayan en az bir dil söz konusu olması sebebiyle dilin sonlu sayıda bildirime sahip olduğu varsayımı kabul edilemez. Bu sebeple dilin sonsuz sayıda bildirime sahip olduğu varsayılmalıdır

Dilin sonsuz sayıda bildirime sahip olduğu varsayımı tüm dillerin sahip olduğu *özyineleme* mekanizması ile tutarlı bir yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla gerekli olan ilk şartı bu varsayım karşılamaktadır. Tüm dilleri kapsayacak bir gramer teorisi oluşturma imkanı ve semantik analizi mümkün kılacak sentaktik bir yapı sunabilme imkanı için Chomsky geleneksel teorilerin sunduğu verilerden yararlanarak ve onların yanlış veya eksik olduğu noktaları revize ederek bir üretici gramer teorisi oluşturmuştur. Onun yöntemi dildeki istisnaları bularak onlardan hareketle genel ilkelere ulaşmaktır. Onun temel iddiası semantiğin sentakstan türetilbildiğidir. Chomsky semantiğin türetildiği bu sentaktik yapının genetik olarak aktarılan ve evrimsel bir adaptasyon sonucu ortaya çıkmış olduğunu öne sürmüştür. Temel aldığı tanıma göre ise dil, insan için yalnızca bir iletişim aracı olmayıp insan zihninin işleyişini biçimlenmesinde etkili olan bir dinamiktir.

Chomsky, semantiği sentaktik yapıdan türeyen bir temsil seviyesi olarak ele

²¹ Chomsky., s.115

²² Chomsky., s.116

²³ Chomsky., s.115

²⁴ Chomsky., s.116

alması ve söz öbeklerinin zihinsel veya olgusal nesneler ile ilişkilendirilme meselesinin bilimsel olarak açıklanamayacağını düşünmesi sebebiyle evrensel gramer teorisinde semantik kurama yer vermemiştir. Ona göre gönderim nelerin adlandırılabilceğinin bir belirsizliğidir ve anlam ile nesneler arasında bir bağıntıdan söz edemeyiz.²⁵ Bu sebeple o, dil felsefesinde yapılan cins ve özel ad ayırımında bulunmayarak, söz öbeklerinin nesneler ile ilişkilendirilmesinin Frege’de olduğu gibi anlam ile gönderim arasında yapılan bir ayırım üzerinden anlaşılabilmesinin ancak yapay dillerde mümkün olabileceğini doğal dil için bu tür bir semantik kuramın geliştirilemeyeceği kanaatindedir. Ona göre dil yetisi sentaks ve pragmatik ölçütlerden ibaret olan bir yapıdır ve bu sebeple bir dilbilim teorisi yalnızca bu biçimsel yapıyı ele almalıdır.

1.2. Dilbilimin Konusu

Chomsky, Leibniz’e atıfla dilin zihnin bir aynası olduğunu²⁶ söyleyerek dile dair çalışmayı insanın kendine dair bir çalışma olarak ele almıştır.²⁷ Chomsky’ye göre bir dilbilim teorisi şu üç soruya cevap sunabilmelidir:

1. Dile dair bilginin temeli nedir?
2. Dile dair bilgi nasıl edinildi?
3. Dile dair bilgi nasıl kullanılabilir hale geliyor?²⁸

Chomsky, geleneksel ve yapısalcı dilbilim kuramlarının ilk soru ile ilgilenmediklerine²⁹ ve genel olarak iki ve üçüncü sorunun ilişkilendirilmeleri sebebiyle bu iki soru arasındaki ayırımın yapılamadığına dair bir eleştiride bulunmuştur³⁰ ve genel olarak iki ve üçüncü sorunun ilişkilendirilmeleri sebebiyle bu iki soru arasındaki ayırımın yapılamadığına dair bir eleştiride bulunmuştur.³¹

²⁵ Enrico Cipriani., “Some Reflections on Chomsky’s Notion of Reference.”, s.47

²⁶ Noam Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature*, ed. Ruth Nanda Anshen, *Philosophy of Science* (New York: Greenwood Press, 1986), s.1

²⁷ Neil Smith, *Chomsky Ideas and Ideals*, 2nd ed. (New York: Cambridge University Press, 2004), <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>, s.6

²⁸ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature*, s.3

²⁹ Chomsky., s.6

³⁰ Chomsky., s.9

³¹ Chomsky., s.6

Kuramların ikinci ve üçüncü soruların birbirleri ilişkilendirmesi ve bu sebeple aralarındaki ayrımı gözden kaçırmalarının sebebi, dile dair bilgi ile dil yetisi arasında bir ayrım yapmamış olmalarıdır.³²

“Dile dair bilgi, belirli bir zihin durumudur ve bu zihin durumu, kazanıldığında geçici zihin durumları arasında ilişkisel olarak sabit hale gelir. Bu durum dile dair bilginin zihnin geri kalan durumlarından ayırt edilebilen bir modül olduğunu göstermektedir ve bu sebeple, dile dair bilgi ile o bilginin kullanılmasını mümkün kılan yeti arasında bir ayrım yapmamız gerekmektedir.”³³

Dil yetisi, dilin ideal olan yapısını bizlere sunar. Yani performansa etki eden tüm faktörlerden bağımsız olarak dilin gramerini, yapısını açığa çıkarır. Dolayısıyla yalnızca dil yetisi üzerinden dilin analizi gerçekleştirildiğinde elde edilecek olan bilgi, yalnızca dilin ideal yapısının bileşenlerine dairdir. Bu bileşenlerin açığa çıkarılması ise yapının kendisinin ve işleyişinin anlaşılması için yeterli değildir. Çünkü ideal olanın bileşenleri bir yetiyi, yeterli olanı tasvir eder ve yalnızca bu yeterliliğin sınırlarını çizebilir. Dile dair bilgi ise performansı da içermektedir. Bu sebeple dil yetisi ile dile dair bilgi arasında ayrım yapmak gereklidir.

Bu ayrımı gözden kaçıran yapısalcı ve geleneksel dil teorileri, dili mükemmel bir şekilde bilen bir dinleyici-konuşmacı kitlesi ile ilgilenerek,³⁴ bu ideal dinleyici-konuşmacının içsel yeterliliğinin tasvirini öne sürmeye çalışmışlardır.³⁵ Teorilerin ideal olan ile ilgilenmesi, dil çalışmalarının dile etki eden hafıza limiti, dikkat dağıtan unsurlar, bağlam bağımlı durumlar gibi unsurların dışarıda bırakılması anlamına gelmektedir.³⁶ Yani bu teoriler inceleme alanlarını dil yetisi ile sınırlandırmışlardır ve bu noktada dilin yalnızca yaratıcı kısmı ile ilgilenilmiştir.³⁷ Bu sebeple mevzubahis teoriler empirik olmaktan uzak, betimleyici teorilerdir. Empirik bir soruşturma yürütebilmek için yapısalcı ve geleneksel dil teorilerinin dışarıda bıraktığı etkenlerin araştırma alanına dahil edilmesi gerekmektedir.³⁸ Bunun için ise dilbilim dile etki eden mevzubahis faktörleri içeren dilin olağan kullanımını, yani performansı araştırma alanı olarak ele almalıdır.

³² Chomsky., s.12

³³ Chomsky., s.12-3

³⁴ Noam Chomsky, *Aspects of The Theory of Syntax* (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1965)., s.3

³⁵ Chomsky., s.4

³⁶ Chomsky., s.3 Chomsky., s.3

³⁷ Chomsky., s.6

³⁸ Chomsky., s.4

1.3. Dil Yetisi ve Performans Ayrımı

Chomsky'ye göre geleneksel ve yapısalcı teorilerin açıklayıcı bir teori sunamamalarının sebebi doğal dille ilgilenmemeleridir.³⁹ Bunun sonucunda araştırma alanlarını dilin yaratıcı yanıyla yani dil yetisiyle sınırlandırmışlar ve kullanımda karşılaştığımız dilin yinelemeli yapısını dışarıda bırakmışlardır.⁴⁰ Empirik koşulları karşılayacak açıklayıcı bir kuram sunabilecek bir dilbilim teorisinin anlama yetisinin bileşenlerini ortaya çıkarması gerekmektedir. Yani bir performans modeli oluşturulmalıdır.⁴¹

Bir performans modeli oluşturmak, anlama yetisinin bileşenlerinin açığa çıkarılması, fonetiği dışarı bırakacak şekilde, bellek sınırları, normal dışı cümlelere dair yapılan inceleme ile gramer araçlarının açığa çıkarılması anlamına gelmektedir. Modelin kurulmasını sağlayacak temel bir faktör kabul edilebilirliktir.⁴² Bu faktör kullanımla ilişkilidir ve gramatik olanla karıştırılmamalıdır.⁴³ “Kabul edilebilirlik performans çalışmalarının bir kavramı iken gramatiklik dil yetisi alanı çalışmalarının kavramıdır.”⁴⁴ Dolayısıyla gramatiklik kabul edilebilir olanı belirleyen faktörlerden biri olmakla birlikte, kabul edilebilir olanın belirlenmesi için gramatik olanın belirlenmesini sağlayan faktörlerden daha fazlasına ihtiyaç duyulur. Çünkü dil yetisi performansın belirlenmesinde etkili olmakla birlikte, performans bellek limiti, dilin özyineleme yapısı, biçimsel faktörler, dilde tarihsel olarak ortaya çıkan dönüşümler ve o dönüşümlere sebep olan faktörler gibi etmenler tarafından belirlenir. Dolayısıyla dil yetisi ile performans arasında gerekli olan ayrımın yapılabilmesi için kabul edilebilir olan ile gramatik olana dair belirlenimin koşullarına dair bir inceleme yapılması gerekmektedir.

Kabul edilebilirlik, bir analiz gerektirmeyen, kapsayıcı ve doğal olanı ifade eder.⁴⁵ Yani kabul edilebilir olan, daha anlaşılır ve kolay olanı işaret etmektedir. Gramatik açıdan doğru bir kullanım bellek limitini zorlaması, biçimsel faktörler gibi sebeplerden dolayı

³⁹ Noam Chomsky, “Syntactic Structures 2nd Edition 2002.Pdf,” 2002., s.34

⁴⁰ Chomsky, *Aspects of The Theory of Syntax.*, s.8

⁴¹ Chomsky, s.10

⁴² Chomsky., s.11

⁴³ Chomsky., s.10

⁴⁴ Chomsky., s.11

⁴⁵ Chomsky., s.10

kabul görmez ise kullanım dışı kalır.⁴⁶

Kabul edilebilirlik yalnızca gramatik olan ile ilişkilendirilmediği için kabul edilebilir olmayan cümlelerin tespit edilmesinde gramatik olanı belirleyen bir terminoloji yeterli olmaz.⁴⁷

Onların tespiti ancak türetimin kendisinin ve onun tanımladığı yapının özelliklerinin sunulduğu terminoloji içerisinde gerçekleştirilebilir.⁴⁸

Chomsky gramatikliğin kabul edilebilir olanın belirlenmesinde etkili olan faktörlerden biri olması sebebiyle kullanıma dair gerçekleştirilecek inceleme için en basit formel yapıdaki gramatik cümlelerin incelenmesini önerir:⁴⁹ Örneğin iç içe yapılar ele alınacak olursa; bu tür yapılarda “ki” gibi bağlaçlar ile söz öbekleri (phrase) birbirine bağlanır. Söz öbeklerini belirli kümeler karşılık gelen yapılar olarak düşünecek olursak, iki söz öbeğinin birbiriyle iç içe geçen bir yapı oluşturması iki küme arasında altına düşme (falling under) bağıntısı olduğu anlamına gelir. Örneğin; “Bu adam ki elimdeki kitabın yazarıdır ki bu kitabı bana önermiştin.” cümlesi iç içe yapı içeren bir cümledir. Bu tür yapılarda bağlaçları tekrar ederek daha fazla sayıda söz öbeğini birbiriyle ilişkilendirebiliriz. Sonucunda elde edeceğimiz yapı gramere uygun olmakla birlikte bellek limitinin zorlanmasına sebep olur. Dolayısıyla kullanımda zorluk yaratır. Bu sebeple “kendini tekrar eden iç içe yapıların kabul edilebilirlik açısından uygun olmadığı sonucuna varabiliriz.”⁵⁰ Bu inceleme göstermektedir ki dili yalnızca gramere uygunluğu açısından değerlendirmek, yani yalnızca mümkün teknik yaratımları incelemek dilin işleyişinin bütününe dair bir açıklama getirmekte yetersiz kalmaktadır. Dil insan zihninin bir aynası olarak ele alındığında onun yalnızca ideal formunun işleyişi değil, onda kullanımında ortaya çıkan tercihler, dönüşümler de sistemin kendisine dair bilgi vermektedir.

Dil yetisi ile performans arasında ayrım yapmak dilin olağan kullanımının inceleme alanı olarak ele alınmasını sağlar. Böylece ideal konuşmacı-dinleyici varsayarak dilin yalnızca gramer açısından doğruluğu ile ilgilenen ve sonucunda

⁴⁶ Chomsky., s.11

⁴⁷ Chomsky., s.11

⁴⁸ Chomsky., s.12

⁴⁹ Chomsky., s.12

⁵⁰ Chomsky., s.13

betimleyici olan bir kuram elde edebilen tavrın ötesine geçilebilir. Yukarıda bahsedilmiş olan soruları cevaplayabilecek açıklayıcı bir kuram elde edebilmek için olması gereken mükemmel yapıyı tasarlamak değil, dili olduğu haliyle araştırma nesnesi edinmek gerekir. Dili olduğu hali ile araştırma nesnesi edinmek, yani dilbilimin konusunu belirlemek için Chomsky dil yetisi ile performans ayırımının yanı sıra I-L ile E-L arasında bir ayırım yapar.

1.4. I-L ve E-L Ayrımı

Dilbilimin konusunu belirleyebilmek adına Chomsky içselleştirilmiş dil (I-L: *internal language*) ile dışsallaştırılmış dil (E-L: *external language*) arasında bir ayırım yapmaktadır. EL bireyin dış etkenlere karşı verdiği tepkileri içerir⁵¹ ve inceleme alanı “dışsallaştırılmış nesnelerdir”. I-L ise bireyin dile dair bilgisini ifade etmektedir.”⁵² “I-L dinleyici-konuşmacı tarafından kullanılan, dili öğrenen tarafından edinilen, dili bilen kişinin zihin elementleridir⁵³ ve Chomsky dilbilimin konusunun I-L olması gerektiğini öne sürmüştür.⁵⁴ Çünkü E-L’nin inceleme alanını teşkil eden dışsallaştırılmış nesneler, bireyin sahip olduğu dile dair bilgiye başvurarak dile konu edilir. Yani I-L belirli bir kurallar sistemi sunar ve bu kurallar sistemi dilin bireyin maruz kaldığı dış etkenler ile irtibatlı olarak bir türetim gerçekleştirmesini sonuçlar. Dolayısıyla dil ediniminin kendisinin, dilin temelinin ve onu kullanılabilir hale getiren yapının kendisinin anlaşılabilmesi için tüm bunları mümkün kılan kurallar sistemini açığa çıkarmak gerekir ve bu ancak I-L’ye dair bir inceleme ile mümkündür. I-L ile E-L’nin irtibatı şu şekilde özetlenebilir: Bireyin zihninde değişmez, sabit bir zihin durumu söz konusudur. Bu zihin durumu kişinin sahip olduğu dil yetisidir (language faculty). Bu sabit zihin durumu S0 belirli bir I-L ile ilişkilendirilerek S1, S2 gibi zihin durumlarına geçiş yaparak yeni kelime üretimi gibi dilsel üretim gerçekleştirir. Yani, zihindeki dil yetisinin karşılık bulduğu biçimsel yapının ifade ettiği sabit bir zihin durumu söz konusudur. Belirli bir özel dile

⁵¹ Smith, *Chomsky Ideas and Ideals.*, s.29

⁵² Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.24

⁵³ Chomsky., s.22

⁵⁴ Chomsky., “On the Reason for the Shift of Focus”

dair edinilen bilgiyle birlikte bu sabit zihin durumundan o özel dilin biçimsel yapısının ifade ettiği zihin durumlarına geçiş yapılır.

Açıklandığı üzere bir performans modeli oluşturabilmek ve dili bahsedilmiş olan üç soruyu yanıtlayabilecek yeterlilikte inceleyebilmek için ideal olan bırakılıp doğal dilin kendisine dönülmelidir. İdeal yapı bizlere yalnızca hakkında doğru ve yanlış yargılarına varabileceğimiz, doğru biçimlenmiş önermelere dair bir çözümleme sunabilir. E-L yalnızca bu düzgün biçimlenmiş cümle yapılarına dair bir inceleme sunabiliyor olması sebebiyle E-L'nin konu edildiği bir dilbilim teorisi betimleyici olacaktır.⁵⁵

Açıklayıcı bir dilbilim teorisinin cevaplaması gereken temel soru ise dil ediniminde bireyin gözlemleyerek elde ettiği verileri aşan bir dilsel üretimi nasıl gerçekleştiriyor olduğu sorusudur. Chomsky, dil edinimine dair burada ortaya çıkan sorunu uyanların zayıflığı olarak adlandırmıştır. Bir çocuğun dil öğrenirken öğrendiklerinden daha basit ve farklılaşan bilgiler sunan performans, insanın evrensel bir gramere dair doğuştan sahip olduğu bilgiye işaret etmektedir.⁵⁶ Bireyin doğuştan sahip olduğu bu bilgi yukarıda bahsedilmiş olan zihnin S0 durumunu ifade etmektedir.⁵⁷ Kişinin bu zihin durumuna doğuştan sahip olmaması durumu, bireyin dile dair bilgisinin tecrübe temelli olduğu yani tümevarım yoluyla elde edildiği anlamına gelir.⁵⁸ Kişi tekil tecrübelerinden edindiği verileri tümevarım yoluyla genelleştirerek alışkanlık kazanmakta ve bu alışkanlıklarla belirli eğilimlere sahip olmaktadır. Ancak dile dair bilginin tecrübeye dayalı olması durumunda yalnızca sınırlı bir üretimden bahsetmek mümkün olur. Buna karşılık çocukların dil öğrenme sürecinde gözlemlendiği üzere, bireyler edindikleri verileri aşan bir dil üretimi gerçekleştirmektedir. Bu durum bireylerin tecrübe alanına temel oluşturan evrensel ilkelere sahip olduklarını göstermektedir. Dilbilimin amacı ise bu evrensel ilkeleri açığa çıkarmak olmalıdır. Belirli bir dilin edinimini mümkün kılan sınırsız sayıda yapı söz konusudur⁵⁹ ve belirli ölçütler sayesinde evrimsel süreçte mevcut yapı diğer yapılardan ayrılmıştır. Bu ölçütler: Basitlik (*simplicity*), lokal maksimum (*local maximum*) ve açıklayıcı açılamdır

⁵⁵ Chomsky, *Aspects of The Theory of Syntax.*, s.24

⁵⁶ Chomsky., s.27

⁵⁷ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature*, s.53

⁵⁸ Noam Chomsky, *Dil ve Zihin*, ed. çev. Ahmet Kocaman (Ankara Ayraç: Yayınevi, 2001), s.72

⁵⁹ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature*, s.51

(*explanatory adequacy*).⁶⁰

“Zihin dilsel tecrübe sunacak verileri yorumlayabilmek adına belirli ilkel faaliyetlere, yani özyineleme mekanizması dışında diğer hayvanlarla ortak olan dilsel faaliyetlere başvurur. Sonrasında her dil için soyut bir değer belirler.

Bu soyut değer belirlenmesi evrimsel metriği ifade etmektedir. Evrimsel metrik dile uyumlu ve tecrübeye bağlı bir yapıdadır. Evrimsel metrik dilsel üretimi sağlayan biçimsel yapının işleyişini belirleyen kuralların parametrelerini ifade eden yapıya karşılık gelir.”⁶¹

Yukarıda bahsedilen S0 durumu bu ilkel faaliyeti gerçekleştirerek evrimsel metriğin ve böylece olası kurallar sisteminin formatını belirler. Bu belirlenimi gerçekleştirirken dilsel tecrübeye sunulacak verileri mevcut bağlamda alabileceği en yüksek ve en uygun değere karşılık gelecek şekilde düzenlemektedir. Yani evrimsel metriğin ve ona bağlı olarak olası kurallar sisteminin belirlenmesinde tecrübe her zaman etkilidir. İçsel, sabit ve değişime açık olmayan bir yapıdan bahsetmek bu açıdan mümkün değildir. Belirlenimin bağlamsal olan ile ilişkisini ifade eden ölçüt lokal maksimumdur. Bu ölçütün işleyebilmesini sağlayan temel ölçüt ise basitlik ölçütüdür. Zihin, olası sistemler içerisinde kullanılabilecek en az karmaşık ve en genelleştirilebilecek olanı, yani en basit olan kuralları sunabilecek olan sistemi seçer. Yani zihin “sunulan en son kanıt ve mevcut bağlama göre en basit olan ve en yüksek değere sahip sistemi seçerek S0 durumundan S1, S2, S3 gibi zihin durumlarına geçiş yapar.”⁶² Dolayısıyla dil edinimi evrimsel olarak belirlenen ve genetik olarak aktarılan bir zihin durumu, bir sistemdir. Bu sistem belirli kurallar sunar ve dilsel tecrübeye sunulan veriler bu kurallar doğrultusunda yorumlanır. “Sistem genetik olarak aktarılmakla birlikte tecrübeye bir etkileşim içerisindedir.”⁶³ Bahsedilen bu iki ölçütü karşılayabilecek olan sistemler arasından ise açıklayıcı bir açılıma en uygun olan yapı bizlere insanın dil ediniminin genel ilkelerini verecek olan yapıdır. Chomsky açıklayıcı açılıma en uygun olan sistemi sunabilmek adına yapmış olduğu incelemede, betimleyici açılıma dayanan dilbilimsel kuralları eleterek, en genel ve temel olan kurallar sistemini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Zihnin sahip olduğu bu temel yapının mekanizması ve o mekanizmanın bir dili özelleştirmesi

⁶⁰ Chomsky, *Aspects of The Theory of Syntax.*, “On Evaluation Procedures”

⁶¹ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.53

⁶² Chomsky., s.53

⁶³ Chomsky., s.54

bizleri evrensel dilbilgisi ve özel dilbilgisi ayrımına ve bu ayrımın işaret ettiği derin yapı ve yüzey yapı ayrımına götürmektedir.

Chomsky açıklayıcı bir dilbilim kuramının en temel ilkeleri açığa çıkarması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, “açıklayıcı kuramların araştırılması, yeni tümceleri anlama, uygun durumlarda yeni tümceler üretme olanağı veren kurallar dizgesini belirleme ve bunları yöneten ilkeleri ortaya çıkarma çabası ile başlamalıdır.”⁶⁴ Böylece evrensel bir dilbilgisi kuramı oluşturulabilir. Evrensel bir dilbilgisi kuramı oluşturabilmek için ise öncelikle dilsel tecrübe alanının öğelerinin tespit edilmesi gerekmektedir ve bu alana dair yapılacak incelemeyle birlikte doğuştan sahip olunan ve bu tecrübe alanında ortaya çıkan bilgileri belirleyen koşullar açığa çıkarabilir.⁶⁵ Evrensel yapıyı açığa çıkarmak adına kuram öncelikle ses-anlam bağıntısına dair bir tanımlama getirmeli ve bu tanımlama ile birlikte tümcelerin nasıl anlaşılması gerektiği sorusunu cevaplamalıdır.⁶⁶ Bu noktada Chomsky dilde derin ve yüzey yapı ayrımından bahsetmiştir.

1.5. Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı

Yüzey yapı dilin sessel yapısına karşılık gelmektedir ve özel bir dilin gramer kurallarından oluşmaktadır. *Derin yapı* ise dilin anlamsal yapısına karşılık gelir ve Chomsky’nin doğuştan her insanın sahip olduğunu öne sürdüğü evrensel dilbilgisi yapı ilkelerine karşılık gelir.⁶⁷ Oluşturulan tutarlı bir kuramda evrensel dilbilgisi ile özel dilbilgisinin birbirlerini doğrulayabiliyor olması gerekmektedir.⁶⁸ Derin yapı ile yüzey yapı arasında kurulan ilişkinin yapısının tespit edilmesi insan zihninin soyut yapısı ile sesçil yapı arasında kurulan ilişkinin tespit edilebilmesini sağlayacaktır.⁶⁹ Çağdaş dil çalışmaları özel dilbilgisi, yani yüzey yapılarının temelinde yer alan evrensel bazı ilkelerin yer aldığını göstermektedir.⁷⁰ Evrensel bir yapının temelde yer aldığını gösteren durumlardan biri

⁶⁴ Chomsky, *Dil ve Zihin.*, s.47

⁶⁵ Chomsky., s.52

⁶⁶ Chomsky., s.53

⁶⁷ Chomsky., s.53

⁶⁸ Chomsky., s.52

⁶⁹ Chomsky., s.69

⁷⁰ Chomsky., s.63

yüzey yapının belirsiz bir yapı sunduğu durumlarda dahi anlam bağıntısının ortaya çıkabiliyor olmasıdır.⁷¹ Chomsky bu durumu “bilge insan dürüsttür” önermesine dair gerçekleştirdiği çözümleme ile incelemiştir.⁷²

“Bilge insan dürüsttür.”

Çözümleme geleneksel kuramlara göre; “bilge insan” özne, “dürüsttür” yüklem olarak ele alınarak gerçekleştirilir. Ancak bu çözümleme bizlere yalnızca yüzey yapıyı sunar. Derin yapı ise yüzey yapının sunduğu tek bir önermenin arkasında yer alan iki önermeye işaret etmektedir. Derin yapıda özne “insan”, yüklem ise “bilge olmak” tır. Yani geleneksel görüşe göre bu önerme, iki önermenin ilişkilendirilmesi sonucu elde edilen bir önermedir. Chomsky, bu önermenin derin ve yüzey yapısına dair çözümlemeyi araç çiftleri yardımıyla şu şekilde gerçekleştirmiştir (birçok ayrıntının göz ardı edildiği bir biçimde):

AÖ= Ad öbeği EÖ= Eylem öbeği T=Tümce

AÖ

[insan] [İnsan]
[bilgedir]][dürüsttür]
AÖ EÖ EÖ

⁷¹ Chomsky., s.53

⁷² Chomsky., s.50

EÖ

EÖ

AÖ

T

T

T

<T [AÖ [insan T [AÖ [insan] AÖ EÖ [bilgedir] EÖ] T] AÖ EÖ [dürüsttür
] EÖ] T>

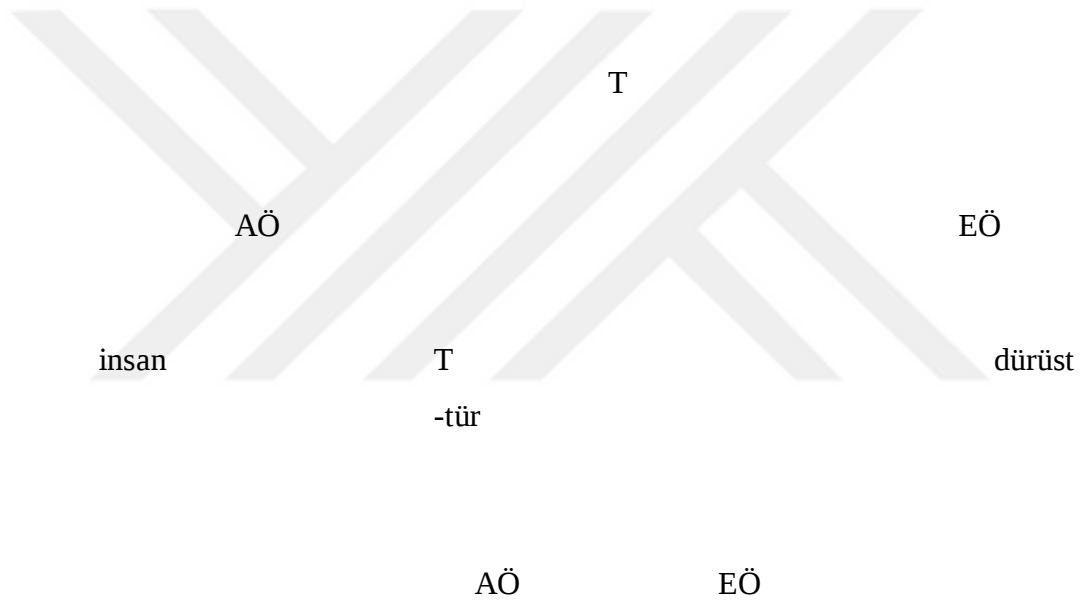
EÖ 1 [bilge insan] [dürüsttür] AÖ AÖ
T EÖ T

<T [AÖ [bilge insan] AÖ EÖ [dürüsttür] EÖ] T>

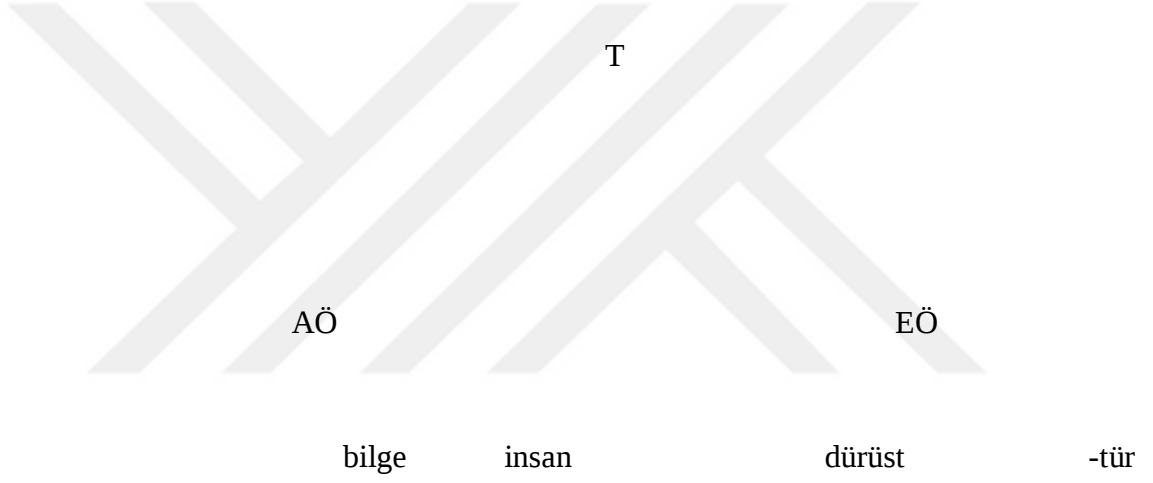
İlk çözümleme bizlere derin yapıyı sunarken, ikinci çözümleme bizlere yüzey yapıyı sunmaktadır.

Bir diğer tür ayraçlarla ayırma yöntemi ise sırasıyla aşağıdaki gibidir:⁷³

⁷³ Chomsky., s.51

İnsan bilge -dir

Yüzey yapıdan derin yapıya geçiş ise şu kuralları takiben gerçekleşmektedir:⁷⁴

- a) En içte yer alan AÖ “insan” a *ki* işareti koyun

⁷⁴ Chomsky., s.158

- b) İşaretlenen AÖ'nin yerine "ki o" koyun
- c) "Ki o.. dir"i silin
- d) "insan" ile "bilge"nin sırasını değiştirin.

Dilbilgisi kuramı kişinin sahip olduğu özel dilbilgisine ait kurallardan hareketle olağan ve yaratıcı bir kullanımı nasıl gerçekleştirebildiğine dair bir açıklama getirebiliyor olmalıdır. Yani ses-anlam bağıntısını, yüzey yapı ile derin yapı arasındaki bağıntıyı açıklayabiliyor olmalıdır. Bu iki yapı arasındaki bağıntıyı sağlayan kurallara "*dil bilgisel dönüşümler*" adı verilir.⁷⁵ Anlam yorumlaması genel olarak derin yapı tarafından belirlenmekle birlikte yüzey

⁷⁵ Chomsky., s.159

yapının da etkili olduğu durumlar söz konusu olabilmektedir.⁷⁶ Derin yapıları aynı olmasına karşılık yüzey yapılarının farklı olmalarından kaynaklı olarak anlam yorumlamasında farklılık gösteren cümleler söz konusudur. Chomsky bu cümlelere örnek olarak yaşıyor olduğu bilinen ve ölmüş olduğu bilinen iki özne ile kurulan aynı derin yapıya sahip iki cümle örnek göstermiştir:⁷⁷

John'un ölmüş, Bill'in ise hayatta olduğunun bilinmekte olduğu bir durum varsayıldığında:

"Bill has often been visited by John" <Bill sık sık John tarafından ziyaret edilmekteydi.> cümlesi kurulabilir olmakla birlikte, *"John has often visited Bill"* <John sık sık Bill'i ziyaret etmekte. > geniş zaman cümlesini var olmayan bir özne hakkında kurmak doğru olmaz. İki cümlenin derin yapıları aynı olmakla birlikte yüzey yapının etkin ve edilgen durumda olan zamirleri belirliyor olması sebebiyle anlam yorumlamasının belirlenmesinde etkili olmasından kaynaklı olarak iki cümlenin yüzey yapılarında farklılık söz konusudur.

Dilbilgisi kuramını oluşturabilmek için ses-anlam bağıntısının ortaya çıkarılması esastır. Bu yüzden öncelikle bu bağıntıyı açığa çıkaran modelin oluşturulması gerekmektedir.⁷⁸ Chomsky bu noktada dil edinci (*language competence*) ile dil edimi arasında bir ayrım yapar. Dil edinci "dil kurallarının belirlediği içkin anlamı belirleyen kurallar dizgesidir."⁷⁹ Yani bir edinç modeli, dilbilgisi ve ses-anlam ikililer kümesini içermektedir.⁸⁰ Yani bir edinç modeli, dilbilgisi ve ses-anlam ikililer kümesini içermektedir.⁸¹

İncelenmesi gereken temel şey dilbilgisi ve anlam yorumlama ikili kümesi olduğu için öncelikle kuramın kabul edilebilir sesçil tasarımlar kümesini (fonetik ve fonolojik), kabul edilebilir anlamsal tasarımlar kümesini (gramere uygun) ve eşleştirilmiş sesçil ve anlamsal tasarımlar üreten kurallar dizgesinin koşulları oluşturmalıdır.⁸² Bir algılama

⁷⁶ Chomsky., s.161

⁷⁷ Chomsky., s.162

⁷⁸ Chomsky., s.174

⁷⁹ Chomsky., s.173

⁸⁰ Chomsky., s.174

⁸¹ Chomsky., s.173-4

⁸² Chomsky., s.174

modelinde *belirtke* (fiziksel uyarıcılar ses, yazı gibi) ile birlikte birçok veriyi girdi olarak kabul ettiğimizde, bu girdilerin dil bilgisi ile bütünleşmesinden çıktı olarak elde edeceklerimiz *söz dizimsel tasarımı*, *anlamsal tasarımı* ve *sesçil tasarımı*dır.⁸³ Dilsel veriler (dilnin olağan kullanımında dili etkileyen tüm etmenler) ile dilbilgisinin (dilbilgisinin sunmuş olduğu yapı) eşleştirilmesine dair bilgi ise dil ediniminin doğasını sunar.⁸⁴

“Bir dilin *dilbilgisi*, belli bir ses-anlam eşleşmesini belirleyen kurallar dizgesidir. Bir *sözdizimi bileşeni*, bir *anlam bileşeni*, bir *sesbilim bileşeni* vardır. Sözdizimi bileşeni, D’nin bir *derin yapı*, Y’nin ise bir *yüzey yapı* olduğunu kabul edersek, (D, Y) gibi belirli bir (sonsuz) soyut nesneler öbeğini tanımlar. Derin yapı anlam yorumlamasını ilgilendiren bütün bilgileri; yüzey yapı ise sesçil yorumlamayı ilgilendiren bütün bilgileri kapsar. Anlam bileşeni ile sesbilim bileşeni bütünüyle yorumsaldır. Birincisi, derin yapılar için anlam yorumlamaları; ikincisi, yüzey yapılar için sesçil yorumlamalar belirler. Bu nedenle bir bütün olarak dilbilgisi, anlam yorumlaması ile sesçil yorumlamayı, sözdizimi bileşeninin derin ve yüzey yapı çiftini tanımlayan kurallarının aracılığıyla, birbirine bağlar. Bu üç bileşenle ilgili inceleme, elbette, oldukça bütünleşik olacaktır; her bileşen, ötekilerin kendisine yüklediği koşullar açık olduğu ölçüde oluşturulabilir.”⁸⁵

(1)

Derin-Yapı (D-structure)

(II)

Yüzey-Yapı (S-structure)

(III)

(IV)

Fonetik Form (PF)

Mantıksal Form (LF)⁸⁶

⁸³ Chomsky., s.177

⁸⁴ Chomsky., s.179

⁸⁵ Chomsky., s.186

⁸⁶ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.68

Dolayısıyla bir edinç modeli kurabilmek ve dil ediniminin nasıl gerçekleştiğine dair açıklayıcı bir kuram oluşturabilmek için cevaplanması gereken soru ses ve anlam eşleşmesinin nasıl gerçekleştiği sorusudur.⁸⁷ Bu soruyu cevaplayabilmek demek evrensel bir dilbilgisi dizgesi oluşturabilmek demektir. Bunun için ise evrensel bir sesbilgisi ile evrensel bir anlambilim geliştirilmesi gerekmektedir.⁸⁸

Dil edinimi ile edinç modelinin birbirinden farkına dair şunlar söylenebilir:⁸⁹ Bir edinç modeli dilbilgisini, ses-anlam ilişkisini, onların eşleşmesi problemi ile anlam yorumlamayı kendine konu edinir ve açıklamaya çalışırken, dil edinimi edinç modelinin açıklamakta yetersiz kaldığı dilin olağan kullanımı ve bu kullanımı etkileyen dil dışı inançları, bu dil dışı inançların üretim, ayırt edilme ve anlaşılma olan etkilerini kendine konu edinerek bilişsel yapı ilkelerine dair bir açıklama girişiminde bulunur. Bu sebeple evrensel bir dilbilgisi kuramı bireyin algısına dair bir model oluşturarak onun bileşenlerini incelemeli ve modelin dilbilgisi ile bütünleşmesine dair bir açıklama sunabilmelidir.⁹⁰

Belirtke
Algı Modeli

Söz dizimsel tasarımlama
Anlamsal tasarımlama

Diğer bilgiler

Sesçil tasarımlama

Performansın dilbilgisi ile irtibatı dolaylı olarak gerçekleşir:⁹¹ Algılama modeline dair açıklama belirtke ve dil dışı bilgilerin kullanımdaki karşılıklarına dair bir inceleme

⁸⁷ Chomsky, *Dil ve Zihin.*, s.179

⁸⁸ Chomsky., s.180

⁸⁹ Chomsky., s.174

⁹⁰ Chomsky., s.175

⁹¹ Chomsky., s.178

gerçekleştirme anlamına gelmektedir. Bu belirtke ve dil dışı bilgilerin kendilerine dair bir inceleme ise bizlere dil bilgisine dair bir açıklama sunar. Dolayısıyla dilsel veriler sayesinde dil ediniminin modeli açığa çıkarılabilir.⁹²

Dilsel veriler

ednM

Dilbilgisi⁹³

Evrensel dilbilgisine dair açıklama imkanını bizlere sunacak olan *evrensel sesbilgisi* ile *evrensel anlam bilim* eşleşmesinin doğasına dair bir inceleme gerçekleştirebilmek için öncelikle evrensel sesbilgisi ile evrensel anlam bilimin açıklanabilmesi gerekir. Evrensel ses bilgisi kuramı “evrensel sesçil alfabe ile bir yasa dizgesi oluşturmaya çabalar”:⁹⁴ Böylece belirtkeler bu oluşturulan bu dizgelerin oluşturduğu diziler tarafından tanımlanarak, belirtkelerin türetildiği olası kümeler tespit edilmiş olur ve algısal tasarımlama ile eşleşen bir yapı açığa çıkarılabilir. Ses bilgisi bizlere zamanla gerçekleşen fonetik değişimlere, kullanımdaki tercihlerin kendilerine dair bir tablo sunması dolayısıyla derin ve yüzey yapı arasındaki ilişkinin doğasının açığa çıkmasını sağlar. Anlam bilgisi kuramı ise derin yapı ile yüzey yapı arasındaki mesafenin derecesini açığa çıkararak derin yapının ilkelerine dair bir açıklama sunabilmeye yardımcı olur. Geleneksel dilbilim D-Y çiftlerine dair incelemeyi söz öbeği yapı kurallarının sunmuş olduğu ayrımlar üzerinden bir analizde bulunarak gerçekleştirmişlerdir. Ancak söz öbeği yapı kuralları yeterli bir inceleme imkanı sunmadığı için bu çalışmalar sözlük çalışmalarının biçimsel olandan ayrılmasına sebep olmuştur. Bu ayrıştırma sentaks ve semantik arasındaki ilişkinin gözden kaçırılmasına sebep olmuş ve bu sebeple dilbilim kendini ideal formdaki önermelerin yapılarını analiz etmekle sınırlandırmıştır. Bunun önüne geçebilmek için Chomsky doğal dilin kendisinin araştırma nesnesi olarak ele alınması gerektiğini ve *söz öbeği yapı kuralları* gibi geleneksel analiz yöntemlerinin gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

⁹² Chomsky., s.179

⁹³ ednM: Edinim Modeli

⁹⁴ Chomsky, *Dil ve Zihin.*, s.181-202

1.6. Söz Öbeği Yapı Kuralları

Bahsedildiği üzere dil, derin ve yüzey yapıdan meydana gelmektedir ve dilbilim bu iki yapı arasındaki dönüşümü açıklayabiliyor olmalıdır. “Üretici dilbilgisi sonsuz derin (D) ve yüzey

(Y) yapı çiftleri sunar.”⁹⁵ Evrensel sesbilim ise bu D-Y çiftlerinde satıra evrensel dizge özellikleri, sütuna birbirini izleyen parçaları ifade eden simgeler karşılık gelecek şekilde sesçil tasarımlama matrisleri oluşturur.⁹⁶

“<John-u # rahat-sız ed-en # şey # hiç-kime # taraf-ın-dan # dikkat-e # al-ın-ma-mak-tı>“

Örnekte de gösterildiği gibi, sesbilim bir taraftan yüzey yapının bir parçasını temel matris içerisinde sınıflandırırken⁹⁷ (satır), bir taraftan ise kavşak noktaları saptayarak yorumlama imkanı sunarlar (sütun).⁹⁸ Anlam bilim ise D-Y çiftlerini aralarındaki mesafeyi de bizlere sunacak şekilde inceleyerek söz öbeklerini yorumlama imkanını sunar. Anlam yorumlamaya dair bir inceleme sunduğu için ise derin yapıda yer alan anlam-taşıyıcı öğelere dair bir ayraçlama işlemini bizlere verir.⁹⁹ “Söz dizim bileşeninin yapısı ise D-Y çiftleri üretir.”¹⁰⁰

Burada iki tür kuralla karşılaşılır:¹⁰¹ bizler için ad, eylem öbeği gibi kategorik ayrımlarda bulunmayı mümkün kılan söz öbeği yapısının kuralları ve bir söz öbeği işaretinden diğerine geçişi sağlayan dönüşüm kuralları. Söz öbeklerinin kategorik *ayraçlaması* yüzey yapı ile ilgili iken dönüşüm kuralları derin yapı ile ilgilidir. Chomsky’ye göre söz öbeği yapısı gerekli bir çözümlemeyi sunmakla birlikte yeterli bir çözümleme sunamaz. Bunun sebebi ise 1960’ların başında *sözlük maddesinin (lexical)*

⁹⁵ Chomsky., s.188

⁹⁶ Chomsky., s.189

⁹⁷ Chomsky., s.191

⁹⁸ Chomsky., s.189

⁹⁹ Chomsky., s.202

¹⁰⁰ Chomsky., s.203

¹⁰¹ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.56

söz dizimden ayrılmış olmasıdır. Sözlük maddesinin söz dizimden ayrı bir bileşen olarak ele alınması söz dizimsel söz öbeği yapı kurallarının içerikten bağımsız hale gelmesine sebep olmuştur.¹⁰² Söz dizimsel söz öbeği yapısının içerikten bağımsız olarak ele alınması yalnızca doğru biçimlendirilmiş cümlelerin dili anlamak için incelenmesine ve dilin olağan kullanımının dilbilim dışında bırakılmasına sebep olmuştur. Bu durum sözdizim ve anlambilim arasındaki ilişkinin de anlaşılmasını güçleştirmiştir. Ancak sözlük maddesi “maddenin görünebileceği konumları belirleyen sözdizimi özelliklerini ve onları içeren yapıları, onların yüzey yapıya çevrilirken uygulanabilecek kuralları ve genel kurallarla açıklanamayan bütün bilgileri içerir.”¹⁰³ Dolayısıyla hem içerik bağımlı hem içerik bağımsız olana dair bilgi verir.¹⁰⁴ Yani sözlük maddesinin kurallarıyla birlikte dildeki genel yapılanmalar ve istisnai durumlar tespit edilerek bireyin dile dair bilgisine yönelik bir inceleme mümkün hale gelir.

Geleneksel söz öbeği yapı (*Phrase Structure*, PS) kurallarına göre bir cümlemin analizi şu şekilde gerçekleşir:¹⁰⁵

(ii)	(i)	Tümce	AÖ + EÖAÖ	A
(iii)		EÖ	Eylem + AÖ	
(iv)		A	adam, top, vb.	
(v)		Eylem	vurmak, almak, vb.	

(1) numaralı örnekteki kurallara göre X Y bağıntısı X Y olarak yeniden yazılmalıdır.

¹⁰² Chomsky., s.81

¹⁰³ Chomsky, *Dil ve Zihin.*, s.205

¹⁰⁴ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.59

¹⁰⁵ Chomsky, “*Syntactic Structure 2nd Edition 2002.Pdf*”, s26

Bu kurallara göre cümle türetimi şu şekilde gerçekleşir:¹⁰⁶

(2) Tümce

(i)

AÖ + EÖ

(ii)

A+ EÖ

(iii)

A + Eylem + AÖ

(iv)

Adam + Eylem + AÖ

(v)

Adam + vurdu + AÖ

(iv)

Adam + vurdu + topa

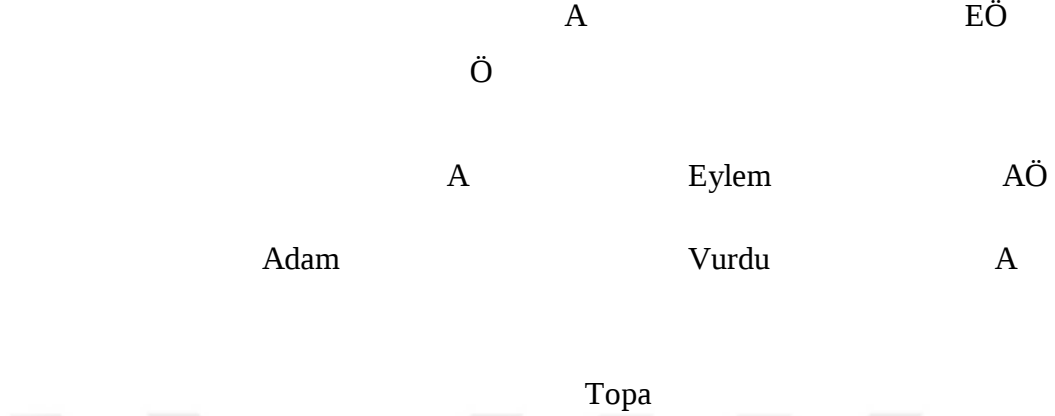
(v)

Örnek (2)”de ilk
sıradaki cümle (1)”de yer
alan (i) kuralına göre AÖ+
EÖ olarak yeniden yazılarak
ikinci sıradaki çözümleme
elde edilmiştir. Bu
çözümleme (1)”in (ii)
kuralına göre AÖ”i Z¹⁰⁷ +
A olarak yeniden yazılmış
ve üçüncü sıra elde
edilmiştir. Kuralların
işleyişi bu şekilde devam
eder. Çözümleme aşağıda
gösterildiği gibi diyagram
biçiminde de

¹⁰⁶ Chomsky., s.27

¹⁰⁷ “Z” “zaman”ı ifade etmektedir. “Z” “zaman”ı ifade etmektedir.

yapılabilir.¹⁰⁸(3) Tümce

Diyagram çözümlemesi türetim kurallarını tam olarak vermemesinden dolayı daha işlevsel olmakla birlikte PS kuralları örneklerde kullanılan cümle gibi görece daha basit yapıda olan cümle türetimlerini (sorunlu olan basit cümleler de vardır) analiz etmede başarılı gözükmemektedir. PS'nin yetersizliği kendini en iyi daha karmaşık yapıda olan cümlelerde gösterir. Örneğin bağlaçlar kullanılarak gerçekleştirilen bir türetim sonucu elde edilen cümle analizlerinde PS'nin yetersizliği açıkça görülebilir.¹⁰⁹

Bahsedildiği üzere sözlük maddesi geleneksel kuramlarda PS'den ayrılmış durumdadır. Bu, önermelerin yalnızca sentaks kurallarına bağlı olarak analiz edilmesi anlamına gelir. Bağlaçlar söz konusu olduğunda yalnızca biçimsel kurallara bağlı kalmak anlamsız cümlelerin türetilmesi ile sonuçlanır. Çünkü çok sayıda değişken söz konusudur ve bu değişkenleri biçimsel olarak sınıflandırmak mümkün değildir. Bu noktada sözlük maddesi kuralları gereklidir. Aksi durumda dili sınırları belirli bir küme olarak ele almamız gerekir ki ilk bölümde sonsuz bildirime sahip bir dil varsaymak durumunda olduğumuzdan bahsetmiştik.

(1) de yer alan kurallar yardımcı fiil söz konusu olduğunda da yetersiz

¹⁰⁸ Chomsky, "Syntactic Structure 2nd Edition 2002.Pdf", s27

¹⁰⁹ Chomsky., s.36

kalmaktadır. “Adam kitabı okumuş oldu.” cümlesi ile “Adam genelde kitap okur.” cümleleri analiz edilecek olursa PS’nin yetersizliği açıkça görülebilmektedir. Analiz şu kuralları takip eder:¹¹⁰

Fiil Yardımcı Fiil + F

i)

F

ii)

Vurmak, almak, yürümek, vb.

4)

iii)

Yardımcı Fiil İ (Z H) (olmuş olmak) (olacak olmak)
(oluyor

olmak)(iv) Z -ecek, -acak, -miş, -mı, -di , -dı, vb.

T içeriğe bağlı olarak AÖtekil

i)

içeriğe bağlı olarak AÖçoğul

(5) geçmiş zaman

(ii)

Yz’nin herhangi Z, Θ, -ecek, -acak gibi yardımcı fiil zamanına karşılık gelmesi ve f’nin F, Z veya herhangi bir fiilde yer alan ancak yardımcı fiil olmayana karşılık gelmesi durumunda:

Yz + f + Yz #,

¹¹⁰ Chomsky., s.38-9

sınır, + ilişki olarak tanımlanmaktadır.

(iii) f Yz bağlamı içerisinde # tarafından + yer değiştirilir.
ilk ve son olarak yerleştirilir.

Bu kuralları takip ederek bir cümle türetmek için farklı morphem kuralları kullanılabilir. PS kuralları yalnızca içerikten bağımsız talimatlar sunmaları sebebiyle farklı zaman veya durumları ifade eden yardımcı fiillerin kullanımını belirleyen talimatları sunmakta yetersiz kalır. Bu kuralları izleyen türetimin içsel adımları şu şekildedir:¹¹¹

adam + Fiil+ kitap (1 i-v)
adam+

Yardımcı fiil + F + kitap (4i) adam +
Yardımcı fiil + okumak + kitap (4ii) adam + Ġ + -
muş +
olmak + okumak + kitap (4iii) adam + Ġ + T + -
muş +

olmak + okumak + kitap (5i) adam + -muş + T #
olmak + okumak + kitap (5ii) – üç defa # adam # -muş + T #
olmak # okumak # kitap (5iii)

Burada morfofonemik kurallara¹¹² bağlı olarak “Adam kitabı okumuş oldu” biçiminde bir türetim gerçekleştirilebilir. Bu örnekte görülmektedir ki birçok yardımcı fiili türetmek mümkündür. Yukarıda verilmiş olan talimatlardan içerik bağımlı kurallar ihmal edildiğinde hangi yardımcı fiili kullanmamız gerektiği net değildir. Dolayısıyla

¹¹¹ Chomsky., s.39

¹¹² Chomsky., s.32

(1)'de yer alan kurallar bu tür cümleleri türetmek için yeterli bir yapı sunmazlar.

Aktif-pasif cümleler söz konusu olduğunda da PS kurallarının yetersizliği görülebilmektedir. Çünkü bu cümlelerde de yardımcı fiiller kullanılmaktadır ve iki cümle yapısı birbirinden çok farklılık göstermektedir.¹¹³ Aktif yapıdaki bir cümleyi pasif yapıda (veya tersi) ifade edebilmek için (1)'de verili olan talimatlar yeterli olmayacaktır. Chomsky PS'ye alternatif olarak bir sonraki başlıkta açıklanacak olan dönüşüm kurallarını önermiştir.¹¹⁴

Yukarıda bahsedildiği üzere PS'nin yetersizliği basit yapıdaki cümlelerde de görülebilmektedir. Basit bir PS kuralları sisteminin çözümlemesi şu şekildeydi:¹¹⁵

- (i) T □ AÖ EÖ
- (ii) EÖ □ E AÖ
- iii) Ö Eki A
- iv) A
- v) Vurmak
- vi) Çocuk
- vii) John

¹¹³ Chomsky., s.42

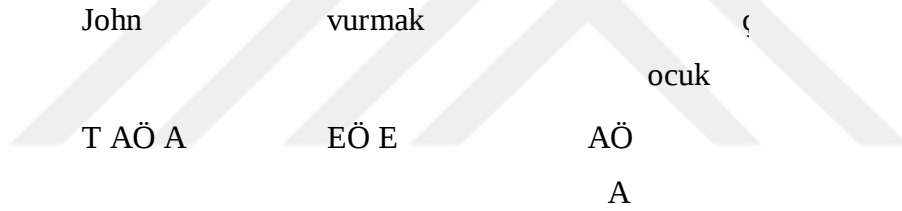
¹¹⁴ Chomsky., s.44

¹¹⁵ Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature.*, s.57

- viii) E -a
- ix) ...

“Yukarıda verilen kurallardan ilk dördü sentaktik kurallar iken geri kalanı sözlük kurallarıdır. (ix) kuralı ise sözlüksel-fonolojik kurallara karşılık gelir ve bu kural her X sembolü (vurmak, çocuk vb.) ile sembolün fonolojik temsilini ilişkilendirir.”

Yukarıda verilen kurallardan şu temsil elde edilir:¹¹⁶

Yukarıdaki temsil ise şu temsili türetebiliriz:¹¹⁷

Buradan ise şu temsili türetebiliriz gerçekleştirebiliriz:¹¹⁸

¹¹⁶ Chomsky., s.57

¹¹⁷ Chomsky., s.58

¹¹⁸ Chomsky., s.58

“John çocuğa vurdu.” Cümlesinin analizi göstermektedir ki “vurmak” fiili bir nesne almak durumundadır. Dolayısıyla yukarıda verilmiş olan (v) kuralının V vurmak / AÖ şeklinde revize edilmesi gerekmektedir.¹¹⁹ Bu durum bizlere içerik-bağımlı ve içerik-bağımsız olmak üzere iki tür kurallar olduğunu göstermektedir.¹²⁰

İçerik-bağımsız kurallar ile doğru biçimlenmiş cümlelere dair bir çözümleme yapmak mümkün iken o cümlelerden dilin kendisini anlamak mümkün değildir. Çünkü bu çözümlemelerden edindiklerimiz ile onlara benzer doğru biçimlenmiş yapılardan fazlasını üretemeyiz. Bu da kullanımda ortaya çıkan birçok yapının dışlanması anlamına gelir ki onlar üretimleri mümkün oldukları için oldukları için kullanımda yer almışlardır. Dolayısıyla zihnin işleyişinde karşılık geldikleri bir durum söz konusudur. Sözlük maddesi kurallarına başvurarak dilsel temsillere dair bir çözümleme dilin istisnai durumlarını da bize sunarak dil ediniminin en genel ve temel ilkelerinin açığa çıkmasını sağlar. Bunun sebebi biçimin yorumlanması, yani içerik-bağımlı kurallara bağlı olarak sentakstan bir üretimi gerçekleştirebiliyor olmasıdır. Anlam bilimsel ve söz dizimsel olan arasındaki bu ilişki sebebiyle dil ediniminin kendisine dair ve evrensel bir gramer kurabilmek adına bizlere yalnızca kategorik yapı veren PS kurallarından fazlasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple Chomsky evrensel üretici gramer kuramından PS’yi elemiştir.

Chomsky PS’nin yetersizliğine karşı birtakım kuralların gerekliliğini öne sürmüştür. Yukarıda verilen örnek yapılar göstermektedir ki gramerde farklı seviyede temsiller söz konusudur ve bu farklılıkları PS veya morfofonemik kurallar karşılayamaz.¹²¹ Chomsky gerekli analizi dönüşüm kurallarının sunabildiğini öne sürmüştür. Gramer oluşturabilmek için gerekli yapı şu şekildedir. (işleyiş sırası zorunlu olmayarak):¹²²

¹¹⁹ Chomsky., s.58

¹²⁰ Chomsky., s.59

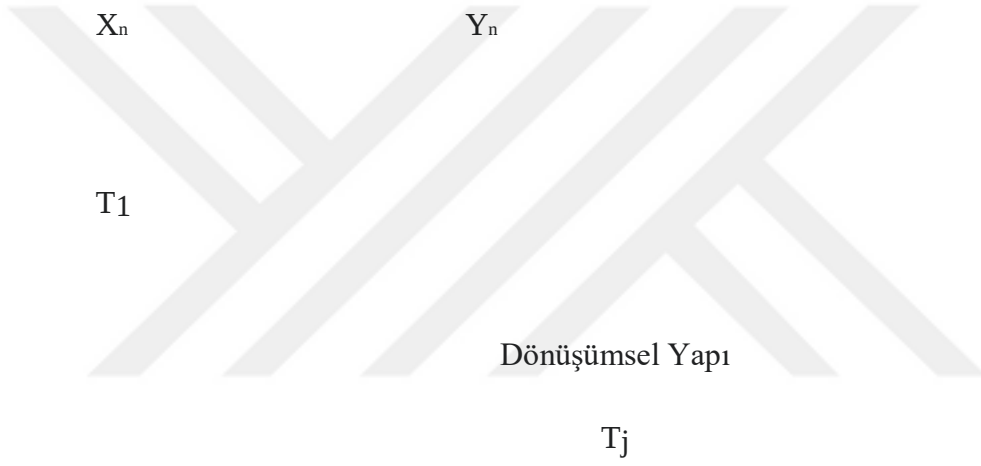
¹²¹ Chomsky, “*Syntactic Structures 2nd Edition 2002.Pdf.*”, s.47

¹²² Chomsky., s.46

Σ : Tümce:

F: $X_1 Y_1$

Söz öbeği Yapısı

Z_1

W_1

Morfofonemik

Z_m

W_m

Bir sonraki başlıkta Chomsky'nin PS'e alternatif olarak önerdiği kural sistemleri açıklanacak ve Chomsky'nin sentakstan semantiğin türetilebileceğine dair izlemiş olduğu

varsayımları takip ederek bu kuralların sunmuş olduğu gramer yapısının üretimi değerlendirilecektir.

1.7 Üretici Gramer Teorisi Kuralları

Chomsky istisnaların kendilerinden yola çıkarak temel ilkelerin keşfine giden bir yapıda inceleme gerçekleştirmektedir. Çünkü istisnalar bireyin genel kuralları nasıl işlediğini göstermekle birlikte istisnai durumları yönetme biçimini de bizlere vermektedir. İstisnai kullanımlar özel dilbilgisi kurallarına, yani yüzey yapının sunduğu sisteme uymamakla birlikte kullanılmaktadır. Bu tür durumlar derin yapının sunduğu sistemi, yani evrensel olanı işaret etmekte ve sözdizimin en genel ilkelerini işaret etmektedir.

Chomsky sözlük maddesi kurallarından ve dilin olağan kullanımından yola çıkarak birtakım kurallara ulaşmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere evrensel üretici gramer kuramını oluşturabilmek için PS kurallarına ihtiyaç olmadığından Chomsky onları elemiştir. Bu kurallar bağlam-teorisi olarak adlandırılan bir teori içerisinde yer almaktadır. Bağlam teorisi ad ve zamir gibi söz öbeklerinin birbirleriyle ilişkilendirilmesine dair kurallar listesi sunar. Chomsky bu teoride yer alan elemiş olduğu söz öbeği kurallarının açılımına alternatif olarak dönüşüm kurallarının sağladığı açılımı önermiştir.¹²³ Dönüşüm kuralları söz öbeği işaretlerinin özelliklerini ifade ederek yapısal olarak onları tanımlar ve cümlelerin soru cümlesi haline gelmesi gibi, bir söz öbeği-işaretinin başka bir söz öbeği-işaretine dönüşmesine dair analizleri mümkün kılar. Dönüşüm kuralları derin yapıdan yüzey yapıya geçişleri ve fonetik form ile mantıksal forma geçişi yöneten kurallardır.¹²⁴ İki tür dönüşüm kuralı vardır: zorunlu dönüşüm kuralları ve tercihe bağlı dönüşüm kuralları.¹²⁵ Dönüşüm kurallarına bağlı olarak bir söz öbeği-işaretinin başka bir söz öbeği-işaretine dönüşmesi ise yer değiştirme kurallarına bağlı olarak gerçekleşir.¹²⁶ Yer değiştirme kurallarını ise silme kuralları takip eder:¹²⁷

Silme, yer değiştirme, yineleme kuralları gibi kurallar sonucunda gerçekleşen yapısal dönüşümler yapısal diğer kuralların açığa çıkmasını da sağlar. Örneğin *durum-*

¹²³ Chomsky, Knowledge of Language: Its Nature., s.64-5

¹²⁴ Chomsky., s.68

¹²⁵ Chomsky, "Syntactic Structures 2nd Edition 2002.Pdf.", s.45

¹²⁶ Chomsky, Knowledge of Language: Its Nature., s.69

¹²⁷ Chomsky., s.70

filtresi gibi kurallar hangi söz öbeğinin fonetik yapıya da bağlı olarak nasıl bir yan tümce ile ilişkilenebileceğini bizlere bildirir. Ya da *boş-kategori* bizlere silme işleminin gerçekleştirilme biçimini sunar. Böylece derin ve yüzey yapı arasındaki dönüşümsel ilişki açığa çıkarılmış olur ve gramatik temsiller elde etmiş oluruz.

Temsiller farklı sözlük maddelerinin özelliklerini semantik olarak yansıtan farklı seviyeleri göstermektedir. Bu temsillerin elde edilmesi ise onay, *theta* teorisinin kuralları ve görünürlük koşullarını sağlıyor olması gerekmektedir.¹²⁸ Bu koşullara göre, bir söz öbeği semantik olarak ilişkilenebilecek söz öbeği ile sentaktik olarak da uygun bir biçimde ilişkilenebilir. Sentaktik açıdan uygun bir şekilde ilişkilenebilmesi *onay koşuluna*, semantik olarak uygun bir biçimde ilişkilenebilmesi *theta teorisinin* kurallarına uygunluk anlamına gelmektedir. Onay koşuluna uygunluk örneğin bir fiilin doğru-biçimlenmiş cümle yapısına uygun, sözlük maddesi kurallarına uygun bir şekilde sentaktik açıdan sorun teşkil etmeyecek bir şekilde nesneyle irtibatlanmasıdır. Theta teorisinin kurallarına uygunluk ise tüm ad öbeklerine bir argüman atanmasını ifade etmektedir. Durum filtresi ile benzerlik gösteren theta teorisi, ad öbeğine doğrudan kullanılan bir öbek üzerinden atanmış bir argüman olmaması durumunda da bir argümanı işaret eden yapıları ifade etmesiyle durum filtresinden ayrılmaktadır. Örneğin “Nerede?” soru cümlesine karşılık yalnızca “Orada.” biçiminde cevap verilmesi gibi.

Dolayısıyla theta teorisi durum filtresinden daha kapsamlı bir ilkedir. Bu sebeple durum filtresi en genel ilkelere ulaşmayı amaçlayan üretici gramer kuramı için elenmesi gereken bir kuraldır. Bu elemeyi sağlayan ise *görünürlük koşuludur*. Görünürlük koşulu eğer bir cümlede boş kategorinin varlığı söz konusu ise ad öbeğinin bir duruma atanması gerektiğini gösterir ve böylece onay koşuluna uymayan yapılar, böylece uygun hale gelebilir. Görünürlük koşulu ile birlikte de durum filtresine ihtiyaç ortadan kalkmakta ve daha genel bir ilkeye ulaşma imkanı ortaya çıkmaktadır. Boş kategori sentaktik olarak öznenin varlığına dair bildirimde bulunur¹²⁹ Yani bir cümlede öznenin kendisi, doğrudan kullanılmasa dahi hakkında konuşulan öznenin bildirimini sağlayan bileşendir. Bunu gerçekleştirebilmesi cümlede anlamın sentaktik bir temele bağlı olarak takip edilebiliyor olmasıdır. Boş kategori anlamın bu izini sürebilme durumunu sentaktik olarak mümkün

¹²⁸ Chomsky., “Condition on Representation”

¹²⁹ Chomsky., s.117

kılması bakımından iz sürme teorisini ampirik hale getirmektedir.¹³⁰ Bu tür yapıları Fregeci manada doymamış yapılar olarak adlandırabiliriz. Yani doğrudan verili bir argüman söz konusu değildir, ancak semantik açıdan takip mümkündür. Bu aynı zamanda söz öbeği yapı kurallarının elenebilir olduğunu da bizlere göstermektedir. Chomsky böylece üretici gramerin bir başka genel ilkesini daha açığa çıkarmıştır.

Bu ilkeler bize göstermektedir ki sentaktik yapı semantik yapıda değişimlere sebep olmaktadır ve dönüşüm kuralları bizlere özel dil yapısını vermektedir. Dolayısıyla anlama yetisinin kendisine dair bir inceleme ve dil ediniminin nasıl gerçekleştiği sorularını cevaplamak için bakmamız gereken yer *çekirdek cümlelerdir*.¹³¹ Çünkü çekirdek cümleler bizlere özel dil yapısına, yani yüzey yapıya geçiş öncesi yapıyı sunar. Böylece sentaktik olandan semantik olana geçişin nasıl gerçekleştiği anlaşılabilir. Bir sonraki başlıkta bahsedilmiş olan kuralların işleyişine dair daha detaylı bir açıklama sunularak Chomsky'nin sentakstan semantiğin türetilebileceği iddiaları açıklanacaktır.

1.8. Sentakstan Semantiğin Türetilmesi

Sentaktik olanı semantik olan ile irtibatlandırmak için Chomsky özel gramerden bağımsız olan gramerin kendisi için sunmuş olduğu verilere dayanarak şu iddiaları takip etmektedir:¹³²

- (i) İki ifade ancak fonetik olarak birbirinden farklı ise anlam bakımından da farklılaşır.
- (ii) Morfemler anlama sahip olan en küçük elementlerdir.
- (iii) Semantik değere sahip olanlar yalnızca gramatik cümlelerdir.
- (iv) Cümle analizinde özne-yüklem ilişkisi genel olarak eylem-eyleyen ilişkisine “yapısal anlamda” karşılık gelir.
- (v) Eylem öbeğinde eylem ve ad öbeği analizinde eylem ve nesnenin gramatik ilişkisi eylem-nesnenin eylemine veya eylem-amaç eyleminin yapısal anlamına karşılık gelir.

¹³⁰ Chomsky., s.115

¹³¹ Chomsky, “Syntactic Structures 2nd Edition 2002.Pdf.”, s.92

¹³² Chomsky., s.94

- (vi) Aktif ve onların karşılık geldikleri pasif cümleler eşanlamlıdır.

Chomsky bir önceki bölümde bahsedilmiş olan kuralların bu öne sürümleri desteklediğini ve onların işleyişinin bizlere sentaksın semantiği belirlediğine dair kanıtlar sunduğunu öne sürmüştür. Bu sebeple bahsedilen kuralların işleyişine dair daha detaylı bir açıklama sunularak bu kuralların işleyişinin yol açtığı semantik belirlenimler yukarıdaki öne sürümleri takiben incelenecektir.

1.9. Dönüşüm Kuralları

Bahsedildiği üzere PS kuralları bizlere sunmuş olduğu AÖ, EÖ gibi söz öbeği işaretleri arasındaki ilişkiyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun öncelikli sebebi sözlük kurallarının PS'den ayrılmış olmasıdır. Sözlük kurallarının yok sayılması durumunda nesne özne ilişkisini kurmakta ortaya çıkabilecek sorunlardan bahsedilmişti. Sözlük kuralları “Söz Öbeği Yapı Kuralları” adlı bölümde verilen son örnekte de görüldüğü üzere ilişkilendirilmesi gereken özne ve nesnenin belirlenimini mümkün kılar. Örnek incelemesinde de bahsedilmiş olduğu üzere içerik-bağımlı ve içerik-bağımsız kurallar mevcuttur. Yani semantik kuralların belirleyiciliği söz konusudur. Bu noktada yapılması gereken bu semantik kuralların sentaktik yapıdan etkilenip etkilenmediğini incelemektir. Chomsky semantik yorumlamanın sentaktik yapı ile ilişkili olduğunu dönüşüm kurallarının işleyişinde görebildiğimizi öne sürmüştür. “Dönüşüm kuralları, söz öbeği-işaretlerinin “evrensel” özelliklerini ifade eder... ve dönüşüm kuralları derin yapıda doğrudan karşılıkları bulunan basit yapıdaki cümlelerden karmaşık yapılara (pasif cümleler, soru cümleleri, ilgi yan cümle yapıları vb.) sahip cümleler türetir.”¹³³ “Her bir dönüşüm kuralı bir “*yapısal betimleme*” tarafından tanımlanır:¹³⁴ Bu tanımlama söz öbeği-işaretleri arasındaki geçişin incelenmesi ve geçişte ortaya çıkan yapısal değişikliklere bakarak gerçekleştirilir. Dönüşüm kurallarına PS kurallarının açıklamakta yetersiz kaldığı söz öbeği-işaretleri arasındaki geçişi açıklayabilmesi adına ihtiyaç

¹³³ Chomsky, Knowledge of Language: Its Nature., s.65

¹³⁴ Chomsky., s.65

duyulur. Bu kurallar derin yapıda yer alan çekirdek cümlelerden, yani basit yapıdaki cümlelerden yüzey yapıda yer alan karmaşık yapıdaki cümlelerin türetimini açıklanabilmesini sağlarlar. Dönüşüm kuralları bizlere örneğin bir çekirdek cümle soru cümlesine dönüşmesinde soru edatlarının hangi nesne veya özne ile ilişkilendirileceğinin belirlenmesini ya da pasif bir cümle aktif bir cümleye dönüştürülmesinde söz öbeği-işaretlerinin cümle içerisindeki yapılanmasını sunar. Dönüşüm işaretleri yer değiştirme, silme, boş kategori, theta teori kuralları gibi kurallara ise bu söz öbeği-işaretleri arasında kurulan ilişkiyi kısıtlayabilmek adına ihtiyaç duyar. Bahsedilen bu kuralların getirdiği kısıtlamalar olmaması durumunda PS kurallarının sunduğundan daha fazlasını sunabilen bir kısıtlama sağlansa dahi doğru bir semantik yorumlama elde etmek mümkün değildir. Amaç semantik yorumlamayı sentaktik yapı ile doğrudan ilişkilendirmek olduğu için çekirdek cümleden türetilen karmaşık yapıların her bir ögesinin biçimsel olarak birbirleriyle ilişkilendirmeyi mümkün kılacak kurallar gerekmektedir.

Dönüşüm kurallarının derin yapı ile yüzey yapı arasındaki geçişi mümkün kılması için söz öbeği-işaretleri arasında ilişki kurulmasını ya da yeni bir söz öbeği-işareti eklenmesini sağlaması temelde bahsedilen yer değiştirme, durum filtresi gibi kuralların işleyişini ifade etmektedir. Bu bahsedilen kurallara ayrıca ihtiyaç duyulmasının sebebi yeni türetilen cümlede dönüşüm kurallarının uygulamada kısıtlanması ve olası tüm semantik yorumların bir biçime karşılık geldiğinin açığa çıkarılması adınadır. Örneğin dönüşüm kuralları türetilen bir soru cümlesinde özne ile nesnenin yer değiştirmesi gerektiğini bildirir ancak yer değiştirme kuralı bizlere bu gerçekleştirilen yer değiştirmede birbirleriyle ilişkili olan özne ile nesnenin yapıda birbirinden ne kadar uzakta yer alabileceğinin sınırını çizer. Ya da bir cümle “-ki” gibi bağlaçlarla yan cümleler ile ilişkilendirilmesini, daha karmaşık yapıda bir cümle türetilmesini genel hatlarıyla dönüşüm kuralları açıklar. Ancak örneğin theta teori kuralları, mevcut fonetik yapının bu türetimdeki etkisini açığa çıkararak türetimi daha sınırlı koşullara bağlar; böylece semantik yorumlamanın temelinde sentaktik yapının etkisi daha net bir şekilde görülebilir.

Boş kategori bahsedildiği üzere bir nesneye gönderimde bulunulduğunu ifade eder. Boş kategori sayesinde cümle dönüşümlerinde ve bir soru cümlesine karşılık

gelecek cevap cümlesinde nesnenin konumunun takibi sağlanır. Derin yapı, yüzey yapı ve mantıksal formda boş kategorinin varlığı zorunlu iken fonetik formda varlığı zorunlu değildir.¹³⁵

Bu adam (benim (EÖ gördüğüm e)

Yukarıdaki cümlede de görüldüğü gibi geçişli bir fiil söz konusu olduğunda işaret edilen bir nesne söz konusudur ve bir nesneye işaret edildiği bilgisini bize boş kategori sunmaktadır.

Dönüşüm kurallarına göre bir soru cümlesinin türetilmesi aşağıda gösterildiği gibidir:¹³⁶

- (i) Bu adam John'un gördüğü adam.
- (ii) John'un gördüğü adam bu adam mı?

Cümle (i)'de cümle başında yer alan ifade hareket ettirme kurallarına göre cümle sonuna taşınarak cümle (ii)'deki yapı elde edilmiştir. Hareket ettirme kuralını verili örnek üzerinden şu şekilde genelleştirebilir: Dönüşüm kurallarına göre işaret edilen nesnenin bir ek yardımıyla cümle sonuna taşınması soru cümlesinin elde edilmesini sağlar. Cümlede fiilin sahip olduğu boş kategori ise geçişli olan "görmek" fiilinin bir nesneye işaret ettiğini bildirir ve bu bildirim elde edilen soru cümlesinde nesnenin yerini takip etmeyi mümkün kılar. Böylece soruya verilen olası cevap cümlesinde nesnenin yerini biçimsel yapıda belirlemek mümkün olur. Hareket ettirme kuralının yer aldığı teori ise X-bar teorisidir.

Aktif bir cümle pasif bir cümleye dönüştürülmek istendiğinde de AÖ'ne yönelik bir hareket ettirme kuralı uygulanır:¹³⁷

- (i) John Bill'i aradı.

¹³⁵ Chomsky., s.84

¹³⁶ Chomsky., s.65-66

¹³⁷ Chomsky., s.72

- (ii) Bill John tarafından arandı.

Görüldüğü üzere cümle (i)'de cümlelerin başında bulunan AÖ cümle (ii)'de ikinci sıraya taşınmıştır. Bu örnekte boş kategori ise “aramak” fiilinin işaret ettiği nesneyi bildirmektedir.

Boş kategoriler bir nesneye, bir duruma gönderimde bulunulduğunu gösterir ve bir cümlede birden fazla boş kategori olabilir. Birden fazla boş kategori olduğu cümlelerde gönderimde bulunulan durumlar birbirini izleyen bir zincir halindedir. Durum filtresi AÖ'ne bir argüman atanması gerektiğini ifade etmekle birlikte birden fazla boş kategorinin olduğu cümleleri çözümlemekte yetersiz kalmaktadır. Zincirleme halde bulunan boş kategorilerin tespiti ise görünürlük koşulu sayesinde. Theta kriteri cümlelerin tematik yapısının kurulmasını sağlayan kriterdir, yani cümlelerin referans noktasını belirler. Theta kriterine göre AÖ'ne birden fazla argüman atanamaz ve bir atama yapılması gerektiğini bildiren boş kategorilerin özne ve fiiller ile ilişkisinin takibi görünürlük koşulu sayesinde gerçekleştirilir. Uygunluk koşulu ise türetimde elde edilen söz öbeklerinin gramer açısından uygunluğunu belirler. Örneğin uygunluk koşulu “geliyorlardı” ifadesinin gramere uygun olmaması sebebiyle kullanım dışı bırakılmasını sağlar.

- (i) Eşyalar John tarafından e düzenlendi.
(ii) Görünen o ki (e_1 eşyalar John tarafından e düzenlenmiş).

Yukarıdaki örnekleri inceleyecek olursak; görünürlük koşulu bizlere, cümle (i)'de “dizilmek” fiiline atanmış olan tek bir boş kategori olduğunu Cümle (ii)'de ise “görünmek” fiiline ve “dizilmek” fiiline atanmış olmak üzere birbirine zincirlenen iki boş kategori olduğunu bildirmektedir. Theta kriteri ise bu iki boş kategorinin tek bir tema altında birbirine zincirlenmesini sağlamaktadır. Böylece ilk cümlede zincir (John, e) olmak üzere tek bir bağıntı içerirken ikinci cümlede zincir (John, e, e_1) olmak üzere iki bağıntı içermektedir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere fonetik formda boş kategorinin varlığı zorunlu değildir. Theta kriteri boş kategorinin varlığının olmadığı durumlarda da temayı belirler. “Onun”, “oradaki” gibi ifadeler bu duruma örnektir. Theta kriterinin cümle temasını belirlemesi bağlam teorisi kurallarına bağlı olarak gerçekleşir. Bağlam teorisi “onun” gibi bir ifadede “o” öznesinin nesne ile sahiplik ilişkisinin kurabilmesini sağlayarak “onun” ifadesinin türetilmesini sağlar. Bu gibi ifadelerde bir nesneye gönderim bildirilir ancak yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi bir boş kategori bildirimi söz konusu değildir.

Bahsedilen bu kuralların işleyişi dilde birden fazla temsil seviyeleri (D-s, S-s, LF, PF) olduğunu ve bu seviyelerin birbirleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Dilin üretici yapısı onun özyineleme mekanizması sayesinde ve bu mekanizmanın işleyişi dönüşüm kuralları tarafından şekillendirilir. Dönüşüm kuralları yer değiştirme ve silme kuralları ile yapı elementlerinin konumlarını ve birbirleri ilişkilene biçimlerini belirler. Boş kategoriler argümanların atanacağı konumları bildirirken atanan bu argümanların takibi görünürlük koşulu tarafından sağlanır ve theta kriteri sayesinde bu argümanlar bir tema altına toplanır. Uygunluk koşulu ise türetilen elementlerin gramere uygunluğunu denetler. Uygunluk koşulunun söz konusu elementleri denetlemesi, o elementlerin türetilmesini sağlayan kuralların oluşturduğu bağlama göre gerçekleştirilir. Örneğin hangi zaman kipine uygun bir türetim söz konusu ise ona uygun bir ek alınmış olup olmadığını denetler. Zaman kipinin belirlenmesinde diğer kuralların etkili olması ise biçimin denetlenmesinde derin ve yüzey yapının da etkili olduğunu göstermektedir. Bu kuralların birbirleriyle olan ilişkisi dilin farklı temsil seviyelerinin birbirleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Chomsky bu kuralların işleyişinin dildeki üretimi açıklamaktaki başarılarına dair ve onların ihlali durumunda ortaya çıkan sorunlara dair birçok inceleme sunmaktadır. Yapmış olduğu incelemeler göstermektedir ki semantik yorumlama sentaktik kurallar tarafından belirlenmektedir ve sentaktik yapıdaki değişimler semantik yorumlamada değişikliklere yol açmaktadır. Bu durum yukarıda verilmiş olan Chomsky tarafından takip edilen öne sürümlerden ilk ikisini desteklemektedir. Çünkü bahsedildiği üzere fonetik form ile diğer temsil seviyeleri birbirleriyle ilişkilidir. Yani morfeimler anlama sahip en küçük elementlerdir ve iki ifade ancak fonetik olarak birbirinden farklılaştığında anlam bakımından da farklılaşırlar.

Uygunluk koşulunun gramere uygun olmayan ifadeleri kullanım dışı

bıraktığından bahsedilmişti. Bu durum ise öne sürümlerden üçüncüsünü desteklemektedir. Yani yalnızca gramere uygun olan cümleler semantik değere sahip olabilirler.

Dördüncü öne sürümün bildirimine göre cümle analizinde özne-yüklem ilişkisi genel olarak eylem-eyleyen ilişkisine “yapısal anlamda” karşılık gelir. Bu öne sürüm ise theta kriterinin işleyişi ile desteklenmektedir. Theta kriteri örneklerde de görüldüğü üzere özneye atanan argümanı belirler ve bunu boş kategoriler aracılığı ile yapar. Boş kategoriler ise yüklemde belirtilen eylemin nesnesini bildirir. Dolayısıyla özne ile yüklem arasındaki ilişki ve eylem ile eyleyen arasındaki ilişki yapısal olarak birbirlerine karşılık gelmektedirler. Theta kriterinin işleyişi aynı zamanda beşinci öne sürümü de desteklemektedir. Yani eylem öbeğinde eylem ve ad öbeği analizinde eylem ve nesnenin gramatik ilişkisi eylem-nesnenin eylemine veya eylem-amaç eyleminin yapısal anlamına karşılık gelir.

Aktif ve pasif cümlelere dair verilen örnekler onların simetrik yapılara sahip olduğunu göstermiştir. Yani bir cümleyi aktif yapıdan pasif yapıya dönüştürmek için takip edilen kurallar cümlelerin elementlerinin yer değiştirmesi gibi talimatlardan ibaret olması sebebiyle anlam açısından bir farklılığa sebep olmamaktadırlar. Bu durum aktif yapıdaki cümlelerin karşılık geldikleri pasif yapıdaki cümlelerle eş anlamlı olduklarını bildiren son öne sürümü desteklemektedir.

Chomsky dilsel üretimin edinilen mevcut verileri aşan bir biçimde gerçekleşiyor olması sebebiyle dil yetisinin evrimsel olarak aktarılan ve insanda içkin olarak var olan bir yeti olduğunu öne sürmüştür. Dilsel üretim insanda diğer hayvanlardan farklı olarak özyineleme mekanizması ile gerçekleşmektedir. Bu mekanizmanın işleyişi belirli bir sentaktik yapı içerisinde gerçekleşmekte; semantik, bu yapıdan türeyen ve yapı içerisinde yer alan bir temsil seviyesi olarak var olmaktadır. Chomsky yapmış olduğu incelemeler ile sentaktik yapı ile semantik yapı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bilim dışı olması dolayısıyla teorisinde semantik kurama yer vermemiştir. Ona göre anlam gönderim kavramına dilsel bir seviye olması bakımından indirgenebilir ve *yapısal anlam (structural meaning)* olarak formüle edilebilir. Böylece anlam farklı boyutlara ayrıştırılmayıp kullanımda ortaya çıkan bir bütün olarak ele alınabilir. Çünkü Chomsky’ye göre gönderim belirsizdir ve anlam, yapıya ve bir masanın zihnimizdeki

imgesi gibi zihinsel temsillere gönderimde bulunarak kullanımda açığa çıkar.¹³⁸

Nesnelere gönderim meselesi felsefeyi ilgilendiren bir problem olması bakımından bir dilbilim teorisinde meseleye yer vermemek anlaşılırdır. Ancak, Chomsky yalnızca sentaks ve semantik arasında bir ilişki olduğunu öne sürmemiş, semantiğin sentakstan türediğini öne sürmüştür. Bu öne sürümün yapılabilmesi için bu felsefi sorunun tartışılması gerektiği ve semantik kuramın oluşturulması gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple, Chomsky'nin teorisini semantik bir kuram öne sürmüş olan Kant ve Frege'nin kuramlarıyla birlikte ele almanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Kant'ın kuramını, sonrasında ise Frege'nin kuramını inceleyeceğiz.

¹³⁸ Enrico Cipriani., "Some Reflections on Chomsky's Notion of Reference.", s.51

2. KANT'TA NESNE KURULUMUNUN OLANAKLARI VE YARGI

2.1. Giriş

“Kant’ın kritik projesinin hedefi metafiziği bir bilim olarak kurabilmektir.”¹³⁹ Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise kendisine kadar süregelen metafizik anlayışına dair bir eleştiride bulunmuş, onların çıkmazlarını incelemiş ve mevcut fizik anlayışıyla birlikte ele alındıklarında ortaya çıkan çelişkiyi ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. Metafizik, fizik ötesi anlamına gelmekte ve doğa ötesi, yani doğayı aşan transandantal alanı işaret etmektedir. Kant, metafizik kavramının bu anlamını epistemolojik bağlamda kullanmış¹⁴⁰ ve nesneye dair bilginin nesneyi aşan yanını işaret etmiş, yani nesnenin bilinç tarafından tutulmasını sağlayan koşulların, nesneyi bilme imkanının bir araştırma alanı olarak metafiziği bir bilim olarak kurma girişiminde bulunmuştur.

İnsanın nesne ile olan irtibatı onun tecrübe alanında gerçekleşmektedir. Tecrübeye kurulan nesnenin bilgisini mümkün kılan kaynakları nesnenin kendisi olarak ele aldığımızda ortaya çıkan sorun, o nesnenin insan duyumuna sunduğu veriler ile özünde ortaya çıkan yargının birbiriyle olan uyumu problemidir.¹⁴¹ Tecrübenin ilkelerini açıklama girişimleri, tecrübenin kendisine geri dönülmesi ya da tecrübeyi aşan bir alan inşa edilerek bu alan üzerinden bir açıklama getirilmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁴² Tecrübeyi aşan alan üzerinden açıklama girişimleri klasik metafiziğin inşa ettiği varlık alanının kurulması ile sonuçlanmıştır.¹⁴³ Kant’ın getirdiği eleştirilerin başında bilme imkanının kaynağı olan düşünme ve hissetme/duyumsama yetilerinden yalnızca birinin temel alınarak bilginin temellendirilmeye çalışılması gelir. Tecrübenin kendisine geri dönerek bilme imkanına açıklama getirme çabası yalnızca hissetme yetisi ile sınırlı kalırken tecrübeyi aşan bir alanda bir açıklama getirme çabası ise yalnızca düşünme yetisi ile

¹³⁹ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, ed. Paul Guyer ve Allen W. Wood, 2. (U.S.A.: Cambridge University Press, 2000), s.28

¹⁴⁰ Lance Hickey, “Kant’s Concept of The Transcendental Object,” 2001., s.47

¹⁴¹ Immanuel Kant., s.26

¹⁴² Immanuel Kant., s.18

¹⁴³ Andrew Stephenson, “Kant on The Object-Dependence of Intuition and Hallucination Forthcoming in *The Philosophical Quarterly*,” 2015, 1–35, <https://philpapers.org/archive/STEKOT-3.pdf>, s.38 145 Stephenson.

sınırlı kalmıştır.

Kant, insanın tecrübe alanının inşa olanaklarının, bu olanakları sunan hissetme/duyumsama ve düşünme yetilerinden yalnızca birinin dayanak alınarak incelenmesini eleştirerek, bu iki yetinin birlikte tecrübe alanının olanaklarını açığa çıkardığını savunmuştur. Bunu gerçekleştirebilmek adına aklın tecrübeden türetilemeyen neleri bilebileceği sorusunu sorarak hissetmeden bağımsız olan bilme koşullarını açığa çıkarmıştır.¹⁴⁴

Aklın tecrübeden bağımsız olarak nesne kurabilmesini mümkün kılan bir bilgiye sahip olduğunun ortaya konulması, nesne kurulumunun olanaklarının ortaya çıkarılmasında düşünme yetisinin geride bırakılmasının önüne geçmektedir. Benzer bir biçimde hissetme yetisinden bağımsız düşünme yetisinin tek başına nesne kurulumunun olanaklarını açığa çıkarmak konusunda yeterli olmadığının gösterilmesi de hissetme yetisinin geride bırakılmasının önüne geçmektedir.

Kant nesne ile nesnenin bilgisi arasında olan uyum problemini, yapmış olduğu numen ve fenomen ayrımı ile çözebildiğini iddia etmiştir. Şeylerin bize görünüşleri fenomenal dünyaya, şeylerin kendilerinde oldukları halleri ise numenal dünyaya karşılık gelmektedir. Kant hissedilebilir olana dair yapmış olduğu incelemeyle birlikte nesne kurulumunun olanaklarının temeline aklın *a priori* olarak sahip olduğu bilgileri yerleştirmiş ve tecrübeyi olanaklı kılan asıl zeminin bu *a priori* bilgiler olduğunu öne sürmüştür. Bu zemin, zaman ve mekan görü formları ile zaman ve mekanda ortaya çıkan görülerdir. Nesne, zaman ve mekan görü formlarının sunduğu zemin üzerinde inşa edilir. Yani Kant, insan bilgisinde nesnenin inşasını mümkün kılan olanakların merkezine özneyi yerleştirmiştir. Bu sebeple, Kant epistemoloji alanında gerçekleştirmiş olduğu bu devrimi Kopernik devrimine benzetmektedir.¹⁴⁵

Öznenin merkeze alınması, nesne inşasını kendinde sahip olduğu görüler zemininde gerçekleşmesini mümkün kılması sebebiyle bu zeminde kurulamayan her şeyin bilginin sınırları dışında bırakılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla Kant bilginin sınırlarını çizerek bilinebilir olan ile düşünülebilir olan arasında bir ayrım yapmıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.19

¹⁴⁵ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.25

¹⁴⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.28

Nesnelerin kendilerinde oldukları hale karşılık gelen numenal dünya, insan bilgisinin sınırlarının dışında kaldığı için bilebilir olan değil, düşünülebilir olandır. Bilebilir olanlar yalnızca görü zemininde açığa çıkabilenler, yani fenomenlerdir.

Ancak düşünme yetisi, yalnızca bilgiyi mümkün kılan zemini kendinde barındırmaktadır. Yani bir içeriğe sahip değildir. İçerik hissetme/duyumsama yetisi tarafından düşünme yetisine verilmektedir. Hissetme yetisinin sunduğu veriler ile nesneye dair kavramlar elde edilmektedir. Bu ikisi arasındaki bağlantının kurulabilmesini sağlayanlar ise kategoriler ve onların şemalarıdır.¹⁴⁷ Kategoriler öznde halihazırda bulunan *a priori* bilgiler iken şemalar kavram ile kategoriler arasındaki ilişkiyi kurmayı sağlayan¹⁴⁸ ve yargıyı mümkün kılan saf kalıplardır. Kategorilerin ve şemaların hissetme ve düşünme yetileri arasında kurmuş olduğu ilişkinin alanı ise yargılardır. Yargılar bilginin ortaya çıktığı, yani hissetme yetisinin sunduğu verilerin, yani kavramların, görü zemininde bir birliğin kurulması ve nesnenin tekil olarak özne tarafından tutulmasını sağlayan alandır.¹⁴⁹

Yargının nesnenin özne tarafından tutulmasını sağlayan alan olması sebebiyle, devam eden bölümde öncelikle Kant'ın yargı türlerine dair yapmış olduğu ayırmadan kısaca bahsedilerek yargıyı mümkün kılan koşullar olan kavram ile görü ele alınacaktır. Kant'ın kavram ile görü arasında yapmış olduğu ayırma dair gerçekleştirilecek incelemeden sonra ise, nesneyi insan bilgisine konu etmeyi mümkün kılan kategoriler ile şemalar ve bilginin içeriğini meydana getirmeyi sağlayan hissetme faaliyetinin kendisine dair bir inceleme sunulacak; ardından yargı konusu tekrar ele alınacaktır.

2.2. Kavram ile Görü Ayırımı

2.2.1. Analitik ve Sentetik Yargı

Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin giriş bölümünde Hume'a yönelik getirdiği eleştiriyi¹⁵⁰

¹⁴⁷ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.114

¹⁴⁸ Hickey, "Kant's Concept of The Transcendental Object.", s.55

¹⁴⁹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.102

¹⁵⁰ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 39

birlikte aklın *a priori* bilgilere sahip olmasının zorunlu olduğunu savunmuştur. Bu eleştiri daha sonra kendisinin kategoriler bahsi altında ele alacağı nedensellik ilişkisinin Hume tarafından bir alışkanlık olarak ele alınmasına yöneliktir. Bu eleştiriye göre, nedensellik ilişkisi insanda halihazırda mevcut olan bir bilgi olmasaydı, bu ilişkiye dair bilginin olumsal olması gerekirdi ve bunun sonucu olarak kendisinden hareketle olumsal olmayan bir yargıya varma imkanı ortadan kalkardı. Kant nedensellik ilişkisi gibi insanda halihazırda bulunan bilgilerin mevcut olduğunu ve yargı kurulumu olanaklarının zeminin bu bilgiler olduğunu öne sürmüştür. Bu bilgiler *a priori* bilgilerdir. Kant *a priori* bilgiyi, bir bilginin zorunlu ve evrensel olan ve tecrübeye dayanmayarak tecrübeyi mümkün kılan veya onlardan zorunlu olarak türetilen olarak tanımlamıştır.¹⁵¹

A priori bilgileri zemin alarak bir bilgi kuramı kurma gerekliliğini Kant *Saf Aklın Eleştirisi'nin Giriş* bölümünde açıklamıştır. Bu açıklamaya göre;¹⁵² insan tecrübe alanını aşan kavramları düşünme eğilimindedir ve bu eğiliminin sonucu bizleri klasik metafiziğe götürmekte ve bilgi tecrübeyi aşan, yani aklın sınırlarını aşan bir alanda inşa edilmektedir. Kendileri insan tecrübesini aşan bir alanda varlıkları varsayılan ilkeler bilginin olanaklarının ilkeleri kabul edilmektedir. Bunun önüne geçebilmek ve aklın sınırlarını çizerek metafiziği bir bilim olarak kurabilmek için *a priori* bir zemin üzerinde inşa edilen bir bilgi teorisinin kurulması gerekmektedir. Bilgi, yargı alanında inşa edildiği için de incelenecek alan yargı alanıdır.

Kant, yargıları analitik ve sentetik olarak ayırmıştır.¹⁵³ Analitik önermeler bilгимizi genişletmeyen önermelerdir; bizlere yeni bir bilgi sunmazlar. Çünkü bu tür önermelerde yüklem, öznenin tanımı içerisinde yer alır. Analitik önermelere verilen en yaygın örnek; “Bütün bekârlar, evli olmayanlardır.” önermesidir. “Evli olmayan” yüklemi “Bekâr” öznesinin tanımında içeriliyor olduğu için bu önermeye dair yapılacak bir kavramsal çözümleme sonucu elde edilecek önerme; “Bütün evli olmayanlar, evli olmayanlardır.” önermesidir. Dolayısıyla bir özdeşlik ilişkisi söz konusu olduğu için bu tür önermeler bilгимizi genişletmemektedir. Bu tür önermeler, tecrübeden bağımsız oldukları ve bir özdeşlik ilişkisini gösterdikleri için bir zorunluluk ifade etmeleri sebebiyle

¹⁵¹ Stephenson., s.38

¹⁵² Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason.*, s.39-40

¹⁵³ Hickey, “Kant’s Concept of The Transcendental Object.”, s.41

a priori önermelerdir. Sentetik yargılar ise yüklemnin öznede içerilmediği, yani bizlere yeni bir bilgi sunarak bilgimizi genişleten önermelerdir. Sentetik önermeler evrensel ve zorunlu olmayan bir bilgiyi ifade etmeleri durumunda *a posteriori* önermelerdir, evrensel ve zorunlu bir bilgiyi ifade etmeleri durumunda ise *a priori* önermelerdir. Sentetik *a priori* önermeler hem evrensel ve zorunlu olmaları bakımından hem de bilgimizi genişletiyor olmaları bakımından projenin odak noktasını oluşturmaktadır. Yani nihai hedef için sorulacak soru, sentetik *a priori* önermelerin imkanı sorusudur ve Kant bu önermelerin kurulabilme imkanlarını kendisine konu edinen felsefeyi transandantal felsefe olarak adlandırmıştır.¹⁵⁴ Bu soru ise bizi mekanı yargı olan kavram ile bilginin zemini olan görüye dair yapılmış olan ayrıma ve ikisi arasındaki irtibatın kurulabilmesi meselesine götürmektedir. Çünkü kavram ile görünün birlikteliği insanın bir nesneyi bilgisine konu etmesini sağlamaktadır.

2.2.2. Transandantal Estetik

“Estetik” kelimesi Yunanca “*aisthesis*” kelimesinden gelmekte ve “duyumsama”, “*duyulurlarla kavrama*” anlamına gelmektedir.”¹⁵⁵ Kant insanın tecrübe alanı içerisinde bilgiyi inşa etmesini sağlayan iki yeti olduğunu söylemiştir: hissetme ve düşünme. Hissetme yetisi tecrübeye bağımlı olarak nesne ile irtibatlandığı için *a posteriori* bir bilgi sunmaktadır. Temel soru sentetik *a priori* yargıların imkanı sorusudur ve bu sorunun cevaplanabilmesi için bilginin koşullarının *a priori* zeminine ulaşabilmek gerekir. Bu bilgiye ulaşabilmek için yukarıda açıklandığı üzere Kant’ın öne sürdüğü yöntem, hissetme yetisine ait *a posteriori* olan bu bilgileri nesneye dair bilgiden ayırıştırarak *a priori* ilkelerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu ilkeleri kendine konu edinen bilimi ise Kant “*transandantal estetik*” olarak adlandırmıştır¹⁵⁶ ve transandantal estetik duyularla kavrananın *a priori* ilkelerini araştırır.¹⁵⁷ Nesnelere dair tasarımlarımız bir mekanda gerçekleşmektedir. Yani, “nesnelere dair tasarımlarımız her zaman uzayda

¹⁵⁴ Gilles Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*, ed. çev. Ulus Baker, Birinci Bas (Ankara: Öteki Matbaası, 2000), s.51

¹⁵⁵ Ernst Cassirer, *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*, ed. çev. Doğan Özlem, İkinci Bas (Ankara: İnkılap Kitapevi, 1996), s.76

¹⁵⁶ Cassirer., s. 52

¹⁵⁷ Cassirer., s. 76

gerçekleşir.”¹⁵⁸ Uzayın özne dışında bireysel bir varlığı yoktur, çünkü uzay deney ve kavramdan türetilemez ve zorunludur.¹⁵⁹ Uzay deneyden türetilemez, çünkü bir tasarım uzaydan bağımsız bir şekilde kurulamaz, uzayın dışında bir şey tasarlamak mümkün olmadığı için de zorunludur. Uzay bir çokluğu ve sınırsızlığı ifade eder. Dolayısıyla bir birliğe işaret eden kavramdan da uzayın türetilmesi mümkün değildir. Tecrübeden türetilmiyor olması onun duyumsanmıyor olmasını ve tecrübeyi mümkün kılması onun insanda halihazırda var olan bir görü olmasını gerektirmektedir. Buradan uzayın insanda *a priori* olarak var olduğu sonucu çıkmaktadır, yani uzay insanın *a priori* görü formudur. Kant uzayın özne dışında var olmayan, öznde bulunan bir görü formu olduğunu konum ve yön arasındaki ayrımın yapılamamış olduğuna dair getirdiği bir eleştiri ve eşlerin örtüşmezliği paradoksuyla birlikte açıklamıştır.¹⁶⁰

Kant, Leibniz’in öne sürdüğü gibi bir mutlak uzay anlayışı içerisinde konum ile yöne dair bir ayrımın doğru bir şekilde yapılamadığını öne sürmüştür. Bu uzay anlayışına göre özne, uzayda nesnelerin birbirleri ile mekansal ilişkileri üzerinden onların yönlerine ve dizilimlerine dair bir çıkarımda bulunur. Kant bu açıklamanın nesnelerin yalnızca konumlarına dair olduğunu ve yön algısına dair bir açıklama getiremediğini söylemiş ve eşlerin örtüşmezliği paradoksu örneğiyle birlikte yön algısının tecrübeden yola çıkarak elde edilemeyeceğini açıklamıştır. Bu açıklamaya göre: Birbirine eş olan sağ ve sol el, eğer yalnızca mekansal olarak ilişkilenecekleri üzerinden ayrıştırıyor olsalardı birbirleri ile örtüşebiliyor olmaları gerekirdi. Ancak bu iki farklı yön birbirleri ile örtüşemediği için ortaya bir paradoks çıkmaktadır. Paradoksu çözebilmek için ise uzay algısının tecrübeden elde edilmeyen, öznde bulunan *a priori* bir görü formu olarak ele alınması gerekmektedir.

Uzayın tecrübeden ve kavramdan ayrı olduğunu gösteren bir diğer durum ise onun kendinden başka bir şey ile tanımlanamıyor olmasıdır.¹⁶¹ Dolayısıyla o tecrübeden ve kavramsal olandan ayrıdır ve onun hissedilebilir olanlar ayrıştırıldığında elde kalan olması, düşünme yetisiyle irtibatlı olduğunu göstermektedir.

¹⁵⁸ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*., s.52

¹⁵⁹ Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*., s.53

¹⁶⁰ H. Bülent Gözkan, *Kant’ın Şemsiyesi* (İstanbul: YKY Yayınları, 2018)., s.76-7

¹⁶¹ Daniel C Kolb, “Thought and Intuition in Kant’s Critical System,” *Journal of the History of Philosophy* 24, no. 2 (1986): 223–41, <https://doi.org/10.1353/hph.1986.0032>., s.228

Tecrübeden elde edilemeyen ve tecrübeyi mümkün kılan, bilgiye zemin olan bir diğer görü formu ise zamandır. Zaman tecrübeden türetilemez, tecrübeyi mümkün kılar, zorunluluğu kendi aksiyomlarına dayanmaktadır, kavramdan türetilemez ve tanımı kendisinden başkasına indirgenemez.¹⁶² Zaman tecrübeden türetilemez, çünkü zaman hissetme yetisine ait bir kavram değildir. Tecrübeyi zamandan bağımsız düşünmek mümkün olmadığı için de zaman tecrübeyi mümkün kılandır. Aynı anda birçok zamanı tecrübe etmek mümkün değildir, zaman ardışıktır ve bu ardışıklığı tecrübeden elde edilebilecek aksiyomlardan yola çıkarak ilkeleştirmek mümkün değildir. Ardışıklık bize zamanı ifade etmektedir, dolayısıyla zaman kendi aksiyomları üzerinden temellendirilebilir. Yani zamanın kendisi *a priori* ve zorunlu bir görü formu olarak var olmak durumundadır. Kavramlar analitik önermeler sunabilir ve hissedilebilir olan ile ilgilidir. Zaman ile ilgili önermeler ise sentetiktir ve hissedilebilir olana dayanmayıp onu mümkün kılandır. Dolayısıyla zaman kavramlardan türetilemez. Zamanın sınırsızlığı da kavramlar üzerinden ya da duyumla kavranılamaz. Çünkü ikisi de bizlere sınırlı olanı vermektedir. Dolayısıyla zamanı kendinden başka bir şeye indirgeyerek kavramak mümkün değildir. Bu durum bize zamanın verili bir görü formu olması gerektiğini göstermektedir.

Uzay ve zaman tecrübenin zeminini teşkil eden *a priori* görü formlarıdır. Uzay dışsal tecrübenin zorunlu koşulu iken, zaman hem dışsal hem de içsel tecrübenin zorunlu koşuludur.¹⁶³ Uzayın yalnızca dışsal tecrübenin koşulu olmasının sebebi onun bize yan yanallığı veriyor olmasıdır. İçsel tecrübede ise yalnızca ardışıklık söz konusudur. Aynı anda birden fazla ânı tecrübe etme imkanı hem dışsal olarak hem de içsel olarak mümkün olmadığı için, bizlere ardışıklığı veren zaman görü formu iki tecrübe alanının da koşuludur. Uzay ve zamanın tecrübenin *a priori* koşulları olduğuna dair yapılan tespit “sentetik *a priori* önermelerin imkanı sorusuna çözüm sunabilmek için gereken öğelerden birinin elde edilmesini sağlamıştır.”¹⁶⁴ Böylece Kant yukarıda bahsedilmiş olan düşünme ve hissetme arasında yapılan ayrıma göre düşünmenin zemini tespitini gerçekleştirmiştir. Hissedilir olandan ayrı olan ve bilgiye kaynaklık eden *a priori* zemin elde edilmiştir. Ancak bu zemin bizlere bir içerik sunmamakta, bizlere yalnızca içeriğin, temsilin inşa

¹⁶² Charles Parsons, “Reason and Intuition,” *Synthese* 125 (2000): 299–315., s.56-7

¹⁶³ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*., s 66

¹⁶⁴ Immanuel Kant., s .65

edilebileceği zemini sunmaktadır. Kant içeriğin elde edileceği yapıya dair araştırmasını ise “*Transandantal Mantık*” bölümünde gerçekleştirmiştir. İçerik kavramlar ile elde edildiği için bu bölüm kavrama dair bir inceleme sunmaktadır.

2.2.3. Transandantal Mantık

Bilgimizin iki kaynağı vardır: hissetme ve düşünme.¹⁶⁵ Düşünmenin *a priori* zeminine dair yapılan incelemede Kant’ın izlediği yöntem tecrübeden bağımsız olarak insanın neyi bilebileceğine dair bir araştırma yapmak, yani hissedilebilir olanı bilgimizden ayırıştırarak düşünülebilir olanı elde etmek olmuştur. Kant aynı yöntemi hissetmenin koşullarına ve insan bilgisinde içeriğin temin edildiği alanın doğasına dair yapmış olduğu incelemede de kullanmaktadır. Bu incelemeyi gerçekleştirebilmek adına öncelikle içerikten bağımsız bir şekilde yalnızca formel olanla ilgilenen genel mantığa dair bir açıklama sunmuştur.¹⁶⁶ Genel mantık yalnızca formel kısımla ve onların uygulanışı ile ilgilenmiştir. Bu sebeple de hissedilebilir olanın ilkelerini bizlere vermez. Ancak Kant’ın gerçekleştirdiği inceleme “düşünme itibarıyla temsil edilme ilişkisinin *a priori* tarafıdır.”¹⁶⁷

Genel mantık, analitik ve diyalektik olmak üzere iki biçimdedir.¹⁶⁸ Genel mantık gerçekleştirdiği formel inceleme ile düşünmenin ilkelerini bizlere sunması bakımından analitiktir. Onun içerikten bağımsız bir şekilde ele alınmasının bir sonucu olarak ise mantık araçsallaşmaktadır ve bu bakımdan diyalektiktir.¹⁶⁹ Kant içeriğin sunulduğu zemine dair bir araştırma gerçekleştirdiği için, bu araştırmayı gerçekleştirdiği alanı formel olanı araştıran ve araçsallaşan genel mantığı aşması sebebiyle bu alanı “*transandantal mantık*” olarak adlandırmıştır. Kant genel mantıkta yaptığı ayrıma benzer bir ayrım yaparak transandantal mantığı ikiye ayırmıştır: Transandantal analitik mantık ve Transandantal diyalektik mantık.¹⁷⁰ Kant Transandantal analitik mantıkta kavramları ve saf kavrama yetisinin ilkelerini¹⁷¹ incelerken transandantal diyalektik mantıkta ise

¹⁶⁵ Immanuel Kant., s.66

¹⁶⁶ Immanuel Kant., s.67

¹⁶⁷ Immanuel Kant., s.84

¹⁶⁸ Immanuel Kant., s. 68-70

¹⁶⁹ Immanuel Kant., s.85

¹⁷⁰ Immanuel Kant., s.70

¹⁷¹ Huston Smith, “Philosophical Review Kant on Marks and the Immediacy of Intuition,” *The Philosophical Review* 109, no. 2 (2019): 235–66., 71

diyalektik mantığın bir eleştirisini sunmuştur.¹⁷² Konumuz itibariyle bizi ilgilendiren kısım yalnızca transandantal analitiktir.

Kant araştırmasına öncelikle saf kavrama yetisini ayırıştırarak başlamıştır. Böylece *a priori* kavramların olanağına dair bir inceleme gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.¹⁷³ Bunu gerçekleştirebilmek için ise hissedilebilir olandan tamamen ayırıştırılmaması (çünkü bu durumda içerikten bağımsız bir yapı incelemesi ortaya çıkar) ancak onlardan türetilemeyen, yani *a priori* olan kavramların tam bir tespitinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kant'a göre nesneler ile irtibatımız tecrübemizde gerçekleşmektedir. Bu sebeple, tecrübeden bağımsız bir bilğimiz olamaz¹⁷⁴, çünkü içerik tecrübeden elde edilir; görü tek başına içerikten yoksundur. İçeriği bizlere sunan ise kavramlardır. Duyumsanan her şey görüde inşa olur ve görü ile irtibat ancak duyumsanabilir olanlar üzerinden kurulabilir. İçeriği sunan kavramlar olduğu için görü ve kavram bir nesneyi bilgimize konu etmemizi sağlayan iki unsurdur.¹⁷⁵ Görü tecrübeyi mümkün kılan zemin olmakla beraber tecrübeden ayırabileceğimiz bir şey de değildir. Tecrübeler kavramlarla dolayımlandırılır, bu bakımdan düşünceyle irtibatlı bir yanları bulunur.¹⁷⁶

“Kavramlar, olanaklı yargıların yüklemeleri olarak, henüz belirlenmemiş bir nesnenin herhangi bir tasarımı ile bağıntılıdır.”¹⁷⁷ Yani duyumsanan verileri toplayan ve onları bir yargıda birleştirmemizi sağlayan alan kavramlar iken onların tam bir belirlenim içerisinde tutulmasının sağlanması için kavramlar yeterli değildir. Onları tam bir belirlenim altına toplayan şey kavramdan ve görüden farklı olması gerektiği için onların ancak bir işlev olabilir. *Kavrama* yetisinin bu mantıksal işlevleri ise kategorilerdir. Dört ana kategori mevcuttur ve onlar da kendi içlerinde ayrılırlar. Bu kategoriler:¹⁷⁸ Nicelik kategorisi: birlik, çokluk ve bütünlük; nitelik kategorisi: gerçeklik, olumsuzlama, sınırlama; bağıntı kategorisi: töz ve ilinek, nedensellik ve bağımlılık, ortaklık; modalite kategorisi: olanak ve olanaksızlık, varlık ve var olmamaklık,

¹⁷² Huston Smith., 70

¹⁷³ Huston Smith., s.71

¹⁷⁴ Huston Smith., s.70

¹⁷⁵ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, ed. çev. Aziz Yardımlı, Birinci Basım (İstanbul: İdea, 1993), s.72

¹⁷⁶ Huston Smith, “Philosophical Review Kant on Marks and the Immediacy of Intuition.”, s.223

¹⁷⁷ Huston Smith, s.223

¹⁷⁸ <https://plato.stanford.edu/entries/kant-judgment/supplement5.html>

zorunluluk ve olumsuzluk olmak üzere bölümlenmiştir.

Nicelik kategorisi nesnenin sentezinin; nitelik kategorisi nesnelerin tanımlanmasının, bağıntı kategorisi zamansallığının; modalite kategorisi ise bilme imkanımızın olanaklarına dairdir.¹⁷⁹ Nicelik kategorisi nesnenin bir birliğinin ve bütünlüğünün kurulabilmesini sağlar. Nitelik kategorisi ise bir nesneyi diğer nesnelerden ayırt etmemizi sağlayarak o nesnenin sınırlarını çizme imkanını bizlere verir. Bu ayırıştırma olumsuzlama yoluyla veya nesnenin gerçekliğinden yola çıkarak gerçekleştirilebilir. Bağıntı kategorisi nesnenin diğer nesnelerle ilişkisini ve kendi niteliklerinin kendi içindeki bağıntısını; ayrıca neden-sonuç ilişkisi gibi bağıntıları kurmamızı sağlar. Modalite kategorisi ise bir nesneyi bir kip içerisinde tutabilmemizi sağlar. Bu işlevler kavram ile görü arasındaki irtibatı kurmayı sağlarlar. Kategorilerin kavramlardan ve tecrübelerden türetilmiyor olması, onların kavrama yetisinin bir işlevi olduğunu göstermektedir. “Kavrama yetisi, bilgi yetisidir.”¹⁸⁰ Bilgi, tecrübe alanında iki bilgi kaynağının bizlere sunduklarıyla birlikte kurulmakta ve nesne kavranmaktadır. Bu iki kaynak görü zeminini ve kavramı işaret etmektedir; nesnenin kavranarak insan bilgisine konu edinilmesi ise yargı ile gerçekleşir. Bilgiyi genişleten bu yargıların sentetik *a priori* yargılar olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu yargıların olanaklarının açığa çıkarılabilmesi için öncelikle yargının ortaya çıktığı, bilginin kurulduğu alan olan tecrübe alanının olanaklarının açığa çıkarılması gerekmektedir. Bunun için ise insanın kavrama yetisinin bileşenleri tespit edilmelidir. Kavrama yetisinin üç bileşeni vardır: öz bilinç, yeniden-üretim ve kavramda tanıma.¹⁸¹

Bilginin kurulabilmesi nesneye dair verili olan bağıntıların birliğinin kurulabilmesini gerektirmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan mekanın ise kendinde kurulmuş bir birliğe sahip olması gerekir.¹⁸² Bilginin kurulduğu *a priori* zeminin zaman ve uzay görü formları olduğu açıklanmıştır. Ancak bu görü formları birbirlerine indirgenemez olmalarından dolayı birbirlerinden ayırık bir durumdadırlar. Nesneyi bir birlik halinde bilgiye konu edebilmek, yani sentezin gerçekleştirilebilmesi için kendinde birlik halinde olan bir mekan gerekmektedir.

¹⁷⁹ Cassirer, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi.*, s. 189-202

¹⁸⁰ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 100

¹⁸¹ Immanuel Kant., s.87-8

¹⁸² Immanuel Kant., s.100

Öz bilinç, zaman ve uzay görülerinin sentetik birliğini sağlayan ve sağladığı bu birlik zemininde kavrama ve akletme faaliyetlerini, yani tecrübenin kendisini ve kendisine verili olan temsillerin birliğinin kurulma imkanını sunan mekandır.¹⁸³ Dolayısıyla öz bilinç, hissedilebilir olan ve bizlere içeriği veren her şey ayrıştığında elimizde kalan mekan olarak¹⁸⁴ tecrübeyi mümkün kılan temeldir. Yeniden-üretim ise fenomenal yasadır.¹⁸⁵ Verili olan tasarımların birlik haline getirilerek tek bir temsilde kavranması yeniden-üretim yasası ile gerçekleşir. Böylece hissetme yolu ile elde edilmiş ve nesnenin birçok cihetine işaret eden temsiller, tek bir temsil olarak yeniden-üretilerek kavranmış olur. Bu kavrama faaliyetinin gerçekleşmesi için ise yeniden-üretim tek başına yeterli değildir. Verili olan birçok temsilin tek bir temsil altında kavranmasını sağlayan bir diğer faaliyet ise kavramsallaştırmadır.¹⁸⁶ Kavramsallaştırma faaliyetiyle birlikte nesne duyumsanan bileşenlerin ötesine geçer ve tek bir kavram altında, yani bir tümel altında tutulabilir hale gelir. Burada gerçekleştirilen sentezi mümkün kılan ise öz bilinçtir. Öz bilincin kurmuş olduğu sentetik birlik, temsiller çokluğunun sentezini kurabilme imkanı sunarak nesnenin tekil olarak tutulabilmesini sağlar.¹⁸⁷ Nesnenin düşünülmesi ile bilinmesi arasında Kant bir ayırım yapmaktadır.¹⁸⁸ Kavramlar kategorilerle birlikte nesnenin düşünülmesi imkanını sunarken görü nesneyi bilme imkanı sunar. Çünkü görü nesnenin verili olduğu mekandır. Görüde verili olmayan nesnelerin sentezi sağlanamayacağı için, yalnızca temsiller yığını ile karşı karşıya kalınır.

“Görüde verili olmayan kavramlar boş kavramlardır.”¹⁸⁹ Yani görüde karşılığı olmayan kavramların karşılık geldiği nesnelerin bilinebilme imkanı yoktur. Dolayısıyla onlar hakkında yargıda bulunma imkanımız da yoktur. Birlik kategorisinin gerçekleştirdiği sentez faaliyeti ile öz bilincin gerçekleştirdiği sentez faaliyeti arasındaki ayırım, kavram ile görü arasındaki bu ayırma dayanmaktadır. Kant iki tür sentez faaliyetinden bahseder: Temsilî sentez ve kavrama sentezi.¹⁹⁰ Temsilî sentez kategorilerin

¹⁸³ H. Bülent Gözkan, *Kant'ın Şemsiyesi*, s.115

¹⁸⁴ Coşkun Şenkaya, “Düşünenin Düşünüyorum’da Düşündüğü: Kant’ın Cogito Eleştirisi,” *Felsefi Düşün* 3 (2014), s.155

¹⁸⁵ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.87

¹⁸⁶ Immanuel Kant., s.88

¹⁸⁷ Immanuel Kant., s.90

¹⁸⁸ Immanuel Kant., s.103

¹⁸⁹ Immanuel Kant., s.104

¹⁹⁰ Immanuel Kant., s.105

kavramlar ile ilişkisi sonucu ortaya çıkan ve temsilleri bir birlik halinde tutabilmemizi sağlayan sentezdir. Ancak bu sentez yalnızca nesnenin düşünülebilmesini sağlamaktadır. Nesnenin bilinme imkanı ise ancak öz bilincin sentezleme faaliyeti ile gerçekleşebilmektedir. “Tecrübenin *a priori* koşulları aynı zamanda tecrübe nesnelerinin olanağının da koşullarıdır.”¹⁹¹ Kategoriler, görüler olarak tecrübenin *a priori* koşulları olmaları bakımından nesnelerin olanağının da koşullarıdır. Çünkü kavramlar ile ilişkilendirilerek görü formlarında bir temsilin sentezlenmek üzere sunulabilme imkanı sağlarlar. “Bilgi akıl tarafından kavramın inşa ettiklerinden kazanımlandır.”¹⁹² Sezgiye bir nesnenin sunulabilmesini sağlayan, hissetme yetisidir ve hissetme imgelem yetisinin de kaynağıdır.¹⁹³ İmgelem yetisi hissetme yetisinin ona sunduğu verileri bir tasarım altına toplama faaliyetini gerçekleştirir. Bu bakımdan temsili sentez imgelem yetisi ile de irtibatlıdır. Kant, imgelem yetisini üretici-imgelem yetisinden, imgelem yetisinin anlaksal olmayan tasarımları sunma imkanına sahip olmasından dolayı ayırır. İmgelem yetisi anlık olmayan ve o anda görüye sunulmamış nesneye dair tasarımı düşünebilme imkanı sunmaktadır. Bu bakımdan onun sağladığı sentez imkanına Kant, “imgelem yetisinin transandantal sentezi” adını vermiştir. Yani görüde verili olmayan bir kavramın karşılık geldiği nesnenin bilinme imkanı, yani hakkında yargıda bulunma imkanı yokken, görüde anlık olarak verili olmak bir kavrama gelen nesneyi bilmek için bir koşul değildir.

Temsili sentezin gerçekleştirilmesiyle birlikte elde edilen tasarımların kavrama sentezinin gerçekleştirilmesiyle birlikte nesneye dair bilgi inşa edilmiş olur. Dolayısıyla bu iki sentez faaliyetinin birbirleri ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu da kavram ile görü arasında bir irtibatın kurulması gerektiğini göstermektedir. Kavram ile görüyü birbirleri ilişkilendiren ise şemalardır.¹⁹⁴ “Bir kavramın şeması o kavramın altına düşecek olan nesneyi hayal etmemizi sağlayan kaplamalardır.”¹⁹⁵ Dolayısıyla şemalar yargı fiilinin bir koşuludur.

¹⁹¹ Immanuel Kant., s.91

¹⁹² J. Michael Young, “Kant on the Construction of Arithmetical Concepts,” *Kant-Studien* 73, no. 1–4 (1982): 17– 46, <https://doi.org/10.1515/kant.1982.73.1-4.17.>, s.17

¹⁹³ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi.*, s.105

¹⁹⁴ Sahabettin Yalçın, “Kant’ta Matematiğin Felsefi Temelleri”, 2003, 128–43., s.132

¹⁹⁵ Yalçın Koç, “Matematiğin Ontolojisi Bakiminden Kant ile Frege Karşılaştırması,” s.151

2.3. Yargı

2.3.1. Şematizm

Bir yargıda bulunabilmek için kavram ve kavramın karşılık geldiği nesneye dair tasarımın türdeş olması gerekmektedir.¹⁹⁶ Yani yargının kurulabilme imkanı kavram ile görünün birlikteliğinde açığa çıkmaktadır. Ancak kavram ile görü birbirine türdeş şeyler olmayıp kavram düşünsel olana görü ise bilinebilir olana işaret etmektedir. Türdeş olmayan bu iki bileşenin birbirleri ile irtibatlanması için ikisi ile de benzerlik gösteren bir üçüncüye, bir aracıya ihtiyaç vardır. Türdeşlik ilişkisinin kurulabilmesi için hem kavram hem de görü ile ilişkilenebilmesinin mümkün olabilmesi için üçüncünün hem düşünsel hem de duyusal olması gerekmektedir.¹⁹⁷ Kategoriler tecrübeden elde edilemeyen *a priori* koşullardır. Kavram ile görü arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için temel bir koşul olmalarıyla birlikte kavramlara onlarla türdeş olmamaları sebebiyle bir aracı olmadan uygulanma imkanı olmamakta ve bu sebeple de kavramları görü ile irtibatlandırmada yeter bir koşul olamamaktadır. Hem düşünsel hem duyusal olan üçüncü, transandantal şemalardır.

“Kavrama yetisinin kavramlarına kategorilerin uygulanışının duyusal koşulları şemalar olarak adlandırılırken bu koşulların uygulanış yolu ise şematizm olarak adlandırılmaktadır ve şemalar imgelem yetisinin ürünleridirler.”¹⁹⁸ Şemalar, *imgelem yetisinin* bir ürünü olmakla birlikte saf duyusal kavramların temelinde yatmaları sebebiyle imgelem yetisinden ayırırlar. Duyusal kavramların temelinde imgelem yetisinin yer almamasının sebebi, onun kişiden bağımsız olmamasıdır. Şemalar ise nesneldir. Nesnel oluşları sayesinde de kategorilerin kavramlara uygulanmasını sağlayabilme imkanını sunarlar. Her bir kategori için ayrı bir şema vardır.¹⁹⁹ Kategorilerin her biri *a priori* olduğu için birbirlerine indirgenemezler ve bu sebeple her bir kategorinin ayrı bir şeması olmak durumundadır.

Örneğin,

¹⁹⁶ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi.*, s.113

¹⁹⁷ Immanuel Kant., s. 114

¹⁹⁸ Immanuel Kant., s. 114

¹⁹⁹ Immanuel Kant., s.115

Tüm büyüklüklerin (*quantorum*) dış duyu önündeki saf imgesi uzaydır; genel olarak duyuların tüm nesnelerinininki ise zaman. Ama saf büyüklük (*quantitatis*) şeması, kavrama yetisinin bir kavramı olarak, *sayıdır* –birimin birimle (türdeş) ardışık toplamını taşıyan bir tasarım. Öyleyse sayı genel olarak türdeş bir görünün çokluğunun sentezinin birliğinden başka bir şey değildir ve görünün ayırmsanmasında zamanın kendisini üretmem yoluyla ortaya çıkar.²⁰⁰

2.3.2. Analitik ve Sentetik Yargılar

Yukarıda açıklanmış olduğu üzere Kant yargıları sentetik ve analitik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Analitik yargılar kavramsal çözümlemeyi ifade eden yargılardır ve bizlere yalnızca kavramsal çözümleme sundukları için, yani önermelerde yüklem öznenin tanımında içeriliyor olmasından dolayı bilgimizi genişletmeyen yargılardır. Bu sebeple de metafiziğin bir bilim olarak kurulabilmesi için temel alınacak yargı türü analitik yargı değildir.

Sentetik yargılar ise bilgimizi genişleten yargılardır. Bu tür önermelerde yüklem, öznenin tanımını aşan bir ifade sunmaktadır. Bu önermeler ise sentetik *a priori* yargılar ve sentetik *a posteriori* yargılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sentetik *a posteriori* yargılar tamamen tecrübeye dayalı olarak kurulan yargılardır. Yani tecrübeden yapılan çıkarımlar dolayısıyla kurulurlar ve bizlere *a priori* bir zemin sunmadıkları için bilgimizi genişletmekle beraber ilke olabilecek türden önermeleri bizlere sunamamaktadırlar. Kant'ın projesinin ana mevsusunu oluşturan sentetik *a priori* yargılar ise bilgimizi genişletmekle birlikte bizlere *a priori* bir bilme zemini sunarlar. Dolayısıyla projenin nihai hedefi olan metafiziği bir bilim olarak kurma hedefini gerçekleştirebilmek adına incelenmesi gereken önerme türleri sentetik ve *a priori* olarak kurulan bu önerme türüdür. Böylece bu tür önermeler, evrensel olarak geçerli ve zorunlu ilkeleri bizlere sunmaları ve bilgimizi genişletmeleri ile bilimin temelinde yer alması gereken önermelerdir.

Kant yargı kurulumunun olanaklarını, nesneyi tekil olarak tutma imkanının koşullarının, yani tecrübenin koşullarının incelemesini kavram ile görünün birbirleri ile irtibatı üzerinden bizlere sunmuştur. Bu bölüme kadar nesneye dair bilginin imkanı

²⁰⁰ Immanuel Kant., s.115

kavrama yetisinin bileşenleriyle birlikte ve tecrübeden yola çıkarak kavram üzerinden elde edilen tasarımların görüde sunulabilme imkanıyla birlikte nasıl inşa edildiği açıklanmış oldu. Tecrübenin imkanlarına dair, yani tecrübe nesnesinin bilgisinin imkanlarına dair yapılmış olan açıklama bir nesneyi kendisine karşılık gelen kavramla birlikte bir birey olarak insan bilgisine konu olma imkanının temel koşullarını bizlere vermektedir. Yargıda bulunma imkanı kavram ile görü arasında kategoriler ve onların kavramlara uygulanmasını sağlayan şemalar sayesinde açığa çıkmaktadır. Bu açıklamalar sonrasında Kant, yargıların dizgelerde ifade edilişlerinin temel ilkelerine dair bir soruşturma bizlere sunmaktadır. Analitik önermeler kavramsal çözümlemeleri ifade etmelerinden dolayı onların kurulumunu sağlayan temel ilkeler özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleridir.²⁰¹ Çünkü kavramsal bir çözümlemenin sunulması demek, yüklemnin öznenin tanımında içeriliyor olması demektir ve böyle ifadelerde yüklem ve öznenin çelişmiyor olması, onların birbirleri ile özdeş olması gerekmektedir. Sentetik önermelerin ilkesi ise öz bilincin sentezidir.²⁰² Çünkü sentetik önermeler özdeşlik ve çelişmezlik ilkesini aşan türde ifadeleri bizlere sunmaktadır. Yüklemnin özne tanımında içerilmediği ve yüklemnin özne hakkında sahip olunan bilgiyi genişlettiği bu önermelerde analitik önermelerin ortaya koyduğu türden ifadeler aşılmaktadır. Bu aşma durumu bir sentez faaliyetini gerektirir.

Sentetik *a priori* önermeler hem duyumsal olanı hem de *a priori* olanı ifade etmelerinden dolayı duyumsal olan ile *a priori* olanı birbirine bağlayan yapı olan kategoriler tablosuna gönderimde bulunan bir tabloyu kendilerine ilke edinirler.²⁰³ Buna göre sentetik *a priori* yargıların sentez faaliyetine bağlı olarak kurulum ilkeleri şu şekildedir: Görünün aksiyomları (*Axioms of intuition*), Algının beklentileri (*Anticipations of perception*), Tecrübenin analogileri (*Analogies of experience*), Geneline empirik düşüncenin postulatları (*Postulates of empirical thinking in general*).

Görünün aksiyomları ilkesi: “Tüm görüler uzamlı büyüklüklerdir” ilkesidir.²⁰⁴ Tüm duyulurlar zaman ve uzay görüsünde verili olmaları dolayısıyla hissedilebilirler. Bu sebeple tecrübeye dayalı her bilgi uzamsal bir büyüklüğe de sahip olmak durumundadır.

²⁰¹ Immanuel Kant., s.118

²⁰² Immanuel Kant., s.119-20

²⁰³ Immanuel Kant., s.121-2

²⁰⁴ Immanuel Kant., s.122

Algı beklentileri ilkesi: “Tüm fenomenlerde olgusal olanın, e.d. bir duyum nesnesi olanın yeğin büyüklüğü, e.d. bir derecesi vardır” ilkesidir.”²⁰⁵ Bu ilke yalnızca görünün ifade ettiği büyüklükten farklı bir büyüklük sunar. Bu ilke ile duyulur olanların bir bağıntı içerisinde tutulmasını ifade etme imkanı sunar. Yani ilişkisel olanın ifadesi imkanıdır. Algının beklentileri ilkesi kendi içerisinde; değişimden ayrı olarak bir nesneyi tutabilme imkanını ifade etme imkanını sunan tözün kalıcılığı ilkesi²⁰⁶, neden etki bağıntısına göre değişimin ifadesi imkanını sunan nedensellik yasalarına göre zamansal ardışıklık ilkesi²⁰⁷, farklı fenomenleri bir bütün olarak veya eş zamanlı olarak bilgiye konu edinme imkanını sunan etkileşim ya da topluluk yasasına göre eşzamanlılık ilkesi²⁰⁸ olarak üç ilkeye ayrılmaktadır.

Genelinde empirik düşüncenin postulatları ilkesi ise bizlere olanaklılık, edimsellik ve zorunluluk kiplerini sunar.²⁰⁹ Bu ilkeye göre, tecrübenin koşulları olan kavram ile görüye uygun olan durumlar olanaklılığı, tecrübenin koşulları ile duyumsal olarak bir irtibatı söz konusu olan durumlar edimselliği, edimsel olan ile irtibatı tecrübenin *a priori* koşullarına bağlı olan durumlar ise zorunluluğu ifade etmektedir.

Bu ilkelere sentetik *a priori* yargıların koşullarını bizlere sunmaktadır. Bu ilkelere uygun olarak kurulan yargılar sentetik *a priori* yargılar olarak bilimsel bilginin imkanını bizlere sunmakta ve böylece metafiziği bir bilim olarak temellendirmek mümkün olmaktadır. Bu ilkelere uygun olarak kurulan yargılar ise matematik ve geometri yargılarıdır.

Matematik bizlere birim düşüncesi sunarak art ardılığı verirler ancak matematiksel önermeler öznenin eylemselliğine dayalı olarak kurulurlar.²¹⁰ Matematikğin art ardılığı ifade ediyor oluşu onun zaman görüşüne karşılık geldiğini gösterir. Dolayısıyla matematiksel nesneler görüye karşılık gelmeleri sebebiyle ve matematiksel önermelerin evrensel ve zorunlu olarak geçerli olmaları sebebiyle onlar *a priori* önermelerdir. Matematiksel önermelerin sentetik önermeler olduğunu gösteren durum ise

²⁰⁵ Immanuel Kant., s.124

²⁰⁶ Immanuel Kant., s.130

²⁰⁷ Immanuel Kant., s.133

²⁰⁸ Immanuel Kant., s.141

²⁰⁹ Immanuel Kant., s.144

²¹⁰ Young, “Kant on the Construction of Arithmetical Concepts.”, s.24

onların öznenin eylemselliğine dayalı olarak kuruluyor olmalarıdır. Örneğin “iki” ile “bir” rakamının toplamının üç olduğunu bildiren bir önerme ele alındığında, yüklem olan “üç”ün özne olan “iki” ve “bir”in tanımında barınmadığı ve ikisini bir araya getirenin bireyin kendi faaliyeti olduğu görülmektedir. Bu durum daha büyük sayılar ile yapılan işlemleri bildiren önermeler ele alındığında daha açık bir biçimde görülebilmektedir. Dolayısıyla matematik önermeleri bizlere tecrübeden türetilemeyen ardışıklığı ve birim fikrini sundukları ve evrensel ve zorunlu olarak geçerli olmaları sebebiyle *a priori*, bilgimizi genişletmeleri ve özne faaliyetini gerektirmeleri sebebiyle de sentetik önermelerdir. Bu sebeple bilimin temelinde yer alması gereken iki önerme türünden birini teşkil ederler.

Bilimin temelinde yer alması gereken bir diğer önerme türü ise geometri önermeleridir. Geometri bizlere yöne dair bilgi sunmakta ve yukarıda açıklanmış olduğu üzere yön tecrübeden türetilemeyen bir görüdür. Geometri önermeleri aksiyomatik bir doğaya sahiptir.²¹¹ Geometri yöne dair bilgi sunması sebebiyle uzay görüşüne karşılık gelmekte ve aksiyomatik doğasıyla birlikte evrensel ve zorunlu önermeler olmaları sebebiyle *a priori* önermelerdir. Bununla birlikte geometri önermeleri de öznenin eylemselliğine dayalı olarak inşa edilirler. Çünkü geometri aksiyomlarından türetilen teoremler akıl yürütme faaliyetini gerektirirler. Bu sebeple sentetik önermelerdir. Dolayısıyla geometri önermeleri bilimin temelinde yer alacak bir diğer sentetik *a priori* önermelerdir.

Böylece Kant metafiziği bir bilim olarak kurabilmeyi sağlayacak olan, hem evrensel olarak geçerli ve zorunlu, hem de bilgimizi genişleten yargıları tespit etmiş ve nesnenin insan bilgisine konu olabilmesinin koşullarının merkezine özneyi yerleştirerek bilgiyi öznenin bir faaliyeti haline getirmiştir. Bilgiyi öznenin bir faaliyeti olarak ele almak, bilebilir olanlara bir sınır çizerek insan aklının sınırlarını belirlemiştir. Özne önce kendini inşa eden sonrasında ise hissetme yetisi üzerinden topladığı verileri görü zemininde kavramsallaştırarak, kategori ve şemalar aracılığıyla nesneyi bir birey olarak tutar ve hakkında yargıda bulunur. Yani, nesnelere dair bilgimizin mekanı yargılardır.

²¹¹ Lisa Shabel, “Reflections on Kant’s Concept (and Intuition) of Space,” *Studies in History and Philosophy of Science Part A* 34, no. 1 (2003): 45–57, [https://doi.org/10.1016/S0039-3681\(02\)00089-4](https://doi.org/10.1016/S0039-3681(02)00089-4), s.54

Yargı kurulumunun insan zihninde *a priori* olarak var olan kavram ve görümler ile gerçekleşmekte olması Kant'ın nesnelerin insan zihnine konu edinebilmesini sağlayan yapıyı içkin bir yapı olarak ele aldığını göstermektedir. Ayrıca Kant'ın insanın nesne ile ilişkilendirilmesinde öznenin “yargı kapasitesine” dikkat çekmesi ve kuramda sentezin yeri önelliği ön plana çıkarmaktadır.²¹² Kant'ın özcede içkin olarak var olan kavram ve görümler üzerinden onun yargı kapasitesi ile ilgili olarak yargıda bulunduğu iddiası, zihnindeki bu araçların doğal olarak insanda var olduğuna ve tecrübeyle ilişkili olması sebebiyle evrimleşebileceğine dair öne sürümlerin yolunu açmıştır. Kant'ın bu araçların belirli bir amaç doğrultusunda ortaya çıktığına dair açık bir tartışma yürütmemesinin konuyu tartışmalı kılmasıyla beraber, Kant'ın doğalcı bir tutum sergilediğine yönelik yorumlamalar mevcuttur.²¹³ Bu durumda Kant'ın kavramların nesneler ile ilişkilendirilmesinde öne sürmüş olduğu teori, insanda içkin bir yapı varsaymasıyla ve bu yapıyı objektif bir şekilde işlemesiyle birlikte öznenin yargı kapasitesiyle ilişkilendirmesinden kaynaklı olarak aynı zamanda bireye özgü kabul etmesine dair tutumu Chomsky'nin kuramı ile uyumlu gözükmektedir. Ancak Kant, içeriği yapının kendinden ayırmakla Chomsky'den tamamen farklılaşmaktadır.

Kant ile birlikte varlığın dilin sınırlarına taşınmasının ardından Frege'nin çalışmalarıyla birlikte varlıkla irtibatımız, varlık ve bilgiye dair tartışmalar dilin sınırları içerisine taşınmıştır. Bir sonraki bölümde Frege ile birlikte gerçekleşen “Dile Dönüş” hareketi ve Frege'nin Kantçı manada görüyü eleterek aritmetiği temellendirmek amacıyla ortaya koymuş olduğu dil felsefesi açıklanacaktır.

²¹² Jhon Zammito, “Kant's Notion of Intrinsic Purposiveness in the Critique of Judgment,” *Kant Yearbook* 1 (2009).

²¹³ Young, “Kant on the Construction of Arithmetical Concepts.”, s.24

3. FREGE VE GÖRÜNÜN İPTALİ

3.1. Öklidçi Olmayan Geometrilerin Keşfi ve Sentetik *A priori* Önermelere Eleştiri

Yukarıda anlatılmış olduğu üzere Kant'ın projesinin dayandığı temel problem sentetik *a priori* önermelerin imkanı sorunuydu. Kant metafiziği bir bilim olarak kurma hedefini her zaman ve her yerde geçerli olan ve aynı zamanda bilgimizi genişletme imkanını bizlere sunan sentetik *a priori* önermelerin imkanını açığa çıkararak gerçekleştirmişti. Kant geometri ve aritmetik önermelerinin saf görüye dayanıyor olmaları sebebiyle *a priori*, bilgimizi genişletiyor olmaları sebebiyle de sentetik önermeler olduklarını öne sürerek metafiziği bir bilim olarak kurma imkanını sunmuştur. Geometrinin temelleri Öklid'in öne sürdüğü olduğu beş postulatına dayanmaktadır ve Öklid'in beşinci postulatı ile çelişen Öklidçi olmayan geometrilerin keşfiyle birlikte sentetik *a priori* önermelere olan güven sarsılmıştır.²¹⁴ Öklidçi olmayan geometrilerin keşfiyle birlikte birbirleri ile çelişen önermelerin aynı anda geçerli olmaları geometri önermelerinin *a priori* önermeler olduğu fikrini zedelemiştir. Dönemin Kantçı düşünürleri geometri önermelerinin *a priori* önermeler olmadıklarına dair getirilen eleştirilere karşılık bu tür geometrilerin pratik bir alanda kullanımlarının olmamaları sebebiyle sentetik *a priori* önermelerden bahsetmenin hâlâ mümkün olduğunu savunmuşlar, ancak Einstein'ın görelilik kuramının ispatlarında Öklidçi olmayan geometrilerin kullanılmasıyla birlikte bu savunma geçersiz hale gelmiştir. Böylece geometri ve aritmetik önermelerinin sınıflandırılması yeniden bir problem haline gelmiştir.

Sentetik *a priori* önermelere dair getirilen eleştirilerle birlikte karşımıza iki farklı tutum çıkmaktadır: Hilbert ve Poincaré'nin savunduğu üzere geometri ve aritmetik önermelerinin tanımlardan ibaret olduğu fikri ve Russell ve Frege'nin savunduğu üzere bu tür önermelerin aksiyomlardan ibaret olduğu fikri.²¹⁵

Hilbert'e göre geometri önermeleri tanımlardan ibarettir ve önemli olan

²¹⁴ A. Ayhan Çitil, "Matematik ve Felsefe," *Felsefe Logos* 2 (2013)., s.34

²¹⁵ A. Ayhan Çitil, "Matematik ve Felsefe", s.35

tutarlılıktır.²¹⁶ Yani bu tür önermeler görüye dayalı önermeler değildir ve onlara yer aldıkları bağlamdan bağımsız bir doğruluk değeri atfetmek anlamlı değildir. Belirleyici olan bu tür önermelerin yer aldıkları bağlam içerisinde bir tutarlılık gösterip göstermedikleridir. Çünkü bu tür önermeler bizlere yalnızca geometri nesnelerinin tanımlarını vermektedirler ve Öklidçi geometri veya Öklidçi olmayan herhangi bir geometrinin sunmuş olduğu anlayış içerisinde bu tanımlar birbirleri ile tutarlı bir dünya sunmaları durumunda kullanılabilir tanımlar olarak ele alınmalıdır.

Poincaré de Hilbert'e benzer bir şekilde matematik ve geometri önermelerinin tanımlardan ibaret olduğu ve hipotezlere dayandığını savunur.²¹⁷ Poincaré'ye göre bu tür önermeler örtük tanımlardır ve referans alınan tanımlara göre yeni önermeler türetilir. Örneğin, toplama işleminin nasıl gerçekleştirileceğine dair bir tanım kabul edilir ve o referans alınarak yeni teoremler oluşturabilir.

Frege, Hilbert'e karşılık yazmış olduğu "*The Foundation of Geometry*"²¹⁸ adlı makalesinde Hilbert'in aksiyoma ve tanıma dair getirmiş olduğu tanımlamalarda yanlış olduğunu söyleyerek, tanımların aksiyomlara yalnızca anlam verdiklerini ve tanımların analitik önermeler olmaları bakımından yalnızca tanımladıkları nesneye dair bir basitleştirme sunduklarını ve bilgimizi genişletmediklerini söylemiştir. Aksiyomlar ise doğruluğu ispatlanmaya gerek duyulmayan ve kendinden ispatlı olan önermelerdir ve tanımlar gibi bizlere kendilerinin tekabül ettikleri nesneye dair basitleştirilmiş bir bilgi sunmak yerine, bilgimizi genişletme imkanı sunan referans noktalarını oluştururlar. Geometri önermeleri, teorem geliştirme imkanı sunan kendinden ispatlı ve sezgiye dayalı önermeler olmaları bakımından aksiyomlardan oluşmaktadırlar. Frege aritmetik önermelerinin ise mantık ilkelerine indirgenebileceğini öne sürerek aritmetik önermelerinin kurulumunda görüye ihtiyacı ortadan kaldırmış ve bilgi ve varlıkla ilişkimize dair tartışmaları dil içerisine taşımıştır. Bu tartışmaların dilin sınırları içerisine taşınması ise "*dile dönüş*" olarak adlandırılmaktadır.²¹⁹

Frege'nin temel projesi aritmetiği temellendirmektir ve Frege bu projesini

²¹⁶ Şabahattin Yalçın, "Frege:Semantikten Metafiziğe Paradokslar," *Felsefe Tartışmaları*, 2003., s.53

²¹⁷ Henri Poincare, *Bilim ve Hipotez*, çev. Fethi Yücel, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998)

²¹⁸ Gottlob Frege, "The Foundation of Geometry," *Philosophical Review* 69, no. 1 (1960), <https://doi.org/10.1090/S0002-9904-1925-03992-0>.

²¹⁹ Egemen S. Kuşçu, "Analitik Felsefe: Dile Dönüşten Ontolojiye Döüş," *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 31 (2016), s.124

gerçekleştirmek üzere yürütmüş olduğu incelemeyle birlikte bizlere bir dil felsefesi sunmuştur. Konumuz itibarıyla bizi ilgilendiren asıl mesele Kantçı manada görünün iptalini sağlayan bu dil felsefesidir. Bu sebeple asıl odak noktamız bizlere bilgimizi genişletme imkanı sunan sentetik önermeler olacaktır. Bu tür önermeler bizim bilgimize bir zemin sağlayarak nesne ile irtibatımızın kurulma biçimini bizlere göstermektedir. Bu sebeple öncelikle Frege'ye göre genel manada önermelerin doğasının ne olduğu açıklanacak ardından aritmetiğin temellendirilmesi projesinin daha anlaşılır kılınabilmesi adına Frege'nin dil felsefesinden bahsedilecektir. Son olarak ise aritmetiğin temellendirilmesi meselesine geri dönülerek aritmetik ve geometri önermelerinin mantık yasalarına indirgenmesi açıklanacak ve bu önermelerin bilgimizi genişletme imkanını bizlere sunan analitik önermeler olduğuna dair açıklama sunulacaktır.

3.2. Önermelerin Doğası

Dile dönüş hareketi Frege'le birlikte gerçekleşmiştir, çünkü Frege'yle birlikte dil araç konumundan çıkarak “felsefi meselelerin ortaya çıkmasını sağlayan zemin”²²⁰ haline gelmiştir. Frege doğal dilden hareketle doğal dile dair bir çözümleme girişiminde bulunmuştur. Frege'ye göre düşüncenin arkasında mantık yasaları yer almaktadır, düşüncenin kendisi değişse de arkasında yer alan yasalar sabittir.

“Farklı düşünce yapıları onların psikolojik etkenler gibi dışsal etkilerle ne derecede ilişki halinde olduklarına bağlı olarak değişmektedir, ancak düşüncenin kendisi incelendiğinde onun arkasında matematiksel notasyonun olduğu”²²¹, yani mantık yasalarının kendisinin olduğu görülmektedir. Bu sebeple Frege tartışma alanını dil alanına taşımış ve önermelerin doğasına dair bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Klasik düşünce bir önermeyi özne + yüklem + dır (kopula) olarak bölümlendirmiş ve önermeyi bu parçaların toplamı olarak ele almıştır. İlk bölümde açıklandığı üzere Kant kopulanın işlevini şemalara atfederek kavramlar ve o kavramların anlamlı hale gelmesini sağlayan saf görü formları ve onların kategorileri arasında şemaların bir birleştirici görevi gördüğüne dair bir öne sürümde bulunmuştur. Frege, klasik düşüncenin parçaların bütüne

²²⁰ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, ed. çev. H. Bülent Gözkan (İstanbul: YKY Yayınları, 2017)., s. 15.

²²¹ Frege, *Aritmetiğin Temelleri*., s.80

anlam verdiğine dair görüşüne karşı çıkararak bir önermenin ancak bütünün ele alındığında bir anlama sahip olabileceğini savunmuş²²² olup önermeleri fonksiyon-argüman ilişkisi bağlamında ele alarak kavram ve nesne ilişkisini kavramın kaplamı ile nesnesi arasındaki ilişki bağlamında ele almış, böylece görüşü önerme kurulumunun dışında bırakmıştır.

Frege'nin önermelere dair yaptığı inceleme aritmetik önermelerine dair yaptığı inceleme ile kendisini göstermektedir. Çünkü düşüncenin arkasındaki yasalar aritmetiğin kendisini, yani onun aksiyomatik doğasını, mantık yasalarını bizlere vermektedir. Dolayısıyla onun önermelere dair incelemesi aritmetiğin mantık yasalarına indirgenmesi projesidir. Aritmetiğin mantık yasalarına indirgenmesi meselesini daha anlaşılır kılabilmek adına öncelikle Frege'nin *apriori* ve *a posteriori* ayrımı ile sentetik ve analitik önermelere dair yaptığı ayrım açıklanacaktır.

Klasik düşünceye göre *a priori* bilgi deneyime ihtiyaç duymadan sahip olduğumuz, doğruluğu kendinden ispatlı bilgilerdir. *A posteriori* bilgiler ise doğruluğunun ispatlanabilmesi için deneyime başvurulması gereken bilgilerdir. Bu düşünceye göre analitik önermelerde yüklemnin kendisinin öznenin tanımında içerilmesi sebebiyle analitik önermeler bizlere yeni bir bilgi veremeyen önermelerken sentetik önermelerde yüklemnin kendisinin öznenin tanımında içerilmiyor olması sebebiyle sentetik önermeler bilgimizi genişleten önermelerdir. Bu ayrımın temelini oluşturan fikir özdeşlik fikrine dair sahip olunan anlayıştır. Bu anlayışa göre iki şeyin özdeş kabul edilmesi için onların her bakımdan aynı olması gerekmektedir ve bu ilişki şeylerin karşılık geldikleri anlamları da kapsamaktadır.

Frege *a priori* ve *a posteriori* ayrımını deneyime başvurmak üzerinden yapmamış, ayrımı doğruluk değeri alma biçimleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Eğer “doğruluğunun kanıtlanması tümel yasalar ile gerçekleştiriliyorsa bir bilgi *a priori*, tümel olmayan yasalar ile gerçekleştiriliyorsa ve tümel olmayan bir doğruluğa karşılık geliyorsa *a posteriori* bir bilgidir.”²²³ Yani başka bir ifadeyle, yapmış olduğu ayrım genel mantık yasalarında kanıtı açıkça beliren bilgi türü ile genel mantık yasalarında kanıtı açıkça belirmeyen bilgi türü arasındadır.²²⁴ Bu aynı zamanda *a priori* bilginin kendinden kanıtlı

²²² Arda Denk, “Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler,” *Felsefe Tartışmaları* 5 (1989)., s.24-5

²²³ Frege, *Aritmetiğin Temelleri*., s.92

²²⁴ Michael Dummett, *Frege and Other Philosophers*, University of Oxford (Oxford Scholarship Online, 2003), <https://doi.org/10.5840/schoolman199471322>., P.132 228 Frege, *Aritmetiğin Temelleri*., s.185

bilgi olduğunu göstermektedir, çünkü mantık yasaları ispata ihtiyaç duymayan kendinden kanıtlı yasalar, yani aksiyomlardır.

Frege'ye göre analitik ve sentetik önermeler arasında bilgimizi genişletip genişletmemesi durumu ayırıcı bir özellik değildir. Ona göre analitik önermeler de bilgimizi genişletebilen önermelerdir. Frege'nin analitik önermelerin bilgimizi genişletme imkanına sahip olduğuna dair görüşü onun özdeşliği doğruluk değeri bağlamında ele alıyor olmasından kaynaklanmaktadır.²²⁵ Frege'ye göre iki şey bir önermede birbirinin yerine kullanıldığında o önermenin doğruluk değeri değişmiyorsa, o iki şey birbiri ile özdeştir. Yani Frege'ye göre özdeşlik, yerine koyulabilirlik bağıntısına karşılık gelmektedir.²²⁶ Frege'nin özdeşlik bağıntısını yerine koyulabilirlik üzerinden ele alıyor olmasının zemininde ise yapmış olduğu anlam- gönderim ayrımı yer almaktadır. İki farklı kavramın anlamları birbirinden farklı olmalarına rağmen karşılık gönderimde bulundukları nesne aynı olabilir ve böyle bir durumda iki ayrı kavramın aynı önerme için kullanılmaları durumu önermenin doğruluk değerini değiştirmez. Bu durum analitik önermelerin bilgimizi genişletebiliyor olduğunu göstermektedir, çünkü farklı anlam kullanımlarına dair yeni bir bilgi elde etmemizi sağlarlar. Analitik önermeler ile sentetik önermeleri birbirinden ayıran husus ise *a priori* bilgi ile *a posteriori* bilgiyi birbirinden ayıran husus ile aynıdır, yani kendinden kanıtlı olması analitik önermeleri sentetik önermelerden ayırır.²²⁷

Frege aritmetiğin mantık yasalarına indirgenebildiğini öne sürdüğü ve geometri önermelerinin aksiyomatik bir doğaya sahip olduğunu öne sürdüğü için onları analitik önermeler olarak ele almıştır. Çünkü matematik önermeleri de geometri önermeleri de kendinden ispatlı önermelerdir. Aritmetik ve geometri önermelerinden önce ilk olarak özdeşlik bağıntısının doğruluk değeri bağıntısıyla ilişkili olarak ele alınmasını ve görüş iptalini mümkün kılan anlam-gönderim, fonksiyon-argüman ayrımları ele alınacaktır. Böylece Frege'nin aritmetik ve geometri önermelerine dair görüşünü daha anlaşılır kılmayı amaçlamaktayız.

²²⁵ Dummett, Frege and Other Philosophers., p.40

²²⁶ Frege, Aritmetiğin Temelleri., s.159

²²⁷ Dummett, Frege and Other Philosophers., p.22

3.3. Anlam ve Gönderim Ayrımı

Kant bilginin sınırlarını belirleyerek hakkında konuşabileceklerimizin sınırlarını belirlemiş ve felsefi tartışmayı, nesnemiz haline getirebildiğimiz alanı ifade eden fenomenal alana taşımıştır. Kant sonrasında ise Frege'yle birlikte dil hakikatin ifade aracı konumundan çıkarak varlık ile ilişkimizin kurulduğu yer haline gelmiştir. Böylece “neyin dil içerisinde temsil edilebileceği ve neyin dile getirilebileceği soruları, neyin var olduğu ve neyin bilinebileceği sorularına öncelikli hale gelmiştir.”²²⁸ Frege klasik düşüncenin sözcük anlamlılığını öne çıkardığı sisteme karşı çıkararak tümce anlamlılığını öne çıkaran bir çözümlemeyi savunmuştur. O klasik anlayıştaki kopulayı özne ile yüklemi ayıran bir element olarak değil, önermesel bir içeriği sunmayı mümkün kılan bir eşitlik ifadesi olarak ele almıştır ve ona göre kopula bir argüman ile fonksiyon arasında bir ilişki kurmaktadır.²²⁹ Frege'nin önermelere dair yaptığı çözümlemenin temelinde onun özdeşliği yerine koyulabilirlik olarak ele alması yer almaktadır ve özdeşliği bu şekilde ele almasını ise anlam ve gönderim arasında yapmış olduğu ayrım sağlamaktadır. Bu sebeple Frege'nin özdeşlik bağıntısına bakışıyla birlikte anlam-gönderim ayrımından bahsedilecek ve sonrasında yapıyı tamamlayan fonksiyon-argüman ayrımı açıklanacaktır. Sonrasında ise bu ayrımlar çerçevesinde kavram ve nesne ile ilişkisine dair bir açıklama sunularak onun düşüncüyü ele alış biçimi ve düşüncenin yargıya dönüşmesine dair yaptığı açıklamadan bahsedilecektir.

Frege, “*Aritmetiğin Temelleri*” adlı eserinde önermelerin doğasına dair yapmış olduğu çözümlemede üç ilkeye bağlı kaldığını belirtmiştir:²³⁰

1. Psikolojik olanı mantıksal olandan, öznel olanı nesnel olandan kesin bir biçimde ayırmak.
2. Sözcüklerin anlamını/gönderimini tek başına değil, ancak bir tümce bağlamında ele almak.
3. Kavram ile nesne arasındaki ayrımı asla gözden kaçırmamak.

²²⁸ A. Ayhan Çitil, *Matematik ve Metafizik* (İstanbul: Alfa, 2012)., s.15

²²⁹ Reinhardt Grossmann, “The Semantic Tradition from Kant to Carnap,” *International Studies in Philosophy*, 1993, <https://doi.org/10.5840/intstudphil199325319>, s.63

²³⁰ Frege, *Aritmetiğin Temelleri*., s.85

Frege sunmuş olduğu bu üç ilke ile “önerme içeriğine ulaşma imkanı sorusu ile önermenin öne sürülmesinin gerekçelendirilmesinin nereden türetildiği sorusu arasında bir ayrım yapabilme” imkanını açığa çıkarmıştır.²³¹ Ona göre bu ayrımla birlikte özdeşliğe dair daha doğru bir anlayış geliştirmemiz mümkün olacaktır.

Frege’ye göre Kant’ın sunmuş olduğu özdeşlik anlayışı bilişsel farklılıkları gözden kaçırmış olması sebebiyle $a=a$ ifadesini özdeş kabul etmesine karşılık $a=b$ ifadesini özdeş kabul etmemiştir.²³² Kant özdeşlik ilişkisini sahip olduğu *a priori* anlayışı ile ilişkilendirmiştir. Ancak Frege’ye göre *a priori* bilgi deneyimden türeyebilir ve farklı ifadeler aynı belirlenimin farklı sunuluş biçimlerine (*mode of designation*) karşılık gelebilir. Bu iki farklı ifadenin aynı nesneyi yalnızca farklı bir yönünden sundukları anlamına gelmektedir.

Burada Frege anlam ile onun gönderimi arasında bir ayrım yapmaktadır. İfadelerin nesneyi sunuş biçimleri onların arasındaki anlam farklılığına işaret etmektedir. Aynı nesneyi sunuyor olmaları ise onların aynı nesneye gönderimde bulunduklarını göstermektedir. Frege bu ayrımı açıklayabilmek için Venüs örneğinden bahsetmiştir:²³³ “Akşam Yıldızı” ve “Sabah Yıldızı” görüldükleri zamanlara bağlı olarak aynı gezegenin farklı biçimlerde sunulmuşlarıdır. Yani bilişsel bir farklılık sebebiyle gönderimi aynı olan iki farklı ifade aynı gönderime sahip olduklarının keşfedilmesiyle birlikte bu iki farklı ifade arasında bir özdeşlik bağıntısı kurulmuştur. Aralarındaki özdeşlik bağıntısının klasik anlamda *a priori* olmamaları sebebiyle kabul etmemek iki ifadenin sunmuş olduğu nesnenin farklı olmasını gerektirirdi. Ancak iki ifadenin de sunmuş olduğu nesne aynıdır ve bu durum ifadelerin bilişsel olarak karşılık geldikleri anlamları ile sunmuş oldukları nesne, yani gönderimleri arasında bir ayrım olduğunu göstermektedir.

Frege özel adları yapmış olduğu bu ayrım çerçevesinde ele almıştır. Özel adlar gönderimde bulundukları nesnelere verilmiş olan tüm anlamların doğrudan ifade edilme biçimleridir.²³⁴ Yani özel adlar gönderimde bulunduğu nesnenin özellikleri yerine

²³¹ Frege, *Aritmetiğin Temelleri.*, s.59

²³² Gottlob Frege, “Sense and Reference,” *Philosophical Review* 57, no. 3 (1948): 209–30., s.209

²³³ Frege, “Sense and Reference”, s.10

²³⁴ Frege., “Sense and Reference”, s.211

geçebilen bir kısaltmaya karşılık gelmektedir.

Frege anlam ile gönderim arasında yapmış olduğu ayrımla birlikte her anlamın bir gönderimi olamayacağını da belirterek²³⁵ bir nesneye karşılık gelmeyen önermeler hakkında konuşma imkanını ortaya koymuştur. Böylece boş adlar ile kurulan önermeler gönderimi olmamakla beraber bir anlama sahip olmaları sebebiyle haklarında konuşma imkanı bulunan önermelerdir. Frege bu tür önermelerin dolaylı ifadeleri barındırdığını söylemiştir. Frege bu tür önermelerin yapılarına dair “*Begriffsschrift*”te bir açıklama sunmamış olmakla birlikte “*Sense and Reference*” adlı makalesinde bu tür önermelerin ifadenin kendisine gönderimde bulunduğunu, yani anlam üzerine bir bildirimde bulunduğunu açıklamıştır.²³⁶ Böylece bu ayrımla birlikte gönderimi olmayan ifadeler hakkında konuşmanın zorluğu ortadan kalkmıştır.

Anlam ile gönderim arasındaki ayrım onların kavram ile ilişkileri üzerinden kendini göstermektedir.²³⁷ Bu ilişkinin anlaşılması adına öncelikle anlam ile onun kişide karşılık geldiği imge arasında bir ayrım yapılmalıdır.²³⁸ Anlamın karşılık geldiği imge öznel ve kişiden kişiye değişir, ancak onun kavramsallaştırılması nesneldir. Kişideki imge değişse dahi nesnel olarak belirlenmiş aynı kavram üzerinde konuşabilme imkanına sahip olmamız kavramın kendisinin öznel olmadığını göstermektedir. Öznel olan kavram değil, kavramın kişide karşılık geldiği imgedir. Özel ad, anlam tarafından belirlenir ve nesnenin kendisine gönderimde bulundur.²³⁹ Kavramın karşılık geldiği kelime ise belirsizlik gösterebilir, çünkü öznel bir durumu barındırır. Ancak öznelliğin kaynağı nesnenin kendisi değil, imgesidir. Nesnellik ise nesnenin kendisi tarafından sağlanır, bu ise özel adların anlam tarafından belirlenen nesnenin kendisine gönderimde bulunmasından kaynaklanmaktadır.²⁴⁰ Yani özel ad anlamı ifade eder ve gönderimi belirler. Kişideki imge, anlam ve kavram arasında kurulan bu ilişki Frege’nin bağlı kaldığı ilk ilkenin gerekliliğini karşılamaktadır. Böylece Frege psikolojik olan ile mantıksal olan arasında bir sınır çizmiştir. Frege psikolojik olan ile mantıksal olan

²³⁵ Frege., “Sense and Reference”, s.211

²³⁶ Kevin C. Klement, *Frege and The Logic of Sense and Reference*, vol. 4 (New York: Routledge, 2002), s.14

²³⁷ Frege, “Sense and Reference.”, s.212

²³⁸ Frege, “Sense and Reference.”, s.212

²³⁹ Frege., “Sense and Reference”, s.213

²⁴⁰ Frege., “Sense and Reference”, s.214

arasında yapmış olduğu bu ayrımla, gönderimi önermenin anlamı üzerine olması bakımından *içsel* (*internal*) ve dış dünyada bir nesneye dair olması bakımından *dışsal* (*external*) olmak üzere iki farklı biçimde ele almaktadır. Çünkü ona göre, bir önermede anlam yalnızca düşüncenin kendisini sunmaktadır.²⁴¹ Çünkü anlam değıştiğinde düşünce de değışmektedir. Düşünce ise mantıksal olandan ayrılmalıdır. Çünkü düşüncenin kendisi önermenin doğruluğu hakkında bir bildirimde bulunmayıp yalnızca özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi bizlere sunmaktadır. Yani, anlam terimler arası ilişkiyi sunar. Önermenin mantıksal değeri bildiren ise o önermenin gönderimidir. Doğruluk değeri ise önermenin gönderimi ile belirlenir. Bu durum gönderimi olmayan önermelerin bir doğruluk değeri olamayacağı sonucunu getirmektedir.

Bir önermenin gönderimi nesne ile ilişkilidir. Yani bir önermenin gönderimde bulunduğu bir nesne olgusal dünyada karşılığı bulunan bir nesne ise önerme ancak o zaman doğruluk değeri sahip olabilir. Çünkü ancak o zaman hakkında yargıda bulunmanın imkanından bahsedilebilir.

Bir önerme ya doğrudur ya da yanlıştır, alabileceği üçüncü bir doğruluk değeri yoktur.²⁴² Yalnızca önermenin bütünü doğruluk değerinden bahsetmek mümkündür, yani önerme bileşenlerinin tek tek gönderimleri değil, önermenin bütünü gönderimi göz önüne alınır ve doğruluk değeri belirlenir. Her önerme aynı doğruya ve yanlışa gönderimde bulunur.

Chomsky Frege'nin gönderim düşüncesini içsel olandan dışsal olana yönelik olması bakımından reddeder. Ona göre gönderim içseldir.²⁴³ Anlam, yapıya ve zihinsel imgelere gönderimde bulunur. Yani, kavramların, terimlerin gönderimi olgusal dünyadaki nesnelere yönelik olamaz. Bu bakımdan ele alındığında gönderim belirsizdir. Ona göre bu tür bir düşünce yapay, formel diller için açıklayıcı olsa da doğal dil için açıklayıcı değildir. Ancak, onun anlamı içsel kabul etmesi bakımından onu Frege'ye yakınlaştırmaktadır. Çünkü Chomsky, anlamı yapının işleyişine indirgemesi ve kullanımda açığa çıktığını öne sürmesi sebebiyle nesnel ve bağlamsal olarak ele almaktadır. Bu sebeple, Frege'nin önerme kurulumunda özneyi ortadan kaldırması ve

²⁴¹ Frege., "Sense and Reference", s.215

²⁴² Frege., "Sense and Reference", s.216

²⁴³ Enrico Cipriani, "Some Reflections on Chomsky's Notion of Reference", s.45

gönderimi olmayan nesneler hakkında kurulan önermelerde anlamın kendisine gönderimin olduğunu öne sürmesi, yani ilişkileri esas alması bakımından Chomsky'yi Frege'ye yakınlaştırmaktadır.

Chomsky cins adları ile özel adlar arasında bir ayırım yapmaması sebebiyle kavram ve kelimeler arasında Frege'nin yapmış olduğu gibi nesnellik ve öznellik ayırımı yapmamakta ve söz öbeklerinin dış dünyadaki nesnelere gönderimini belirsiz bulmaktadır. Chomsky'ye göre anlamın içsel olmasının sebebi, sentaktik temsillere, SM ve CI'da haritalanmış fonetik ve semantik temsillere gönderimde bulunuyor olmasıdır. Semantik biçimsel yapıdan bir şekilde türeyen ve konuşmacıda açığa çıkan dilsel bir temsil seviyesidir. Yani semantik, insanda içkin olarak bulunan dil yetisinde biçimsel yapıdan türer ve kullanımda açığa çıkar. Chomsky, semantiğin ortaya çıkışında biçimsel yapının işleyişini, yani söz öbeklerinin birbirleriyle ilişkilenmelerini belirleyen kuralları temel almıştır. Ancak terimler arası ilişkinin bütününden hareket etmemiştir. Gönderimi belirsiz kabul etmesinden dolayı ise semantik teoriye dair tartışmayı kuramına dahil etmemiştir.

Önermede bütünün gönderiminin dikkate alınıyor olması, bu bütünlüğün nasıl sağlandığı sorusunu gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, bahsedilen sorunun cevaplanması üzere Frege'nin üçüncü ilkesi yani, kavram ve nesne ayırımıyla birlikte fonksiyon-argüman ayırımına ve her önermenin karşılık geldiği bir düşünce olduğuna dair görüşleri açıklanacaktır.

3.4. Fonksiyon-Argüman Ayırımı ve Kavram ve Nesne

Klasik düşüncede önerme özne ve yüklem ile kurulmaktadır ve ikisini birbirine bağlayan şey ise kopuladır. Klasik düşünce parçaların anlamlı olmaları durumunda önermenin kendisine bir anlam atfetmektedir. Frege ise ancak önermenin bütünün anlamı ve gönderiminden bahsetmenin mümkün olduğunu öne sürmüştür. Frege'nin sunmuş olduğu yapıda öznenin yerini özel ad yüklem yerini ise kavram-terim almaktadır.²⁴⁴ Kavram-terim tamamlanmamış bir yapıya sahipken özel adlar nesneye gönderimde bulunmaları

²⁴⁴ Denkel, "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler.", s.26

sebebiyle tamamlanmış yapılardır ve kavram-terime özel ad bir nesne sunarak onu tamamlar.

Kavramlar yüklemseldir, özel adlar ise nesneye gönderimde bulunurlar. Kavramların bu yüklemsel yapısı ise dilbilimseldir.²⁴⁵ Özel adların yüklem olmadığı Venüs örneğinde görülmektedir.²⁴⁶ Özel adın kendisi ancak nesneyi bizlere sunar. Ancak kavramlar yüklemseldir. Onlar bize bir küme sunarlar ve dolayısıyla elemanları olmalıdır. Frege kavramların nesne ile ilişkisini altına düşme (*falling under*) bağıntısı şeklinde açıklamaktadır.²⁴⁷ Yani yüklemsel olan kavramın altına, kavramın işaret ettiği özellikleri taşıyan bir nesne düşmektedir. Bu ilişki mantıksal bir bağıntıdır.

Kopula önermede bir eşitlik bağıntısını dile getirir²⁴⁸ ve bir nesneye gönderimde bulunan özel ad, işaret ettiği nesne ile ilgili bir yargının kavramın boşluklu yapısını doymuş bir hale getirerek bildirilmesini sağlar. Böylece önermenin bütünlüğü sağlanmış olur ve gönderime sahip olabilir. Bir gönderime sahip olmaması durumunda ise yine önermenin bütünün anlamı göz önüne alınarak o anlama gönderimde bulunulur. Nesne kavramdan farklıdır, çünkü nesne için öne sürülen kavram için öne sürülemez. Kavram yalnızca nesnenin kendisinin altına düştüğü birtakım bağıntıları ifade eden bir küme işlevi görmektedir. Dolayısıyla nesnenin kendisi için öne sürülenler bağıntıların kendisi için öne sürülemez.²⁴⁹ Çünkü kavramın bir gönderimi olamaz. O yalnızca bağıntıları ifade eder. Ancak anlamın kendisine gönderimde bulunmak mümkün olduğu gibi bağıntıların kendisine gönderimde bulunmak da mümkündür. Bu durumda dilbilimsel bir nesneye gönderimde bulunulmuş olur.

Kavram ile nesne arasında yer alan altına düşme bağıntısı bizlere kavramın kaplamı içerisinde yer alan nesnelerin olduğu bir yapı sunarak sistem içerisinde görünüm iptalini sağlamaktadır.²⁵⁰ Böylece görünüm kavram ile nesne arasında kurmuş olduğu bağıntıyı bizlere küme-eleman ilişkisi sağlamaktadır. Bu ilişkinin anlaşılması için ise Frege'nin yapmış olduğu fonksiyon- argüman ayrımının açıklanması gerekmektedir.

²⁴⁵ Gottlob Frege, "On Concept and Object," *Oxford Journals* 60, no. 238 (1951), <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.1983.tb00208.x>, s.169

²⁴⁶ Frege, "On Concept and Object", s.170

²⁴⁷ H. Bülent Gözkan, "Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler," *Anlam Kongresi ODTÜ Felsefe Günleri Aralık* (2000)., s.176

²⁴⁸ Frege, "On Concept and Object.", s.169

²⁴⁹ Frege., s.175

²⁵⁰ Gözkan, "Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler.", s. 179

Fonksiyon alanı ile kaplam alanı birbirine özdeştir, aynı şeyleri ifade eder ve fonksiyon her zaman doğruluk değerine karşılık gelir.²⁵¹ Yani kavram-terimin karşılığı fonksiyondur. Fonksiyon da kavram-terim gibi doymamış bir yapıya karşılık gelir ve fonksiyonlar doymuş yapıda olan argümanlar ile tamamlanırlar. Matematiksel olarak fonksiyon argüman bağıntısı bir değer alma biçimini ifade eden alan ile o değer alma biçimini bir bildirime dönüştüren sayı arasında kurulan bağıntıdır. Bildirim ancak fonksiyon argüman ile tamamlandığında ortaya çıkabilir ve bir doğruluk değerine karşılık gelir.²⁵² Yani bir bildirimin oluşması, bir argümanın bir fonksiyon için değerinin belirlenmesidir.²⁵³ Frege fonksiyonlar ile değerleri arasındaki eşitliğin bir mantık yasası olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁵⁴

Denklemler önermelere karşılık gelmektedir²⁵⁵ ve tek bir argümanla oluşturulan denklem bir kaplamı ifade ederken iki argümanla oluşturulan bir denklem bağıntıların kendisini ifade etmektedir.²⁵⁶ Yani, Frege'nin önermeyi ele alış biçimi fonksiyon-argüman ilişkisine karşılık gelmektedir. Kaplamanın kendisi bizlere bir küme sunmaktadır ve bu kümenin elemanları ile ilişkisi fonksiyonların değer alanında sayılar ile kurduğu ilişkiye benzemektedir, yani küme- eleman ilişkisine benzer ve bu ilişki mantıksal bir zorunluluk olarak ele alınmalıdır. Kavramlar doymamış yapıdadır ve bizlere belirli bağıntı kümelerini sunarlar. Onların elemanları ise özel adlardır ve onlar nesneye gönderimde bulunurlar. Ancak bir değer alanı içerisinde tanımlanmaları gereklidir, yani bir kaplam içerisinde yer almaları gerekir. Bu da doğruluk değerinin ancak önermenin bütünü söz konusu olduğunda belirlenebileceğini göstermektedir.

Frege önermelerin kurulumu ve yapılarının çözümlenmesine dair sunmuş olduğu incelemede anlama yetisine dair detaylı bir inceleme sunmayarak²⁵⁷ nesnenin insan zihni tarafından yakalanmasına dair Kant'a benzer bir biçimde açıklama getirmemiştir. Frege'ye göre bir şeyi anlamak ona dair düşüncüyü yakalamaktır ve bu bilişsel bir yapıya işaret etmektedir. Bu durum Frege'nin anlama yetisini mantıksal açıdan ele aldığını

²⁵¹ Frege Gottlob, çev. Şule H. Elkatip "Fonksiyon ve Kavram," *Felsefe Tartışmaları* 2 (1988), s. 14-5

²⁵² Frege, "Fonksiyon ve Kavram", s.16

²⁵³ Frege, "Fonksiyon ve Kavram", s.10

²⁵⁴ Frege, "Fonksiyon ve Kavram", s.11

²⁵⁵ Frege, "Fonksiyon ve Kavram", s.15

²⁵⁶ Frege, "Fonksiyon ve Kavram", s.22

²⁵⁷ Dummett, *Frege and Other Philosophers*, p.165

göstermektedir.²⁵⁸ Frege doğrunun tanımlanamaz olduğunu²⁵⁹ ve bir önermenin doğruluğu hakkında konuştuğumuzda onun ne anlama geldiği hakkında konuştuğumuzu söylemiştir. Her anlam ise bir düşünceye karşılık gelmektedir, yani her önerme bir düşünce bildirir. Hakkında konuşulan nesnenin özellikleri bir düşünceye karşılık gelir ve yargıda bulunma imkanını sunar. Bu imkan aynı zamanda doğruluk değerinin belirlenmesi imkanındır.²⁶⁰ Dolayısıyla doğruluk değeri atfedebileceğimiz önermelerin bir yargı bildirmesi gerekmektedir.

Emir ve soru cümleleri gibi cümlelerde ise bir yargı bildirimi söz konusu değildir. Dolayısıyla bu tür cümlelere doğruluk değeri atfedilemez.²⁶¹ Yani bir cümle yalnızca bir içeriğe değil bir öne sürüme sahip olmalıdır. Frege bir önerme hakkında onun bir öne sürümünden bahsetme imkanını onun düşünce ile ilişkisi açısından şu şekilde çözümlemiştir:²⁶²

1. Düşüncenin kavranması- düşünme (*the apprehension of a thought-thinking*)
2. Düşüncenin doğruluğunun belirlenmesi- yargı (*the recognition of the truth of a thoughtjudgment*)
3. Yargının bildirilmesi- öne sürüm (*the manifestation of this judgment-assertion*)

Düşünme fiilinin kendisi kişiye aitken ve öznelken, düşüncenin kendisi bir bildirime dönüştükten sonra düşünce ne öznenin iç dünyasına aittir ne de dış, olgusal dünyaya.²⁶³ Düşünce bir bildirime dönüştükten sonra zamansız bir hal alır ve değişmezdir.²⁶⁴ “Düşünceler anlama sahip dilsel bir form giydirilmiş duyumsanamaz şeylerdir.”²⁶⁵ Frege’ye göre “cümle yapısı düşünce yapısının imgesi gibi hizmet eder.”²⁶⁶ Dolayısıyla Frege düşüncüyü düşünme fiilinin bir yargı bildirimine dönüşmesini sağlayan mantıksal bir yapı olarak ele alarak, düşünce yapısı ile önerme yapısı arasında bir özdeşlik

²⁵⁸ Dummett., *Frege and Other Philosophers*, p.167-8

²⁵⁹ Gottlob Frege, “The Thought: A Logical Inquiry,” *Oxford Journals* 65, no. 259 (1973), <https://doi.org/10.1093/mind/lxxxii.325.107>, s.291, Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.292

²⁶⁰ Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.293

²⁶¹ Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.293

²⁶² Frege, “The Thought: A Logical Inquiry.”, “The Thought: A Logical Inquiry”, s.294

²⁶³ Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.308

²⁶⁴ Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.309

²⁶⁵ Frege., “The Thought: A Logical Inquiry”, s.298

²⁶⁶ Gottlob Frege, “Compound Thought”, *Oxford Journals* 72, sayı 285 (1963): 1–17., s.1

ilişkisi kurmuştur. Anlama yetisinin düşüncenin bu mantıksal tarafının felsefeyi ilgilendirdiğini, düşünme fiilinin bilişsel tarafının ise psikoloji bilimini ilgilendirdiğini söylemiştir.²⁶⁷

Frege'nin yapmış olduğu bu ayrımlar ile karşımıza çıkan yapı özetle şu şekildedir: Her önerme bir anlama sahiptir ve her anlam bize bir düşünce sunmaktadır. Ancak bir önermenin doğruluk değeri alabilmesi için önermenin anlamının bize sunmuş olduğu düşüncenin bir yargı bildirimine dönüşmesi gerekmektedir. Yani bir gönderimin olması gerekmektedir. Anlam ile gönderim arasındaki ayrım bizleri fonksiyon-argüman ayrımına götürmektedir. Kavram terimler bir küme belirterek doymamış bir yapıdadırlar ve yüklemsebildirler. Yani fonksiyonel bir değer alanı sunarlar. Onların bir argüman ile yani, bir nesne ile doymuş hale gelmesi gerekmektedir. Ancak bu durumda önermenin bütününden bahsetmek mümkündür. Bir sonraki başlığımızda Frege'nin sunmuş olduğu bu yapı üzerinden aritmetiği temellendirme projesi ve geometri önermelerini ele alış biçimi açıklanarak bu önermelerin kurulumunda Kantçı manada görünün iptal edilmesinden bahsedilecektir.

3.5. Aritmetiğin Mantığa İndirgenmesi ve Geometri Önergeleri

Yukarıda açıklanmış olduğu üzere Frege düşünce yapısı ile cümle yapısı arasında bir özdeşlik ilişkisi kurmaktadır ve ona göre “matematiksel notasyon düşünmeyi gerçekleştirebilecek şekilde gelişmiş gibidir”.²⁶⁸ Frege doğal dilden hareketle doğal dile dair çözümlemeye girişmiş ve doğal dilin yetersizliği onu “görüşel hiçbir şeyin içine sızmadığı ideografi yoluyla temsil etme çabasına” götürmüştür.²⁶⁹

Frege aritmetik önermelerinin analitik önermeler olduğunu ve aritmetiğin mantık yasalarına indirgenebileceğini göstermeden önce aritmetik önermeleri ve nesneleri hakkında öne sürülen birtakım görüşlere dair eleştirilerde bulunmuştur. Frege Kant'ın ve Hankel'in aritmetik önermelerini apaçık olmamalarından dolayı sentetik kabul ettiklerini

²⁶⁷ Dummett, Frege and Other Philosophers., p.166-7

²⁶⁸ Frege, Aritmetiğin Temelleri., s.80

²⁶⁹ A.Ayhan Çitil, “Ontolojik Açıdan Frege'nin Begriffsschrift'inin Barındırdığı Döngüsellik ve Gödel Tamamlanamazlık Teoremlerinin Yorumu,” Mantık, Matematik ve Felsefe I. Ulusal Sempozyumu Eylül (2004)., s.69

ancak bu durumun aritmetik önermelerinin aksiyomatik yani kanıtlanamaz doğasına dair bir açıklama getirmekte yeterli olmadığını söylemektedir.²⁷⁰

Sayıların deneyime indirgenmesine karşılık Frege'nin eleştirisi ise bu görüşün küçük sayılarda anlaşılır olmakla birlikte büyük sayıları açıklamada yetersiz olduğuna dairdir.²⁷¹ Frege, Mill'in savunduğu sayıların olgulardan türetildiği görüşüne karşılık ise bu görüşün "0" ve "1"i açıklayamadığı eleştirisini getirmiştir.²⁷²

Frege aritmetiğin yasalarının doğa yasaları olarak ele alınmasına karşılık aralarında bir benzerlik bulunmadığı ve aritmetiğin genel yasaları söz konusu olduğunda doğa yasalarında olduğu gibi bir tekil durumdan yola çıkmanın mümkün olmadığını söylemiştir.²⁷³ Frege'ye göre sayılar bir arttırma yolu ile tümevarımsal bir şekilde elde edilemez. Çünkü tümevarım yalnızca bir yasayı olası kılabilir ve bu sebeple olasılık kuramına dayandırılmak durumundadır. Bu durum da sayıların tümevarım yolu ile türetilmeyeceğini göstermektedir.²⁷⁴

Frege zamanın da sayıların türetilmesini mümkün kılmadığını, zamanın yalnızca saymayı mümkün kılan psikolojik bir gereklilik olduğunu söylemiştir.²⁷⁵ Çünkü zaman "saymayı mümkün kılan, bizi bir nesneden diğer nesneye götürmeyi mümkün kılan bağıntıları ön varsaymak durumundadır."²⁷⁶ Dolayısıyla ihtiyaç duyulan şey bu bağıntıları bize sunan bir yapıdır ve Frege'ye göre bu nesneler arası geçişi sağlayan bağıntıların kendisini bize ancak mantık yasaları verebilmektedir.

Frege sayılar hakkında öne sürülen görüşlere dair getirdiği eleştiriler sonucu sayıların ancak kavramlara yüklenebileceği sonucuna ulaşmıştır. Sayıların kavramlar ile ilişkisi onların kaplamları içerisinde yer alan nesneler, yani bir kümenin elemanları ile irtibatı üzerinden ve bir kaplamanın bir başka kaplam ile eşleşme bağıntısı üzerinden kurulmaktadır.²⁷⁷

Bir kavramın kaplamı altına hiçbir nesne düşmeyebilir ve bu durum bize "0"ı

²⁷⁰ Frege, Aritmetiğin Temelleri., s.92

²⁷¹ Frege., s.93

²⁷² Frege., s.95-6

²⁷³ Frege., s.100-1

²⁷⁴ Frege., s.102

²⁷⁵ Frege., s.136

²⁷⁶ Frege., s.137

²⁷⁷ Frege., s.156

vermektedir. Frege bu durumu şöyle ifade etmiştir:²⁷⁸

“Eğer, “a” ne olursa olsun, “a”nın bir kavram altına düşmediği tümcesi tümel olarak doğru ise, “0” sayısı bu kavrama aittir.”

Frege “1” in türetilmesini ise şu şekilde ifade etmiştir:²⁷⁹

“Eğer, “a” ne olursa olsun, “a”nın F kavramının altına düşmediği” tümcesi tümel olarak doğru değilse ve “a” F’nin altına düşer ve “b” F’nin altına düşer” ve “a” ve “b”nin aynı oldukları” sonucu tümel olarak çıkıyor ise “1” F kavramına aittir.”

Frege sayılar arası geçişi ise²⁸⁰ “Eğer F kavramının altına düşen bir “a” nesnesi varsa ve n sayısı da “F’nin altına düşen, ama a olmayan” kavramına ait olursa, (n+1) sayısı F kavramına ait olur” şeklinde ifade etmiştir.

Frege doğal sayılar serisi için şu şekilde bir tanımla sunmuştur:²⁸¹

“Öyle Bir F kavramı ve onun altına düşen bir x nesnesi vardır ki, F kavramına ait olan sayal sayı n’dir ve F’nin altına düşen ama x’le aynı olmayan kavramının sayal sayısı m’dir” önermesinin gönderimi ile “n doğal sayılar sayısı serisinde doğrudan m’yi izlemektedir” önermesinin gönderimi aynıdır.”

Frege böylece bizlere kümeler içerisinde yer alan elemanlar ile başka kümeler içerisinde yer alan elemanlar arasında kurulan bağıntıyı fonksiyonel bir eşleşme bağıntısı şeklinde sunarak²⁸² kavramlar arası bağıntıdan nesneler arası bağıntılara geçiş imkanını sunmuştur.²⁸³ Frege bu önermelerin notasyonunu da bizlere sunmuş ve aritmetiği mantık yasalarına indirgemıştır. Böylece aritmetik önermelerinin analitik önermeler olduğu da gösterilmiştir. Çünkü mantık yasaları kanıta ihtiyaç duymayan aksiyomlara karşılık gelmektedir ve kanıta ihtiyaç duymayan önermeler analitik önermelerdir. Bu durum aynı

²⁷⁸ Frege., s.150

²⁷⁹ Frege., s.150

²⁸⁰ Frege., s.150

²⁸¹ Frege., s.171

²⁸² Frege., s.156

²⁸³ Gözkan, “Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler.”, s.180

zamanda analitik önermelerin bilgimizi genişletebileceğini göstermektedir.

Yukarıda geometri önermelerinin aksiyomatik olduklarına dair bir açıklama sunulmuştu. Frege geometri önermelerinin de kanıtı ihtiyaç duymayan önermeler olmaları bakımından analitik önermeler olduklarını öne sürmüştür. Ancak geometri önermeleri aritmetik önermelerden farklı olarak yalnızca kavramsal olana başvurmaz, hayal gücüne de başvurur ve bu sebeple görü ile doğrudan irtibatlıdır.²⁸⁴ Aritmetik önermelerin doğruluk değerinin belirlenmesi için mantık yasalarına, kavramsal olana başvurmak gerekirken geometri önermelerinin doğruluk değerinin belirlenmesi için yalnızca kavramsal olan yeterli değildir ve hayal gücünün görsel sunumuna başvurması gerekmektedir. Frege geometri önermelerinin ve geometri nesnelerinin türetilmesi için hayal gücüne başvurulma zorunluluğunu bu önermelerin görü ile irtibatlanması olarak kabul etmektedir. Yani Frege görüşü Kant'ın kullandığı anlamda kullanmamakta, bilişsel bir yapıya işaret etmektedir.

Frege aritmetik ve geometri önermelerine dair yapmış olduğu inceleme ve aritmetiği temellendirme projesiyle birlikte bilincin bir şeyi nesnesi haline getirmesi ve onun hakkında yargıda bulunma imkanına dair Kantçı manada görüşü iptal eden bir dil felsefesi bizlere sunmuştur. Frege'nin sunmuş olduğu anlayışıyla birlikte neyin var olduğuna dair sorgulama, yani ontolojik olan sorgulama, dil içerisinde neyin temsil edilebileceği sorusuna dönüşerek epistemolojik bir sorgulamaya dönüşmüştür.

Kant kuramında zihinde içkin olarak bulunan saf görü ve kavramları esas almasından dolayı özneyi merkeze yerleştirmiştir. Frege ise nesnelere gönderim mevzusunda terimler arası ilişkiyi esas almasıyla öznedenden bağımsız denetlenebilen bir sistem kurmuştur. Dolayısıyla, Frege'nin sunmuş olduğu teori zihinde bulunan içkin bir yapıdan hareket etmemekte ve mantıksal bağıntıları esas alması sebebiyle kapalı bir sistem sunmaktadır. Çünkü mantıksal bağıntıları esas alan bu sistem zamanla değişim ve dönüşüm geçirmeyen bir yapıyı ifade etmektedir. Bu sebeple de Frege, Chomsky'den doğalcı bir tutum sergilememesiyle ayrılmaktadır.

²⁸⁴ Dummett, *Frege and Other Philosophers.*, p.139-40

4. SONUÇ

Chomsky'ye göre dil yetisi insanda evrimsel olarak, belirli ölçütler doğrultusunda belirlenmiş içsel bir yapıdır. Dil edinimini mümkün kılan olası yapılardan mevcut yapıyı ayırtıran ölçütler; basitlik, lokal maksimum ve açıklayıcı açılım ölçütleridir. Bu ölçütler tecrübeyle ilişkili olarak belirli parametrelerin oluşturulmasını sağlar. Lokal maksimum ölçütü belirlenimin bağlamsal olmasını sağlar ve basitlik ölçütü bu bağlamsal belirlenimin mümkün en az karmaşık kurala bağlı olarak gerçekleşmesini sağlar. Bu ölçütlerin belirlenimi açıklayıcı açılım ölçütüyle birlikte en genel ilkelere bağlı bir yapının kurulmasına yönelik gerçekleşir. Bu temel yapı ilkeleri bizlere evrensel gramer kurallarını, yani derin yapıyı sunar ve bu yapının özelleşmesi sonucunda yüzey yapı, yani özel dilbilgisi kuralları ortaya çıkar.

Chomsky'ye göre dil yetisi yapısının açıklanabilmesi için öncelikle dilin yalnızca bir iletişim aracı olarak ele alınmaması, dilin insan zihninin çalışma biçimini belirleyen temel dinamiklerden biri olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Chomsky dil yetisinin insan ve diğer canlılarla ortaklaştığı yapı olan FLB ile insana özgü olan FLN yapıları arasında bir ayrım yapmıştır. İnsana özgü olan yapıyı genel yapıdan ayırtıran ise insanın dil yetisinin özyinelemeli olarak bir üretim gerçekleştiriyor olmasıdır. Özyinelemeli yapı FLB yetisinde bulunan fonetik ve fonolojiyi içeren sensori-motor mekanizma ile semantik ve pragmatik bileşenleri içeren kavramsal-yönelimsel mekanizmaları aracı olarak kullanarak dilsel üretimi gerçekleştirir.

Chomsky'ye göre dil edinimini mümkün kılan genel yapının insanda içsel olarak var olduğunu gösteren en büyük kanıt çocukların dil edinimi sürecinde sahip oldukları verileri aşan bir üretim gerçekleştiriyor olmalıdır. Temel yapı her ne kadar tecrübe ile ilişkili olarak oluşmuş olsa da tamamen tecrübe kaynaklı bir dil edinimi bir çocuğun dil öğrenme süresi açısından mümkün değildir. Bu sebeple Chomsky'ye göre dil edinimi süreci, tecrübeye elde edilen verilerin içsel olarak var olan yapı içerisine yerleştirilme sürecidir. Chomsky yapmış olduğu incelemeler ile sentaktik yapının semantik yapı ile ilişkili olduğunu, sentaktik yapıdaki farklılıklara semantik yapıdaki değişimlerin eşlik ettiğini göstermiştir. Chomsky, sentaks ve semantik arasında var olan bu ilişkide sentaksın semantiğe önceliği olduğunu, yani semantiğin sentakstan türediğini iddia etmiştir. Yani, dil edinimi sürecinde tecrübeye elde edilen veriler sentaktik yapı içerisinde

yerleştirilir ve bunun sonunca elde edilen dilsel üretimler mevcut bağlamlar ile tekrarlı olarak ilişkilendirilerek anlam, yani semantik elde edilir.

Chomsky, dile dair incelemenin insan zihnine dair bir inceleme olduğunu, insana özgü olan bu dilsel üretimin yapısının açığa çıkmasının insan zihnine dair bir açıklama geliştirmede etkili olacağını savunmuştur. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada incelenen temel mesele gönderimdir, yani bir şeyi zihnimize nasıl konu edindiğimiz, onu nasıl zihnimizin bir nesnesi haline getirdiğimiz sorusudur. Chomsky'nin dil edinimi teorisinin sunmuş olduğu yapı işleyişi bizlere pragmatik ölçütlerin belirlediği parametrelerle birlikte kurulan sentaktik yapının semantiği türettiğini ve özyineleme mekanizmasının ise insana özgü olan dil yetisinin yapısını verdiğini göstermektedir.

Chomsky'nin dil edinimi teorisine göre dil, insan zihninin işleyiş biçiminde belirleyici bir role sahiptir. Dil yetisi insanda içkin olarak var olan bir yeti olmakla birlikte tecrübe ile ilişkilidir. Ancak Chomsky'nin teorisi, zihninin bir şeyi nesnesi haline getirmesi, onun hakkında bir yargı kurması hakkında ise bir açıklama sunmamaktadır. Onun dil edinimi teorisi yalnızca insanda dil yetisinin gelişim sürecine ve onun işleyişine dair bir açıklama sunmaktadır. Tecrübe içerisinde elde edilen veriler belirli bir parametreye bağlı olarak kurulan yapı içerisine yerleştirilir. Yapı kurallarının belirlediği işleyiş ise elde edilen verileri kullanılabilir hale getirir. Elde edilen verilerin bağlamlar içerisinde kullanılabilir hale getirilmesi onların belirli anlamlara karşılık gelmesidir. Yani, semantiğin biçimsel olan yapıdan türetilmesidir.

Kant bir şeyin insan zihnine konu edinilmesine dair sunduğu açıklamada kavram ile görü arasında bir ayrım yapmıştır. Saf görü insan zihninde *a priori* olarak var olan bir mekandır ve kavramsallaştırma bu mekanda, saf görü kategorileri aracılığı ile gerçekleşir. Böylece işaret etme bağıntısı oluşur ve yargı elde edilir. Kant mekan ve zaman saf görülerini geometri ve matematik ile temellendirmiş ve geometri ve matematik önermelerini *a priori* kabul etmiştir. Ancak Öklidçi olmayan geometrilerin keşfedilmesi sonucu bu kabul sarsılmıştır.

Kant'a göre yargı kurulumunun gerçekleştiği zemin zihinde *a priori* olarak var olan saf görü mekanıdır ve akılda içkin olarak bulunan kavramlarla birlikte yargı elde edilir. Bilginin görü ve kavram olmak üzere iki kaynağı vardır. Saf görü olgu dünyası ile irtibatlıdır. Saf görü aracılığıyla sunulan tecrübe, zihinde içkin olarak bulunan kavramlarla

dolaymlanarak kavranır ve işaret etme bağıntısı, yani yargı elde edilir. Kavrama yetisi öz bilinç, yeniden-üretim ve kavramda tanıma olmak üzere üç bileşene sahiptir. Öz bilinç tecrübe alanında elde edilen verilerin sentezini sağlar ve yeniden-üretim ile elde edilen sentez tek bir temsil altına toplanır. Tek bir temsil altına toplanan sentezin tek bir tümel altında toplanması ise kavramda tanımadır. Yani, tecrübe alanında duyum yolu ile elde edilenler öz bilinç zemininde sentezlenir ve tek bir fenomen olarak yeniden üretilerek tek bir tümel altında tanımlanabilir hale gelir, yani kavramsallaştırma gerçekleşir. Kavramsallaştırma süreci görü mekanında gerçekleştiği için görüde karşılığı olmayan hiçbir şey yargıya dönüşmez, bilgiye konu edilemez.

Kant, zaman ve mekanın kavramlardan türetilemez olduğunu savunmuş ve kavram ile görünün birbirinden tamamen farklı yapılar olması sebebiyle onları birbirine bağlayan üçüncü bir yapı olarak şemaları sunmuştur. Kant formel mantığın hissedilebilir olanın ilkelerini sunmadığını, yani içerikten bağımsız olduğunu ve bu sebeple yalnızca düşünmenin ilkelerini sunduğu söylemiştir. Bilgi için biçim tek başına yeterli olmayıp içeriğe ihtiyaç vardır ve Kant'ın gerçekleştirdiği inceleme düşünmenin ilkeleri ile içeriğin, yani temsilin *a priori* ilişkisi üzerinedir. Dolayısıyla Kant içerik ve biçim arasında keskin bir ayrım yapmaktadır. Yani, içerik ve biçim arasında bir türetim ilişkisi kurulamaz. Çünkü ona göre saf görü mekanında sunulan tecrübenin kavranması, saf görü mekanından tamamen ayrı ve zihinde içkin olarak bulunan kavramlarla birlikte gerçekleşmektedir.

Kant'a göre duyuusal uyarılar öz bilinçte sentezlenir ve tekil hale getirilir, yani tek bir fenomen haline getirilir. Tekil olan bu fenomen kavramda yeniden tanımlanarak tümele dair bir içerik elde edilir. Bu süreç mekan ve zaman görüleri ve kategorileri mekanında gerçekleşir. Şemalar ile içerik ve görü arasında ilişki kurulur ve yargı elde edilir.

Chomsky'nin dili insan zihninde içkin olarak var olan bir yeti olarak kabul etmesi, Kant'ın yargıyı insan zihninde *a priori* olarak var olan saf görü mekanında zihinde içkin olarak bulunan kavramlar ile kurulduğuna dair iddiası ile benzerlik göstermektedir. Bahsedildiği üzere Kant'ın insanda içkin olarak bulunan yapıyı esas alması ve öznenin yargı kapasitesine dikkat çekmesi sebebiyle doğalcı bir tutum sergilediğine dair yorumlamalar mevcuttur. Chomsky dil yetisini evrimsel açıdan ele alırken göstermiş

olduğu doğalcı tutum bakımından Kant'ın kuramıyla uyumlu gözükmektedir. Ancak, Kant semantik ve sentaks arasında Chomsky'nin kurduğu türetim ilişkisini kurmamış, biçim ile içerik arasında bir ayrımında bulunmuştur. Bu sebeple Chomsky'nin teorisini bir semantik kuramıyla tamamlayabilme açısından Kant'tan ziyade Frege'nin kuramının daha uyumlu olduğu kanaatindeyiz.

Chomsky'ye göre insan zihninde içkin olarak bulunan yapı bir tür algoritma gibi işlemektedir. Tecrübenin algoritmaya sunduğu veriler bu algoritmanın sunduğu yapı kurallarına bağımlı olarak gerçekleştirilen dilsel üretim sonrasında bir içerik elde edilir. Yani, Chomsky ile Kant içkin bir yapı söz konusu olduğu konusunda benzerlik gösterebilir de Chomsky içeriğin kendisini değil, içeriği üreten yapıyı zihinde içkin olarak bulunan bir yeti olarak kabul etmiştir. Bu yapının oluşmasını, gelişmesini ve tarihsel olarak gösterdiği değişimleri dış dünyaya, tecrübeye bağımlı olarak ele alması sebebiyle kullanımın kendisine odaklanmış ve bizlere kapalı olmayan bir sistem kurmuştur. Chomsky kapalı olmayan bir sistem kurması bakımından Frege ile farklılık gösteriyormuş gibi gözükse de Frege'nin teorisi Chomsky'nin kuramını yorumlamakta oldukça faydalı gibi görünmektedir.

Frege, Chomsky gibi insan zihninin çalışma mekanizması ile dili ilişkilendirmiştir. Frege, aritmetik nesnelerinin mantık ilkelerine dayanarak kurulabileceğini göstererek dilin yapısını matematik terminolojisinin sunduğu imkanlar ile çözümlemiştir. Önergeleri denklemler olarak ele alarak fonksiyon-argüman ilişkisi üzerinden açıklamıştır. Yani, Frege'ye göre düşüncenin arkasında mantık ilkeleri yer almaktadır.

Frege, işaret etme bağıntısına dair bahsedilmiş olan bu tartışmayı dil alanına taşımış, aritmetiği mantık ilkelerine indirgeyerek önerme kurulumunda Kant'ın bahsettiği manada görüyü iptal etmiştir. Frege'nin aritmetiği temellendirme çalışmaları sonucunda sunmuş olduğu dil felsefesiyle birlikte işaret etme bağıntısı fonksiyon-argüman ilişkisi olarak ele çözümlenmiştir. Böylece ontolojik olan bu sorun epistemolojik bir soruna dönüşmüş ve varlık ile irtibatımız kümeler alanına taşınmıştır.

Frege geometri nesnelerinin bilgimize dahil edilmesinde görüye yer vermiştir, ancak Frege görüyü Kant'ın ele aldığı gibi bilginin mekanı olan saf görü olarak ele almamıştır. Frege'ye göre yönlülük tanım gerektirmektir. Bu görüden hareketle

gerçekleşen bir zihinsel aktivitedir. Ancak kendinden hareket edilen görü saf bir görü değildir. Frege'nin ele aldığı manada görü algılamadır.²⁸⁵ Ancak geometri önermelerinin kurulumu, yani bu tür nesnelere dair bilgimiz için görüde bir karşılık olması gerekmemektedir. Geometri nesnelere dair algımız onları hayal edebilme, resmetme ile ilgilidir, ancak onlar hakkında yargı kurabilmemiz algımızda onların bir karşılığı olmasına bağlı değildir. Algımıza bağımlı olmaması sebebiyle yalnızca üç boyutlu hayal edebiliyor olmamıza karşılık dört boyutlu geometri nesneleri hakkında yargı kurulumu mümkündür. Dolayısıyla görüden hareketle gerçekleşen bir zihinsel faaliyet söz konusu olmakla birlikte geometri nesnelere dair bilgi için ise Kant'ın ele aldığı manada görü gerekli değildir.

Chomsky'nin sentaks ve semantik arasında yapmış olduğu ayrım, Frege'nin yapmış olduğu ayrım ile oldukça benzerlik göstermektedir. Frege'ye göre semantik olgular, "bir anlam ve bir zihinsel temsilin karşılıklarına dair bir yorumlama çağrışımı, parametrelerin ve değişkenlerin bir sayısının çağrışımı ve (a) ve (b) bağlaçları tarafından dil sürecinin fiili bir olgusuna yönelik açılımıdır."²⁸⁶ Yani, Frege'ye göre semantik, biçimsel olanın işleyişinin açılmasıdır.

Frege ile Chomsky'nin teorilerinin birbiriyle uyumlu olabilmesinin sebebi iki teorinin de aynı düşünceden hareketle kurulmuş olmalarıdır. İki teori de dili bir araç olarak değil, düşüncenin kendisini belirleyen, onu üreten bir yapı olarak kabul etmiştir. Ancak Frege, Chomsky'nin kullanıma verdiği ölçüde bir öncelik vermeyerek, düşünce ve dil ilişkisinin temsili ideal bir yapı altına yerleştirmiştir.²⁸⁷ Yine de Frege'nin düşüncenin arkasında mantık ilkelerinin yer aldığına yönelik iddiası ve sentaks ile semantik arasında kurmuş olduğu ilişki açısından Chomsky'nin teorisinin eksik kaldığı tarafları açıklayabilmek adına uygun bir çerçeve sunmaktadır.

Chomsky FLB ile FLN arasında yaptığı ayrım kavram ile öğrenmeyi hayvanlarla ortaklaşması sebebiyle FLB'ye dahil etmişti. Birçok hayvan komut öğrenebilmektedir. Hayvanların komutları öğrenmesi belirli sesleri belirli durumlar ile eşleştirmeleri ve onları belirli bir davranış ile pekiştirmeleridir. Chomsky insana özgü

²⁸⁵ Dummett., s.244-6

²⁸⁶ J. M. Moravcsik, "Frege and Chomsky on Thought and Language," *Midwest Studies In Philosophy* 6 (1981): 105-23., s.119

²⁸⁷ Moravcsik., s.106-7

olan dil yapısını ve onun dil edinimi sürecini açıklamayı hedeflemesi sebebiyle FLN’de yer alan özyineleme mekanizmasını araştırmasının odağı olarak ele almıştır. Ancak işaret etme bağıntısı bir nesneye dair sınırların belirlenmesi ve ona gönderimde bulunulmasıdır. Böylece nesne sınıflandırılır ve sınıflandırma ile kazanılan bilgi doğrultusunda belirli bir davranış geliştirilir. Sentez ve yeniden-üretim aşamaları uyaranların tek bir fenomen olarak belirlenimini sağlayarak deneyimlenen nesnenin sınırlarını çizer. Burada Frege’nin kullandığı anlamda görünün işlevi deneyim açısından vardır. Ancak deneyimlenen nesne hakkında bir yargı kurabilmek için ona gönderim bulunmak gerekmektedir. Bir nesneye gönderimde bulunabilmek için ise yönelimsellik gerekir. Burada belirleyici olan ise bağlamın kendisidir. Yani, bir küme belirlenmesi gerekmektedir.

Chomsky dilin sentaktik yapısının evrimsel olarak belirlenmiş olan bir parametreye uygun olarak meydana geldiğini söylemiştir. Ona göre parametre ölçütleri; basitlik, lokal maksimum ve açıklayıcı açılamdır. Bu ölçütler düşüncede dilin belirleyiciliğinden dolayı yalnızca insana özgü olan dil yetisinde değil, hayvanlar ile ortaklaşan dil yetisinde belirleyici ölçütlerdir. Yani bu ölçütler nesneye dair bilginin kazanılmasında belirleyicidir. Chomsky semantik ve sentaks arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması için dilin kullanımına bakılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü yönelimsellik kullanımda açığa çıkmaktadır. Chomsky’nin dil edinimi teorisinin yalnızca semantik ve sentaks arasında bir ilişki olduğuna dair bir açıklama getirmesinin ve yargının kurulumunu, gönderim bağıntısının kendisini açıklamakta yetersiz olmasının sebebi sentaktik yapının kurulduğu parametre ölçütlerini sentaktik yapı doğrultusunda inceleyip, ölçütlerin olanaklarına dair bir inceleme gerçekleştirmiş olmamasıdır.

FLB mekanizması yargı kurulumunu mümkün kılan mekanizmadır. Tüm canlılarda yönelimsellik söz konusudur. Dil yetisi olan hayvanlar çıkarımsal düşünme gerçekleştirebildikleri nesneler hakkında yargıda bulunurlar ve belirli sınıflandırmalara bağlı olarak nesnelere gönderimde bulunurlar. Bu durum, bu tür canlıların hayatta kalabilme biçimleri ile ilgilidir. Yani, bu tür canlılar stratejik düşünebilme yetisine sahiptirler. Temelde çalışan mekanizma bir eşleştirme mekanizmasıdır ve deneyimden türer. Ancak insan doğrudan deneyimlemediği nesneler hakkında da yargıda bulunabilmektedir. Bunun sebebi insanın yalnızca eşleştirme mekanizması ile oluşturduğu kümeler doğrultusunda yaşamını düzenlememesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan eşleşme mekanizmasının kendisini de nesnesi yapabilmektedir. Yani, bağıntıların kendisine dair yargı kurabilmektedir. Böylece küme-eleman ilişkisini ve kümeler arası ilişkiyi kavrayabilmekte ve nesnesi haline getirebilmektedir. Dolayısıyla Frege'nin ele aldığı gibi önermelerin fonksiyon-argüman ilişkisi üzerinden ele alınması insanın bir nesne hakkında yargıda bulunabilmesini açıklayabilmektedir. İnsanın bağıntıların kendilerini, kümelerin, yani tümellerin ve kümeler arası ilişkileri bilgisine konu edinebilmesi ise Chomsky'nin vurguladığı özyineleme mekanizmasını işaret etmektedir.

Özyineleme mekanizması yapı kuralları Frege'nin teorisi doğrultusunda incelendiğinde, onların işleyişlerinin mantık ilkelerine dayandırılarak küme-eleman ilişkisi üzerinden gerçekleştiği görülebilmekte ve Chomsky'nin açıklamakta yetersiz kaldığı noktalar açıklanabilir hale gelmektedir. Örneğin theta kriteri ele alınacak olursa, bu yapı kuralı türetimin sınırlarını belirler, yani türetimin temasını belirleyen koşulların sınırlarını çizer. Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere, yer değiştirme, silme gibi birçok kuralla birlikte birbirleri ile ilişkilendirilmesi gereken söz öbekleri ve onların yapı içerisinde konumlarının belirlenimi sağlanır. Chomsky bu yapı kurallarının yer aldığı parametrenin ölçütlerini vermiş olmakla birlikte bu tür belirlenimlerin mevcut biçimde gerçekleşmesine dair semantikten bağımsız bir açıklama yapmamıştır. Chomsky'nin aksi durumlarda semantikte ortaya çıkan değişimlerden bahsettiği, ancak mevcut olan yapı işleyişinin zorunluluğuna dair yeterli bir açıklama getirmemiş olduğu kanaatindeyiz. Onun sunmuş olduğu incelemeler sentaks ve semantik arasında bir ilişki olduğunu göstermek açısından yeterli olsa da aralarında bir öncelik ilişkisi kurulabilmesi açısından eksik kaldığı yönler söz konusudur. Ancak, yapı kurallarının yer aldığı parametre ölçütlerinin mantık ilkelerine indirgenmesi ve yapı kurallarının küme-eleman ilişkisi üzerinden açıklanması, mevcut yapı işleyişinin zorunluluğuna dair bir açıklama getirebilmektedir. Chomsky, kullanımın kendisine dair analizin yapı işleyişine dair bir açıklama sunabileceğini öne sürmüştür ve incelemesini kullanımdan hareketle gerçekleştirmiştir. Sonucunda Chomsky'nin sunmuş olduğu veriler kullanımın yapının işleyişine dair bir açıklama getirebilmesini mümkün kılmıştır, ancak sunmuş olduğu verilerden hareketle semantik ve sentaks arasında bir türetim ilişkisi olduğu çıkarımı zorunlu bir çıkarım değildir. Çünkü, onun sunmuş olduğu veriler sentaktik yapıdaki değişimlerin semantik açısından etkisini, mevcut semantikten hareketle incelenmesi

sonucunda elde edilmiştir. Dolayısıyla Chomsky, genel yapı ilkelerine ulaşmış olsa da biçim ile anlam arasındaki önceliği belirleyebilecek bir ilkeye ulaşmamıştır. Ancak onun çizmiş olduğu çerçeve Frege'nin teorisiyle birlikte ele alındığında biçimsel olanın anlama önceliği olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Frege anlam ile gönderim arasında bir ayrım yapmış ve bir önermenin doğruluk değerinin belirlenmesini önermenin gönderimi ile ilişkilendirmiştir. Yani, gönderimi olmayan, anlamlı önermelerin kurulumu mümkündür, ancak bu tür önermelere bir doğruluk değeri atfedilemez. Frege ayrıca anlamın karşılık geldiği kavram ile kişide karşılık geldiği imge arasında bir ayrım yapmıştır. Bu ayrıma göre bir kavram hakkında konuşabilme imkanına sahip olmamızın nedeni, o kavrama karşılık gelen anlam üzerine bir uzlaşımın söz konusu olmasıdır. Ancak, anlamın kişide karşılık geldiği imge öznelidir. Frege yapmış olduğu bu ayrım üzerinden mantıksal olan ile psikolojik olanı birbirinden ayırmıştır. Bir önermede anlam bizlere düşüncenin kendisini sunar ve düşünce özne ile yüklem arasında bir ilişki kurulmasıdır. Anlam değiştiğinde düşünce de değişir. Bu sebeple Frege düşüncüyü mantıksal olandan ayırmıştır. Çünkü bir önermenin mantıksal değerini belirleyen onun gönderimidir ve bir önermenin mantıksal değeri değişmezdir. Chomsky'nin teorisi içerisinde Frege'nin öne sürümlerini açıklayacak olursak; düşünce söz öbekleri arasında kurulan ilişkidir ve bu ilişkinin kurulması mantık ilkeleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Anlam bizlere bu ilişkiyi sunar, ancak düşüncenin kendisini sunan anlam öznel olan imge değil, üzerinde uzlaşımın sağlandığı kavramdır. Kavram ikinci dereceden bir fonksiyondur. Yani bir kümeyi ifade eder. Anlam değiştiğinde düşünce değişir, çünkü hakkında bildirimde bulunan uzlaşımın kendisinde bir değişim olmuştur. Bu tür bir değişim ise gönderim ile ilişkilidir. Akşam yıldızı ve sabah yıldızı örneğinde görüldüğü gibi, iki ayrı nesne olarak kabul edilenlerin tek bir nesne olduğu kanaatine varılması, nesnenin karşılık geldiği anlamda bir değişime sebep olmuştur ve sonucunda kavramın belirlediği kümenin kendisi değişmiştir. Dolayısıyla söz öbekleri arasındaki ilişki de değişmiştir. Ancak bu, söz öbeklerini birbirleriyle ilişkilendirme kurallarının değişmesi anlamına gelmemektedir. Düşüncüyü mantıksal olandan ayırmak demek önermenin kendisine mantıksal değer atfetmek için gerekli olan gönderim koşulu ile ilgilidir.

Frege'nin teorisi mantık ilkeleri doğrultusunda varlık ile olan irtibatımızı küme-

eleman ilişkisi üzerinden kurduğumuzu göstermektedir. Bir nesnenin bilgimize dahil edilmesi o nesneyi ifade eden kümenin bağıntıları ve diğer kümeler ile ilişkilerinin ifadesidir. Chomsky'nin bahsetmiş olduğu yapı kurallarının genel ilkeleri küme-eleman ilişkisinin kurulabilmesini sağlayan mantık ilkelerine indirgenerek onlara bir zorunluluk atfedilebilir. Örneğin, Chomsky sentaktik yapı ile semantik yapı arasındaki ilişki üzerine öne sürümünde aktif cümlelerin ve onların karşılık geldikleri pasif cümlelerin simetrik yapıya sahip olmaları sebebiyle eş anlamlı olduklarını belirtmektedir. Bu cümlelerin simetrik yapıya sahip olmalarının sebebi söz öbekleri arasında kurulan ilişkilerin aynı olmasıdır. Frege'ye göre cümlelerin bütününe bir gönderimi vardır ve cümle bütünlüğü küme-eleman ilişkisi olarak çözümlenir. Bu doğrultuda, "Kapı kırık." ve "Kapı kırıldı." cümlelerini ele alacak olursak, "kırık olmak" kavram-terimdir ve doymamış bir yapıya sahiptir, "kapı" özel ad olarak kavram-terimi doymuş hale getirir. Yani cümle içerisinde bu iki söz öbeğinin birbiri ile kurulan ilişkisi iki cümlede de aynıdır. Dolayısıyla iki cümle de aynı yapıdadır. Benzer biçimde Chomsky'nin cümle analizinde özne-yüklem ilişkisinin genel olarak eylem-eyleyen ilişkisine yapısal anlamda karşılık geldiği öne sürümü de Frege'nin kavram-terim ile özel ad arasında kurmuş olduğu ilişki üzerinden desteklenmektedir. Çünkü eylem-eyleyen ilişkisi de özne-yüklem ilişkisi gibi kavram-terim ve özel ad ilişkisi olarak çözümlenmektedir. Theta kriterinin ve boş kategoriler aracılığıyla özneye atanan argümanı belirlemesi ve bunun çözümlemede takip edilebilir olması da cümlelerin fonksiyon-argüman, kavram-terim ve onu doymuş hale getiren özel ad arasındaki ilişkiye indirgenebilir. Chomsky'nin geri kalan argümanlarını da benzer bir biçimde yorumlamak mümkündür.

Frege, nesnelere gönderimde Kantçı manada görüyü eleyerek terimler arası ilişkiyi esas almış ve özneyi merkezden kaldırmıştır. Bu sebeple, Frege'nin olduğu mantıksal bağıntıları esas alan kuramı kapalı bir sistem sunmaktadır. Dolayısıyla Frege doğalcı bir tutum sergilememektedir. Ancak, Frege yargı öncesi uyarıların bilişsel sistemde işlenmesine dair bir açıklama sunmamaktadır. Frege'nin bilimi ilgilendirmesi sebebiyle konu dışı bıraktığı bilişsel sistemin işleyişini Chomsky'nin kuramı tarafından, Chomsky'nin ise bilim dışı olması sebebiyle konu dışı bıraktığı semantik kuramın Frege'nin teorisi tarafından tamamlanabileceği kanaatindeyiz. Frege nesnelere gönderim söz konusu olduğunda mantıksal bağıntıları esas alarak kapalı ve

formel bir yapı sunmasıyla birlikte bilişsel yapıya dair böyle bir bildirimde bulunmamıştır. Frege, gündelik dilde yer alan ve olgusal karşılığı olmadığı için gönderimi olmayan, yani doğruluk değeri belirlenemeyen nesneler hakkında konuşabilme imkanının önünü açmıştır. Bu tür nesneler söz konusu olduğunda gönderim anlamın kendisinde yönelik olmaktadır. Chomsky için ise anlam kullanımda ortaya çıkan bir dilsel temsil seviyesiydi. Dolayısıyla iki teorinin birlikte ele alınması doğal dilin kullanımı açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Ayrıca Frege, düşünmenin arkasında mantık ilkeleri olduğunu söylemiştir ve Chomsky mevcut olan dilin biçimsel yapısının evrimsel olarak belirlendiğini ve insanın düşünmesinde etkili olan dinamiklerden biri olduğunu öne sürmektedir. Düşünmenin temel ilkeleri olarak mantık ilkelerini, düşünmeyi etkileyen dinamiklerden biri olan dil yetisini evrimsel olarak belirleyen ölçütlerin temeli olarak da ele almak bir probleme yol açmamaktadır. Chomsky, yapay bir dil söz konusu olduğunda dışsal gönderimin açıklayıcı olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, Chomsky'nin temel iddiası olan sentaksın semantiğe önceliği olduğu konusunda kendilerinden hareket ettiği aksiyomlar Frege'nin teorisiyle felsefî açıdan açıklanabilmektedir. Bu sebeple, Chomsky ile Frege'nin teorilerinin birlikte ele alınmasının iki teorinin de konu dışı bıraktığı tartışmaların açıklanabilmeleri açısından faydalı olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Altınörs, Atakan. “Dile Davranışçı Yaklaşımlara Chomsky’nin İtirazı Üzerine.” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 14 (2012).
- Cassirer, Ernst. *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*. Edited by çev. Doğan Özlem. İkinci Bas. Ankara: İnkılap Kitapevi, 1996.
- Chomsky, Noam. *Aspects of The Theory of Syntax*. U.S.A.: The M.I.T. Press, 1965.
- . *Dil ve Zihin*. Edited by çev. Ahmet Kocaman. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- . *Knowledge of Language: Its Nature*. Edited by Ruth Nanda Anshen. *Philosophy of Science*. New York: Greenwood Press, 1986.
- . “Syntactic Structures 2nd Edition 2002.Pdf,” 2002.
- . “Three Models for The Description of Language.” *Depeartment of Modern Languages and Research Laboratory of Electronics*, 1956.
- Çitil, A. Ayhan. *Matematik ve Metafizik*. İstanbul: Alfa, 2012. Çitil, A.Ayhan. “Matematik ve Felsefe.” *Felsefe Logos* 2 (2013).
- . “Ontolojik Açıdan Frege’nin Begriffsschrift’inin Barındırdığı Döngüsellik ve Gödel Tamamlanamazlık Teoremlerinin Yorumu.” *Mantık, Matematik ve Felsefe I. Ulusal Sempozyumu Eylül* (2004).
- Deleuze, Gilles. *Kant Üzerine Dört Ders*. Edited by çev. Ulus Baker. Birinci Baskı. Ankara: Öteki Matbaası, 2000.
- Denkel, Arda. “Frege’nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler.” *Felsefe Tartışmaları* 5 (1989).
- Dummett, Michael. *Frege and Other Philosophers*. University of Oxford. Oxford Scholarship Online, 2003. <https://doi.org/10.5840/schoolman199471322>.
- Enrico Cipriani. “Some Reflections on Chomsky’s Notion of Reference.” *Linguistics Beyond and Within* 2 (2016).

- Frege, Gottlob, çev. Şule H. Elkatip. “Fonksiyon ve Kavram.” *Felsefe Tartışmaları* 2 (1988).
- Frege, Gottlob. *Aritmetiğin Temelleri*. Edited by çev. H. Bülent Gözkan. İstanbul: YKY Yayınları, 2017.
- . “Component Thought.” *Oxford Journals* 72, no. 285 (1963): 1–17.
- . “On Concept and Object.” *Oxford Journals* 60, no. 238 (1951). <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.1983.tb00208.x>.
- . “On Foundation of Geometry.” *Philosophical Review* 69, no. 1 (1960). <https://doi.org/10.1090/S0002-9904-1925-03992-0>.
- . “Sense and Reference.” *Philosophical Review* 57, no. 3 (1948): 209–30.
- . “The Thought: A Logical Inquiry.” *Oxford Journals* 65, no. 259 (1973). <https://doi.org/10.1093/mind/lxxxii.325.107>.
- Gözkan, H. Bülent. “Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler.” *Anlam Kongresi ODTÜ Felsefe Günleri* Aralık (2000).
- . *Kant’ın Şemsiyesi*. İstanbul: YKY Yayınları, 2018.
- Grossmann, Reinhardt. “The Semantic Tradition from Kant to Carnap.” *International Studies in Philosophy*, 1993. <https://doi.org/10.5840/intstudphil199325319>.
- Hickey, Lance. “Kant’s Concept of the Transcendental Object,” 2001.
- Huston Smith. “Philosophical Review Kant on Marks and the Immediacy of Intuition.” *The Philosophical Review* 109, no. 2 (2019): 235–66.
- Immanuel Kant. *Arı Usun Eleştirisi*. Edited by çev. Aziz Yardımlı. Birinci Baskı. İstanbul: İdea, 1993.
- . *Critic of Pure Reason*. Edited by Paul Guyer ve Allen W. Wood. 2. U.S.A.: Cambridge University Press, 2000.
- Jhon Zammito. “Kant’s Notion of Intrinsic Purposiveness in the Critique of Judgment.” *Kant Yearbook* 1 (2009).
- Klement, Kevin C. *Frege and The Logic of Sense and Reference*. Vol. 4. New York: Routledge, 2002.
- Koç, Yalçın. “Matematikçi’nin Ontolojisi Bakimından Kant ile Frege Karşılaştırması,” Kolb, Daniel C. “Thought and Intuition in Kant’s Critical System.” *Journal of the History of Philosophy* 24, no. 2 (1986): 223–41. <https://doi.org/10.1353/hph.1986.0032>.

- Kuşçu, Egemen S. “Analitik Felsefe: Dile Döştem Ontolojiye Dönüş.” *Kutadgubilig Felsefe- Bilim Araştırmaları* 31 (2016).
- Moravcsik, J. M. “Frege and Chomsky on Thought and Language.” *Midwest Studies In Philosophy* 6 (1981): 105–23.
- N. Chomsky, Tecumseh, W, and Marc D Hauser. “The Evolution of the Language Faculty : Clarifications and Implications,” 2005. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2005.02.005>.
- Parsons, Charles. “Reson and Intuition.” *Synthese* 125 (2000): 299–315.
- Şenkaya, Coşkun. “Düşünenin Düşünüyorum’da Düşündüğü: Kant’ın Cogito Eleştirisi.” *Felsefi Düşün* 3 (2014).
- Shabel, Lisa. “Reflections on Kant’s Concept (and Intuition) of Space.” *Studies in History and Philosophy of Science Part A* 34, no. 1 (2003): 45–57. [https://doi.org/10.1016/S0039-3681\(02\)00089-4](https://doi.org/10.1016/S0039-3681(02)00089-4).
- Smith, Neil. *Chomsky Ideas and Ideals*. 2nd ed. New York: Cambrigde University Press, 2004. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.
- Stephenson, Andrew. “Kant on the Object-Dependence of Intuition and Hallucination Forthcoming in The Philosophical Quarterly,” 2015, 1–35. <https://philpapers.org/archive/STEKOT-3.pdf>.
- Yalçın, Şabahattin. “Frege:Semantikten Metafiziğe Paradokslar.” *Felsefe Tartışmaları*, 2003.
- . “Kant’ta Matematiğin Felsefi Temelleri,” *Felsefe Dünyası*, 2003/1 S. 37, 128–43.
- Young, J. Michael. “Kant on the Construction of Arithmetical Concepts.” *Kant-Studien* 73, no. 1–4 (1982): 17–46. <https://doi.org/10.1515/kant.1982.73.1-4.17>.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Rumeysa		Ateş
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	C1		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2010	2012	Bursa Ertuğrul Gazi Lisesi
Lisans	2012	2018	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	2018	-	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora	-	-	
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		

Yayınlar:	-
Diğer:	-
İletişim (e- posta):	-
Tarih İmza Adı Soyadı	26.10.2021 Rumeysa Ateş